

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI TÜRK İMALAT
SANAYİNİN AVRUPA BİRLİĞİ PİYASASINDAKİ
REKABET GÜCÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

TUĞÇE MERAL

BURSA – 2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI TÜRK İMALAT
SANAYİNİN AVRUPA BİRLİĞİ PİYASASINDAKİ
REKABET GÜCÜ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tuğçe MERAL

Danışman: Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL

BURSA – 2019

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı'nda 701611025 numaralı Tuğçe MERAL'in hazırladığı "Gümrük Birliği Sonrası Türk İmalat Sanayi'nin Avrupa Birliği Piyasasındaki Rekabet Gücü" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 20/9/2019 günü 11:00 - 12:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ...BAŞARILI... (başarılı/başarısız) olduğuna ...OY BİRLİĞİ... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

Doç.Dr.M.Ozan BAŞKOL
Uludağ Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Derya Yılmaz
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. M. Emin ERGAKAR
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Sondurma
Oraydi EYLİL

Üniversitesi

20/9/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02/09/2019

Tez Başlığı / Konusu: Gümrük Birliği Sonrası Türk İmalat Sanayi'nin Avrupa Birliği Piyasasındaki Rekabet Gücü
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 120 sayfalık kısmına ilişkin, 01/09/2019 tarihinde şahsım tarafından (Turnitin)* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

02/09/2019

Adı Soyadı: Tuğçe MERAL
Öğrenci No: 701611025
Anabilim Dalı: İktisat
Programı: Tezli
Statüsü: Y.Lisans Doktora

02/09/2019

Danışman

Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Gümrük Birliği Sonrası Türk İmalat Sanayinin Avrupa Birliği Piyasasındaki Rekabet Gücü” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

02/09/2019

Adı Soyadı : Tuğçe MERAL
Öğrenci No : 701611025
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : Tezli
Statüsü :Y.Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Tuğçe MERAL
Üniversitesi : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : İktisat
Bilim Dalı : İktisat
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfası : xi+127
Mezuniyet Tarihi : .../.../2019
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL

GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI TÜRK İMALAT SANAYİNİN AVRUPA BİRLİĞİ PİYASASINDAKİ REKABET GÜCÜ

Bu çalışmada amaç, Türkiye'nin Avrupa Birliği (15) ile Gümrük Birliğinin tamamlanmasının ardından, AB piyasasında Türk imalat sanayinin rekabet gücünü, Balassa Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yöntemi ile ölçerek, ortaya çıkan değişim ve gelişmeleri araştırmak ve değerlendirmektir. Veri seti, SITC Rev.3, 3 haneli sınıflandırmada ki 166 mal grubuna ait ihracat verilerinden oluşmakta, zaman aralığı ise 1996'dan 2016'ya 21 yılı kapsamaktadır. Bu bağlamda, çalışmada hesaplanan uluslararası rekabet gücü endeksleri göstermektedir ki, Türkiye genel olarak çoğu imalat sanayi alt sektöründe uluslararası rekabet gücüne sahip değildir.

Anahtar Kelimeler: SITC, Balassa Endeksi, Rekabet Gücü, Gümrük Birliği, Türkiye İmalat Sanayi.

ABSTRACT

Name and Surname : Tuğçe Meral
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Sciences Institution
Field : Economy
Branch : Economy
Degree Awarded : Master
Page Number : xi+127
Degree Date :/....../2019
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Murat Ozan BAŞKOL

ABSTRACT

THE COMPETITIVENESS OF THE TURKISH MANUFACTURING INDUSTRY IN THE EUROPEAN UNION MARKET AFTER THE CUSTOMS UNION

The purpose of this study, Turkey's with European Union (15) the Customs Union Upon completion, the competitiveness of the Turkish manufacturing industry in the EU market, as measured with Balassa Revealed Comparative Advantage is to investigate the changes and developments occurring and evaluate. The data set, SITC Rev.3, consists of export data for 166 commodities in the 3-digit classification, with a time span of 21 years from 1996 to 2016. In this context, studies indicate international competitiveness indices that are calculated in that Turkey does not have the international competitiveness of the manufacturing industry in most sub-sectors in general.

Key Words: SITC, Balassa Index, Competition Power, Customs Union, Turkey Manufacturing Industry.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın oluşumunda büyük pay sahibi olan, eleştiri ve yorumlarıyla beni yönlendiren, her satırını titizlikle okuyarak çalışmama ve bana büyük katkı sağlayan ve yoğun çalışma temposuna rağmen daima bana zaman ayıran danışman hocam Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL'a, maddi ve manevi desteğini her koşulda eksik etmeyerek bu önemli süreçte yanımda olan ailem'e ve tezin hazırlanışı esnasında bazı teknik konularda yardımını aldığım kişilere sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	x
KISALTMALAR.....	xi

BİRİNCİ BÖLÜM EKONOMİK BÜTÜNLEŞME TEORİSİ

GİRİŞ.....	1
1.1. Ekonomik Bütünleşmenin Tanımı ve Türleri.....	4
1.1.1. Ekonomik Bütünleşme Tanımı.....	4
1.1.2. Ekonomik Bütünleşme Türleri.....	5
1.1.2.1. Tercihli Ticaret Antlaşmaları.....	5
1.1.2.2. Serbest Ticaret Bölgesi.....	5
1.1.2.3. Gümrük Birliği.....	6
1.1.2.4. Ortak Pazar.....	6
1.1.2.5. Ekonomik ve Parasal Birlik.....	7
1.2. Gümrük Birliği Teorisi.....	8
1.2.1. Gümrük Birliğinin Ekonomik Etkileri.....	8
1.2.1.1. Gümrük Birliğinin statik etkileri.....	9
1.2.1.1.1. Üretim Etkisi.....	9
1.2.1.1.2. Tüketim Etkisi.....	11
1.2.1.2. Gümrük Birliğinin Potansiyel Refah Etkileri ve Bu Etkileri Belirleyen Başlıca Faktörler.....	12
1.2.1.3. Dış Ticaret Hadlerine Etkisi.....	13
1.2.1.4. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri.....	14
1.2.1.4.1. Dış Rekabetin Artması.....	14
1.2.1.4.2. Ölçek Ekonomileri Etkisi.....	15
1.2.1.4.3. Teknolojik Gelişme Etkisi.....	15
1.2.1.4.4. Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi.....	16
1.2.1.5. Kutuplaşma Teorisi.....	16
1.3. Ekonomik Bütünleşmenin Başarı Koşulları.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KURULMA SÜRECİ VE SONRASI

2.1. Ankara Antlaşması.....	19
2.1.1. Hazırlık Dönemi.....	19
2.1.2. Katma Protokol ve Geçiş Dönemi Uygulamaları.....	20
2.1.2.1. Tam Üyelik Başvurusu Çerçevesindeki Gelişmeler.....	23
2.1.2.1.1. Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu.....	24
2.1.3. Son Dönem: Gümrük Birliği.....	25
2.1.3.1. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ve Son Dönem Uygulamaları.....	26
2.2. Türkiye'nin AB'ye Üye Adaylığının Kabul Edilmesi ve Tam Üyelik Müzakere Süreci.....	28
2.2.1. Tam Üyelik Müzakere Sürecinde Son Durum.....	30

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI AVRUPA BİRLİĞİ İLE DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

3.1. Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı.....	34
3.1.1. Türkiye'nin İhracat Yapısı.....	36
3.1.1.1. Türkiye'nin İhracatının Sektörel Dağılımı.....	37
3.1.2. Türkiye'nin İthalat Yapısı.....	40
3.1.2.1. Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı.....	40
3.2. Türkiye Avrupa Birliği Arasındaki Dış Ticaretin Yapısı ve Gelişimi.....	42
3.2.1. Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB'nin Payı.....	42
3.2.1.1. Türkiye ve AB Dış Ticaretinin Sektörlere Göre Dağılımı.....	47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI TÜRK İMALAT SANAYİNİN AVRUPA BİRLİĞİ PİYASASINDAKİ REKABET GÜCÜ

4.1. Rekabet Gücü Kavramı.....	52
4.2. Literatür.....	52
4.3. Uygulanacak Yöntem ve Analizin Açıklanması.....	58
4.3.1. Yöntem: Balassa Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi.....	59
4.4. Ampirik Bulgular: Türkiye İmalat Sanayinin AB-15 Piyasasında ki Rekabet Gücü.....	60
4.4.1. Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri.....	61
4.4.1.1. Kimya Sektörünün Genel Yapısı.....	62

4.4.1.2. Kimya Sektörü için Hesaplanan Balassa Endeksi Bulguları ve Yorumlanması.....	63
4.4.1.3. Kimya Sektörüne İlişkin Balassa Endeksi Ölçüm Sonuçlarının İstikrarlılığı.....	68
4.4.2. Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar.....	70
4.4.2.1. Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar Sektörünün Genel Yapısı.....	71
4.4.2.2. Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar Sektörü için Hesaplanan Balassa Endeksi Bulguları ve Yorumlanması.....	72
4.4.2.3. Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar Sektörüne İlişkin Balassa Endeksi Ölçüm Sonuçlarının İstikrarlılığı.....	80
4.4.3. Makineler ve Ulaştırma Araçları.....	82
4.4.3.1. Makineler ve Ulaştırma Araçları Sektörünün Genel Yapısı.....	83
4.4.3.2. Makineler ve Ulaştırma Araçları Sektörü için Hesaplanan Balassa Endeksi Bulguları ve Yorumlanması.....	84
4.4.3.3. Makineler ve Ulaştırma Araçları Sektörüne İlişkin Balassa Endeksi Ölçüm Sonuçlarının İstikrarlılığı.....	91
4.4.4. Çeşitli Mamül Eşya.....	93
4.4.4.1. Çeşitli Mamül Eşya Sektörünün Genel Yapısı.....	94
4.4.4.2. Çeşitli Mamül Eşya Sektörü için Hesaplanan Balassa Endeksi Bulguları ve Yorumlanması.....	95
4.4.4.3. Çeşitli Mamül Eşya Sektörüne İlişkin Balassa Endeksi Ölçüm Sonuçlarının İstikrarlılığı.....	101
4.4.5. İmalat Sanayi Genel Rekabet Gücü Sınıflandırması.....	103
SONUÇ.....	112
EK 1.....	116
KAYNAKÇA.....	121

TABLolar

Tablo 1.1: Ekonomik Bütünleşme Türleri ve Özellikleri	8
Tablo 1.2 :Gümrük Birliğinin Ticaret Yaratıcı Etkisi	10
Tablo 1.3 :Gümrük Birliğinin Ticaret Saptırıcı Etkisi	11
Tablo 2.1: Müzakere Süreci ve Fasılların Geldiği Nokta	32
Tablo 3.1: Gümrük Birliği Sonrası Dönemde Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi 1996–2017.....	35
Tablo 3.2: İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı, 2017-2018.....	36
Tablo 3.3: Türkiye İthalat ve İhracatının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı, 2017-2018..	37
Tablo 3.4: İhracatın Sektörel Dağılımı	38
Tablo 3.5: Türkiye’nin imalat sanayi alt kollarının toplam imalat sanayi içerisindeki payları (1996-2016).....	39
Tablo 3.6: İthalatın Ülkelere Göre Dağılımı	40
Tablo 3.7: İthalatın Sektörel Dağılımı	41
Tablo 3.8: Türkiye’nin Dış Ticaretinde Avrupa Birliği’nin Payı	43
Tablo 3.9: Türkiye’nin İhracatının AB Ülkelerine Göre Dağılımı	45
Tablo 3.10: Türkiye’nin İthalatının AB Ülkelerine Göre Dağılımı	46
Tablo 3.11: Türkiye’nin AB ile Ticaretinin Sektörel Dağılımı	48
Tablo 3.12: Türkiye ve AB’nin İmalat Sanayi İhracatı Genel Görünümü (1996-2016)	49
Tablo 3.13: Türkiye’nin Toplam İmalat Sanayi İhracatı İçerisinde, AB(15)’in Payı (1996-2016).....	50
Tablo 4.1: Kimya Sanayi Alt Sektörlerinin AB(15) Ülkelerine Toplam İhracat İçerisindeki Payları (1996 ve 2016).....	63
Tablo 4.2: Kimya Sektörü Alt Ürün Grupları İtibariyle Balassa Endeksi	65
Tablo 4.3: Kimya Sektörünün Balassa Endeks Dağılımı (1996-2016).....	68
Tablo 4.4: İşlenmiş Mallar Alt Sektörlerinin AB(15) Ülkelerine Toplam İhracat İçerisindeki Payları (1996 ve 2016)	72
Tablo 4.5: İşlenmiş Mallar Sektörü Alt Ürün Grupları İtibariyle Balassa Endeksi	76
Tablo 4.6: İşlenmiş Mallar Sektörünün Balassa Endeks Dağılımı (1996-2016)	80
Tablo 4.7: Makine ve Ulaştırma araçları alt sektörlerinin AB(15) ülkelerine toplam ihracat içerisindeki payları (1996 ve 2016).....	83
Tablo 4.8: Makine ve Ulaştırma Araçları Sektörü Alt Ürün Grupları İtibariyle Balassa Endeksi	87
Tablo 4.9: Makine ve Ulaştırma Araçları Sektörü Balassa Endeksinin Dağılımı (1996-2016)	92
Tablo 4.10: Çeşitli Mamul Eşya Alt Sektörlerinin AB(15) Ülkelerine Toplam İhracat İçerisindeki Payları (1996 ve 2016)	94
Tablo 4.11: Çeşitli Mamul Eşya Alt Ürün Grupları İtibariyle Balassa Endeksi	98
Tablo 4.12: Çeşitli Mamul Eşya Sektörünün Balassa Endeksinin Dağılımı (1996-2016).....	101

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
Ar-Ge	Araştırma Geliştirme
AT	Avrupa Topluluğu
Bkz.	Bakınız
CACM	Orta Amerika Ortak Pazarı
COMESA	Güney Afrika Ortak Pazarı
ev.	Çeviren
ECO	Ekonomik İşbirliği Örgütü
ECU	Avrupa Para Birimi
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
Ed. veya Haz.	Editör/yayına hazırlayan
GB	Gümrük Birliği
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
LAFTA	Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OEEC	Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OKK	Ortaklık Konsey Kararı
RCA	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler
Rev.	Revizyon
SITC	Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması
STA	Serbest Ticaret Antlaşması
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
t.y.	Basım tarihi yok
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

Global dünyada ekonomik alanda yaşanan değişim ve gelişmeler neticesinde, ülkelerin meydana getirmiş olduğu birbirine entegre olmuş bir iktisadi yapılanmanın, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından risk ve tehdit barındırmanın yanısıra bir avantaj ve yarar sağladığını söylemek mümkündür. Yeni dünya düzeni çerçevesinde, özellikle gelişmekte olan ekonomiler bazında, kırılğanlığın arttığı bir ortam mevcutken hiç kuşkusuz bütün bu güç dengelerini uluslararası rekabet gücünden bağımsız değerlendirmek de mümkün değildir. Günümüzde bir taraftan hızlı bir entegrasyon süreci gerçekleşerek güçlü bir bloklaşma yapısına gidilirken, diğer taraftan oluşan bu entegrasyon ve bloklaşma süreci dengeleri bozucu bir rekabet ortamına da zemin hazırlamaktadır. Küreselleşme sürecinin hız kazandığı bu dönemde, Türkiye yalnızca dünya ekonomisine entegre olarak başarı sağlayabilir.

Gümrük birlikleri bu bloklaşmaların önemli olanlarından bir tanesidir. Gümrük birliği, üye ülkelerin kendi aralarındaki dış ticarete gümrük tarifesi, kotalar gibi engellerin kaldırılarak birlik dışı ülkelere karşı ortak tarife politikası uyguladıkları bir entegrasyon türüdür. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler 12 Eylül 1963’de imzalanan Ankara antlaşmasından günümüze kadar süregelmektedir. Ankara Antlaşması, Türkiye’nin Avrupa Birliğine tam üye olabilmesi için “Hazırlık, Geçiş ve Son Dönem” olarak üç dönem ön görmüştür. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Gümrük Birliği süreci devam etmektedir. Öte yandan Türkiye ile AB arasında ilişkiler tam üyelik görüşmeleri çerçevesinde 3 Ekim 2005’den günümüze kadar da süregelmektedir.

Avrupa Birliği Piyasası Türkiye ekonomisi açısından önem arz eden bir piyasadır. Türkiye ihracatının yaklaşık yarısının Avrupa Birliği piyasasına yapıldığı göz önüne alındığında, AB piyasasının Türkiye ekonomisi açısından atfettiği önem daha iyi anlaşılabilir. Bu çalışma ile, Türkiye’nin ihracatın % 94’ünü yani neredeyse tamamını oluşturan İmalat sanayi’nin 1996-2016 döneminde, AB piyasasında, özellikle AB-15 üyeleri ile rekabet gücünün hangi düzeyde olduğu konusu değerlendirilmektedir. Çalışmada, Gümrük Birliği sürecinde Türkiye imalat sanayi rekabet gücünün nasıl bir seyir izlediği, hangi sektörlerde dönem başı ve dönem sonuna göre rekabet gücünün

azaldığı/arttığı tespit edilerek, Türkiye imalat sanayinin rekabet gücüne dair durum değerlendirilmesi yapılmaktadır. Ayrıca Türkiye imalat sanayinin rekabet gücünün nasıl arttırılabileceği konusunda politika önerileri geliştirilmiştir.

Tezin amacı, Gümrük Birliğinin Türkiye imalat sanayi üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Bu tezin temel sorusu, Gümrük Birliği sürecinde Türkiye imalat sanayinin AB (15) piyasasında rekabet gücünün hangi sektörlerde değişiklik gösterdiğidir. Çalışmada, 1996-2016 döneminde AB (15) ülkelerinin Türkiye ile olan dış ticaret ilişkilerinin incelenebilmesi ve iki taraf arasındaki Gümrük Birliği ilişkilerinin Türkiye imalat sanayi rekabet gücü üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Gerek genel imalat sanayi bazında gerekse de imalat sanayi alt sektörleri bazında çeşitli çalışmalar mevcut olmakla birlikte, imalat sanayinin alt sektörlerinin tümünü 3 haneli olarak inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan diğer bir nokta da imalat sanayi alt sektörleri ile yapılan rekabet gücü analizinin istikrarlılığının test edilerek daha rasyonel ve geniş bir yorum yelpazesine ulaşılmış olmasıdır.

Tezin birinci bölümünde Ekonomik Bütünleşme Teorisine yer verilmiştir. Bu bölümde başlıca ekonomik bütünleşme türlerine değinilmiş ve Gümrük Birliğinin statik ve dinamik etkilerinden söz edilerek, bir entegrasyonun başarılı olma koşullarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde; Türkiye-AB ilişkileri tarihsel süreç içinde ele alınmış ve tam üyelik müzakere sürecinde son durum analiz edilmiştir. Üçüncü bölüm de Türkiye'nin genel dış ticaret yapısı hakkında bilgi verilmiş ve Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye dış ticareti içindeki payları ihracat ve ithalat verileri kullanılarak incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise Gümrük Birliği sonrasında Türk imalat sanayinin Avrupa Birliği piyasasındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Çalışmada 1996-2016 dönemi için 3 haneli dış ticaret verileri yardımıyla hesaplanan Balassa Endeksinden hareketle, imalat sanayi alt sektörlerinin rekabet gücü ve Hinloopen ve Marrewijk yöntemi ile Balassa Endeksinin dağılımındaki değişme araştırılarak, Balassa Endeksinin istikrarlılığı değerlendirilmiştir.

Analiz sonucunda, 1996-2016 dönemi için Türkiye imalat sanayinin AB (15) piyasasında SITC 3 haneli, toplam 166 sektör içerisinde; 111 sektör de rekabet üstünlüğü sağlayamazken, 55 sektörde rekabet avantajı elde ettiği görülmüştür. Genel olarak bakıldığında imalat sanayinin rekabet gücünün güçlü olduğunu söylemek

mümkün değilken, sektörler içerisinde son yıllarda rekabet gücünde artış görülen sektörlerin bulunduğu ve bunun Türkiye ekonomisi için olumlu bir gelişme olduğunu söylemek mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜTÜNLEŞME TEORİSİ

1.1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN TANIMI VE TÜRLERİ

1.1.1. Ekonomik Bütünleşme Tanımı

Ekonomik bütünleşme kavramı “Ekonomik Birleşme” terimi altında ilk kez Paul Hofmann tarafından, 31 Ekim 1949 tarihinde Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı (OECE) Konseyinde sunulan bir bildiriye ele alınmış ve sonrasında çeşitli ekonomistler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır (Seyidoğlu, 2017:204). Kindleberger, ekonomik entegrasyonu “üretim faktörleri fiyatlarının eşitlenmesi” (Kindleberger, 1970:210), Tinbergen “uluslararası ekonomik işbirliğinin en üst düzeye çıkarılması” (Tinbergen, 1965:3) şeklinde tanımlamaktadırlar. Ekonomik entegrasyonu bir süreç ve bir durum olarak (Acar ve Dikkaya, 2018:11) tanımlayan Balassa’ya göre “Uluslararası Ekonomik Bütünleşme, bir süreç olarak farklı ulusal devletlere ait ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik önlemler alınması, bir durum olarak ise ulusal ekonomiler arasındaki çeşitli ayrımcılık türlerinin mevcut olmamasıdır (Balassa, 1962:174).”

Ekonomik bütünleşme kavramının farklı biçimlerde kullanıldığını ifade eden W.Molle ise, negatif-pozitif ve statik-dinamik kavramları ekseninde ekonomik bütünleşmeyi tanımlamayı tercih etmektedir. Molle, negatif bütünleşmeyi, dış ticarete yönelik tarifeler gibi engellerin kaldırılması, pozitif bütünleşmeyi ise ekonominin bütünleştirilmiş bölümlerinin işleyebilmesi adına eşit şartların oluşturulması olarak tanımlamaktadır (Molle, 1991:11). Diğer bir ifadeyle, deregülasyon ve liberalizasyonu içeren “negatif bütünleşme” engellerin kaldırılmasını, uyumlaştırma ve eşgüdüm içeren “pozitif bütünleşme” ise bütünleşen parçalar için eşit koşulların oluşturulmasıdır (Bayraktutan, 2013:10). Molle ekonomik bütünleşmeyi, statik manada, ekonominin milli unsurlarının bir bütün olarak birlikte işlediği bir durum olarak ifade ederken, dinamik manadaysa, üyeler arasında ekonomik sınırların aşamalı olarak kaldırılarak, daha büyük bir bütün içinde, birleştirilmeleri olarak tanımlamaktadır. (Molle, 1991:12).

1.1.2. Ekonomik Bütünleşme Türleri

Ekonomik bütünleşme türleri en basitinden en gelişmişine doğru Tercihli Ticaret Antlaşmaları, Serbest Ticaret Antlaşmaları, Gümrük Birliği, Ortak Pazar, Ekonomik Birlik olmak üzere beş başlık altında toplanabilir.

1.1.2.1. Tercihli Ticaret Antlaşmaları

Tercihli Ticaret Antlaşmaları, kapsamı dar bir ekonomik işbirliği modeli olup (Balkır, 2010:115), antlaşmaya taraf ülkelerin, tek başına ya da karşılıklı şekilde belirli mallar üzerindeki gümrük vergilerini indirmesi esasına dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, tercihli ticaret antlaşmalarında, ülkeleri birbirlerine “tarife ödünleri” vermektedirler (Seyidoğlu, 2017:202). Tercihli Ticaret Antlaşmalarının en bilinen örneği 1931’de İngiltere ve İngiliz Milletler Topluluğunu oluşturan, 54 ülke arasında kurulan İngiliz Milletler Topluluğu Tercih Sistemi (Commonwealth Preference System)’dir (Şanlı, 2008:16). İran, Türkiye ve Pakistan arasında 1985’de kurulan Ekonomik İşbirliği Örgütü’de aynı şekilde bir Tercihli Ticaret Antlaşması örneğidir (Acar ve Dikkaya, 2018:31).

1.1.2.2. Serbest Ticaret Bölgesi

Üye ülkelerin aralarındaki ticarete gümrük tarifelerini ve miktar sınırlamalarını kaldırarak, bölge dışında kalan ülkelere karşı, üye ülkelerin her birinin farklı gümrük tarifesi uyguladıkları bütünleşme türüne Serbest Ticaret Bölgesi denmektedir. Serbest ticaret antlaşmalarına, 1960’da İngiltere, Danimarka, Avusturya, Portekiz, Norveç, İsveç ve İsviçre tarafından oluşturulan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), ABD, Kanada ve Meksika arasında 1993 yılında inşa edilen NAFTA ve Şili, Ekvator Venezuela, Meksika, Arjantin, Uruguay, Brezilya, Paraguay, Peru, Kolombiya, Bolivya arasında geçerli olan Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) örnek olarak gösterilebilir.

Serbest Ticaret Bölgesinde, birlik dışındaki ülkelere yönelik ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmıyor olması beraberinde “ticaret yönlendirmesi” (trade deflection) denilen bir sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Serbest Ticaret Bölgesine dahil ülkelerin farklı gümrük tarifeleri uyguladığını gören üçüncü ülkeler, mallarını, üye olan ülkelere göre gümrük vergisi daha düşük olana ihraç etmeyi ya da bölge içindeki

ithalatçının ürünü düşük tarifeli ülke sınırından ithal etmeyi tercih etmesi durumunda ticaretin olağan yönü değişecektir. Diğer bir ifadeyle, serbest ticaret bölgesine en düşük gümrük tarifesine sahip ülke sınırından giren mallar, yüksek gümrük tarifeli ülkeye kolayca aktarılabilir. Bu yüzden ticaretin normal kanaldan sapmasının önlenmesi amacıyla serbest ticaret bölgelerinde menşe kuralları belirlenmekte ve malların üye ülkeler arasında serbest dolaşımı için “menşe şahadetnamesi” düzenlenmektedir.

Üye ülkelerin mal ve hizmetleri için oluşturulan ortak piyasa, serbest ticaret bölgesinde üretim faktörleri için söz konusu değildir. Serbest ticaret bölgesinde kurumların ve ekonomi politikalarının uyumlaştırılmasına gerek yoktur (Salvatore, 2013:301).

1.1.2.3. Gümrük Birliği

Gümrük Birliği, Serbest Ticaret Bölgesindeki koşullara ek olarak, birliğe üye ülkelerin dış ticaret politikalarını serbest olarak belirleme imkanları kısıtlandırılmış bir ekonomik bütünleşme türü olarak, serbest ticaret bölgesine göre daha geniş kapsamlıdır. Burada serbest ticaret bölgesinde ki şartlara ek olarak birliğe üye ülkelerin dış ticaret politikalarını serbest olarak belirleme imkanları kısıtlandırılmış olup Serbest Ticaret Bölgesine göre ileri bir ekonomik birleşme türüdür. (Karluk, 2009:260) Ayrıca Gümrük Birliği durumunda üretim faktörlerinin birlik içinde serbest dolaşımı da söz konusu değildir.

Uygulamada en sık karşılaşılan bütünleşme türü olan Gümrük Birliği'nin en bilinen örneği Alman Gümrük Birliği'(Zollverein)dir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşu için önemli adımlardan biri olarak kabul edilen ve Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında kabul edilen Benelux Birliği gümrük birliğine bir başka örnektir.

1.1.2.4. Ortak Pazar

Gümrük Birliğinden daha geniş bir bütünleşme şekli olan Ortak Pazar, mal ve hizmetler ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımının sağlandığı bir birleşme türü olarak dikkat çekmektedir. Ortak Pazar'da Gümrük Birliği gibi, üye ülkeler kendi aralarındaki dış ticareti serbestleştirip, üçüncü ülkelere yönelik ortak gümrük tarifesi uygularken, emek ve sermaye'nin bölge içinde mobilitesi sağlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Ortak

Pazar emek ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayan özellikleri ile ileri düzeyde bir gümrük birliği türüdür (Acar ve Dikkaya, 2018:37).

Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) ve Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM) bu bütünleşme türüne örnek olarak gösterilebilir.

1.1.2.5. Ekonomik Birlik

Ekonomik entegrasyon sürecinin en ileri aşamasıdır. Ekonomik Birlik, mal ve hizmetlerin, işgücü ve sermayenin serbest dolaşımının yanısıra, birliğe taraf ülkeler arasında sosyal, ekonomik, mali vb. politikaların koordinasyonu ve harmonizasyonunu (Bayraktutan, 2013:18) ile kurumların da bütünleşmesini öngörür. Özellikle tek para sistemi yanında tek bir merkez bankası ile birleştirilmiş bir mali sistem ile ortak dış ticaret politikasını kapsar. Aslında bu anlamda ekonomik birliğin parasal birliği içerdiği sonucuna da varılabilir. Parasal birlik, üye ülke ulusal paralarının, sabit kurlardan birbirine bağlanması ve sonuç olarak tek para biriminin kabul edilmesi manasına gelir (Tunçsiper ve Yakut, 1999:102). Ekonomik Birlikte, üye ülkelerin birbirlerinden bağımsız politika izleme serbestileri ortak birlik organlarına devredileceğinden bütün ekonomi politikalarını belirleyecek yetkili bir organın oluşumu da ekonomik birlik için gereklidir. Ekonomik Birlik, diğer bir ifadeyle, uluslararası ekonomi politikalarının beraber ele alındığı ve üye ülkelerin tümünde aynı şekilde uygulandığı bir ekonomik birleşme türüdür (Karluk, 2009:288). Avrupa Birliği, günümüzde ekonomik birliğe örnek gösterilebilecek yegane örnektir.

Ekonomik bütünleşme türleri ve özelliklerini Tablo 1.1'de özet şekilde görmek mümkündür.

Tablo 1.1. Ekonomik Bütünleşme Türleri ve Özellikleri

	Dış Ticaretin Önündeki Engellerin Kaldırılması	Ortak Gümrük Tarifesi Uygulaması	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ekonomi Politikalarının Uyumu
Serbest Ticaret Bölgesi	VAR	YOK	YOK	YOK
Gümrük Birliği	VAR	VAR	YOK	YOK
Ortak Pazar	VAR	VAR	VAR	YOK
Ekonomik Birlik	VAR	VAR	VAR	VAR

1.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ

Ekonomik bütünleşme teorisi, Gümrük Birliklerinin ekonomik etkilerinin incelenmesiyle başlamaktadır (Dura ve Atik, 2014:10). Gümrük Birliği teorisinin öncüsü “The Customs Union Issue” isimli kitabında konuyu ele alan Jacob Viner’dir. Viner çalışmasında bir gümrük birliğin de olması gereken koşulları şu şekilde belirtmiştir: Önce üye ülkeler arasında tarifeler kaldırılmalı, ardından birlik dışındaki ülkelere gerçekleşen ithalata ortak tarife belirlenmeli ve gümrük vergisi gelirlerinin üyeler arasında, üzerinde anlaşılan bir formülle dağıtılmalıdır. J.Viner Ticaret yaratıcı ve saptırıcı etki kavramlarından hareket ederek, Gümrük Birliklerinin dünya refahı üzerinde ki etkilerini analiz etmiştir. Viner, ticaret yaratıcı etkinin varlığının, ticaret saptırıcı etkiden daha büyük olması durumunda dünya refahının artacağını, tersi durumda ise dünya müreffeh seviyesinin azalacağını ifade etmiştir. J.Viner’den sonra, James E.Meade “The Theory of Customs Union” isimli eseriyle gümrük birliği teorisinin gelişmesine katkı da bulunmuştur. Gümrük Birliği’nin yalnızca üretim etkisi ile ilgilenen J.Viner’den farklı olarak James E.Meade konuya tüketim etkisi açısından yaklaşmıştır. J.Viner ve J.E.Meade’den sonra Richard G.Lipsey, Kelvin Lancaster, Jaroslav Vanek gibi çeşitli iktisatçıların Gümrük Birliği Teorisine katkı yaptıklarını görmek mümkündür.

1.2.1. Gümrük Birliğinin Ekonomik Etkileri

Gümrük Birliğinin, kısa dönemi baz alan, teknolojik ve ekonomik alt yapının değişmeyeceğinden hareketle, üretim faktörlerinin yeniden dağıtımının

gerçekleşmesinden doğan statik ve ekonomik yapıdaki değişimlerin ekonomik büyümeyi etkilediği, süreklilik arz eden ve uzun dönemde ortaya çıkan dinamik olmak üzere iki etkisi vardır. (Balkır, 2010:315; Dura ve Atik, 2014:28). Gümrük Birliklerinden asıl beklenen dinamik yararlarıdır ve bu yararlar bir sonraki bölümde analiz edilecektir.

1.2.1.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri

Gümrük tarifelerinin kaldırılması sonucunda ortaya çıkan dış ticaret hacmi ve refah seviyesinde meydana gelen değişimlerle ilgili olan kısmı Gümrük Birliğinin statik etkilerini oluşturmaktadır. Bu etkinin sebebi, ekonomik yapının ve teknolojinin, uzun süre sabit kalamayacak olmasıdır. Statik etkileri, üretim etkisi ve tüketim etkisi olarak incelemek mümkündür.

1.2.1.1.1. Üretim Etkisi

Gümrük Birliğinin üretim etkisi ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etki olarak iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Ticaret yaratıcı etki, pahalı yurtiçi üretimin yerini birlik içi ülkeden yapılan, ucuz ithalatın almasıdır (Dura ve Yıldırım, 2007:143). Ticaret yaratıcı etki, gümrük birliklerinin olumlu üretim etkisi olarak da ifade edilmektedir.

Gümrük Birliklerinin ticaret yaratıcı etkisini Tablo 1.2 yardımıyla açıklamak mümkündür. A, B ve C ülkesinde üretilen bilgisayarın birim maliyeti sırasıyla 10.000, 8.000 ve 9.000 TL'dir. En ucuz bilgisayarı B ülkesi üretirken, en pahalı üretici ise A ülkesidir. A ülkesinin yurtiçi bilgisayar üreticilerini korumak amacıyla % 30 oranında gümrük tarifesi uygulaması durumunda B ülkesinde üretilen bilgisayarın A ülkesindeki fiyatı 10.400 TL, C ülkesinde üretilen bilgisayarın A ülkesindeki fiyatı ise 11.700 TL'dir. A ülkesi tüketicilerinin, Tablo 1.2'den görüldüğü üzere, ucuza bilgisayar alma imkanı yoktur. A ve B ülkelerinin kendi aralarında bir gümrük birliği oluşturmaları durumunda her iki ülke de birbirlerinin mallarına karşı uygulamış oldukları gümrük vergilerini kaldıracaklar ve birlik dışında kalan C ülkesine karşı % 40 oranında ortak gümrük tarifesi uygulamaya başlayacaklardır. Gümrük Birliği öncesi (%30 gümrük tarifesi durumunda) A ve B ülkesi arasında yapılmayan ticaret, Gümrük Birliği sayesinde, A ülkesi bilgisayarı yurtiçi üretim maliyetinden daha düşük olduğu için B ülkesinden satın alacağı için, yapılacaktır. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak B

ülkesinde bilgisayar üretimi artacak ve bilgisayar üretimi yüksek maliyetli A ülkesinden B ülkesine kayacaktır. Dolayısıyla pahalı yurtiçi üretimin yerini birlik içinden yapılan ucuz ithalatın almasıyla ticaret yaratıcı etki ortaya çıkacaktır.

Tablo 1.2 : Ticaret Yaratıcı Etki

	A ülkesi	B ülkesi	C ülkesi
Bilgisayar üretiminin birim maliyeti	10.000	8.000	9.000
Maliyet+A ülkesinin % 30 Gümrük Vergisi	10.000	10.400	11.700
Maliyet+A ülkesi ile B ülkesinin Gümrük Birliği'ne Girmesi ve C ülkesine % 40 Ortak Gümrük Tarifesi Uygulaması	10.000	8.000	12.600

Ticaret saptırıcı etki, birlikten önce ithal edilen ucuz ürünün birlik sonrasında üye ülkelerden daha pahalıya ithal edilmesidir. Bu etki aynı zamanda Olumsuz Üretim Etkisi olarak da bilinmektedir. Ticaret saptırıcı etkiyi Tablo 1.3 yardımıyla açıklamak mümkündür. A, B ve C ülkesinde üretilen televizyonun birim maliyeti sırasıyla 65.000, 50.000 ve 40.000 TL'dir. En pahalı televizyon üreticisi A ülkesi, en düşük maliyetli televizyon üreticisi ise C ülkesidir. A ülkesinin yerli televizyon üreticilerini korumak amacıyla % 50 oranında gümrük tarifesi uygulaması durumunda C ülkesinde üretilen televizyonun A ülkesindeki fiyatı 60.000 TL olsada bu fiyat A ülkesinin birim maliyetinden daha düşük olduğundan A ülkesinde tüketiciler televizyonu C ülkesinden ithal ederler. A ve B ülkelerinin kendi aralarında bir Gümrük Birliğine gidip C ülkesine karşı % 40 oranında ortak gümrük tarifesi uyguladıklarını düşünelim. % 40 oranında ortak gümrük tarifesi en etkin televizyon üreticisi konumunda olan C ülkesinin A ülkesindeki fiyatını 56.000 TL'ye çıkarır. A ülkesi ile B ülkesi arasındaki gümrük birliği sebebiyle B ülkesinin A ülkesindeki fiyatı 50.000 TL olacağından C ülkesinin A ülkesine televizyon satma imkanı yoktur. Diğer bir ifadeyle A ülkesindeki tüketiciler televizyonu birlik kurulmadan önce en etkin üretici konumunda olan C ülkesinden değil B ülkesinden satın alırlar. Dolayısıyla ticaretin birlik dışında kalan en etkin televizyon üreticisi olan C ülkesinde yapılan ithalatın birlik içindeki pahalı televizyon üreticisi olan B ülkesine kayması ticaret saptırıcı etkinin ortaya çıkmasına neden olur.

Tablo 1.3 : Ticaret Saptırıcı Etki

	A ülkesi	B ülkesi	C ülkesi
Televizyon üretiminin birim maliyeti	65.000	50.000	40.000
Maliyet+A ülkesinin % 50 Gümrük Vergisi	65.000	75.000	60.000
Maliyet+A ülkesi ile B ülkesinin Gümrük Birliği'ne Gitmesi ve C ülkesine % 40 Ortak Gümrük Tarifesi Uygulaması	65.000	50.000	56.000

Tüketim etkilerine geçmeden önce ticaret saptırıcı etkinin yukarıdaki örnekten hareketle iki durumda ortaya çıkmayabileceğini söylemek mümkündür. A ülkesi B ülkesi ile değil de en etkin televizyon üreticisi durumunda olan C ülkesi ile Gümrük Birliğine gitmiş olsaydı, gümrük birliği öncesi C ülkesinden yaptığı ithalatı yine C ülkesinden yapacağı için ticaret saptırıcı etki ortaya çıkmayacaktı. A ülkesi B ülkesine gümrük birliğine gitmiş olsa dahi ortak gümrük tarifesi sonucu C ülkesinin A ülkesindeki fiyatı B ülkesinin A ülkesindeki fiyatından daha düşük olsaydı yine ticaret saptırıcı etki ortaya çıkmazdı.

1.2.1.1.2. Tüketim Etkisi

Gümrük Birliğinin oluşturulmasıyla birlikte gümrük tarifelerinin kaldırılması sonucu, göreceli olarak daha ucuza ithal edilen mallar daha yoğun taleple karşı karşıya kalacaktır. Talep esnekliği sıfırdan büyük olup fiyatında düşme yaşanan malın ise ($e > 0$), talebi artacak ve tüketim etkisi meydana gelecektir. Tüketici seçiminde ve tüketimde ortaya çıkan değişimler, üretim etkilerindeki gibi, dünya refah düzeyini arttırıp azaltabilecektir (Dura ve Atik, 2014:20).

Gümrük Birliğinin tüketim etkilerini, olumlu ve olumsuz tüketim etkileri olarak iki şekilde incelemek mümkündür. Ticaret yaratıcı etki sonucunda, birlik üyeleri daha düşük fiyattan daha çok tüketim yapacaklar ve ortaya çıkan olumlu tüketim etkisi, refah seviyesinin yükselmesine neden olacaktır. Gümrük Birliklerinde olumsuz tüketim etkisi ise, ticaret saptırıcı etkinin bir sonucudur. Ticaret saptırıcı etki durumunda, dış ticaret birlik dışındaki ucuz üretici ülkeden pahalı birlik üyesi ülkeye kaydığı için tüketiciler ucuza tüketebilecekleri ürünü pahalıya tükettiklerinden refah kaybına uğrayacak ve olumsuz tüketim etkisi söz konusu olacaktır.

1.2.1.2. Gümrük Birliğinin Potansiyel Refah Etkileri ve Bu Etkileri Belirleyen Başlıca Faktörler

Gümrük Birliğinin üretim ve tüketim etkilerinin ele alındığı bir önceki bölümde Gümrük Birliğinin refah etkilerinin bazı durumlarda olumlu bazı durumlarda olumsuz olduğu belirtilmişti.

Ticaret yaratıcı etkinin refah kazançları olumlu üretim ve olumlu tüketim etkisi olmak üzere iki bölümden oluşur. Olumlu üretim etkisi, yüksek maliyetli ülkede yerli üretimin azalması nedeniyle meydana gelen üretim kazançlarına, olumlu tüketim etkisi ise düşük fiyatlardan dolayı tüketici rantında artışı ifade eden tüketim kazançlarına işaret etmektedir. Olumlu üretim ve olumlu tüketim etkisinin toplamı, ticaret yaratıcı etkiden kaynaklanan refah artışını göstermektedir. Ticaret saptırıcı etki, en verimli üreticinin birlik dışında kalması sebebiyle birlik ülkelerinin daha önceden bu ülkeden yaptığı ithalatı, birlik içindeki pahalı üreticiden almasından kaynaklanır. İthalatın en verimli ülkeden birlik içindeki daha az verimli ülkeye kayması kaynakların verimliliğinin göreceli biçimde azalmasına neden olacağından refah değişimleri olumsuz yönde olacaktır (Seyidoğlu, 2017:210).

Gümrük Birliklerinin dünya refahına net etkisi, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin büyüklüğüne bağlıdır. Daha önce de ifade edildiği üzere, ticaret yaratıcı etki ticaret saptırıcı etkiden görece büyük olduğunda, dünya refahını artacak, tersi durumda ise dünya refahı azalacaktır.

Gümrük Birliğinin potansiyel refah etkileri konusunda bazı genellemeler yapmak mümkündür:

- Gümrük Birliği çok sayıda ülkeden oluşması ve yer aldığı ekonomik alanının büyük olması (Küçükahmetoğlu, 2013:64) durumunda ticaret saptırıcı etki o derece küçük ticaret yaratıcı etki ise o derece büyük olacağından gümrük birliğinin net olarak refahı artırma ihtimali o derece yüksek olacaktır.
- Arz ve talep esnekliklerinin gümrük birliği ülkelerinde yüksek olması durumunda ticaret yaratıcı etki daha büyük olacağından gümrük birliğinin refahı artırma ihtimali yükselecektir.
- Üye ülkelerle birlik dışı ülkelerin fiyatları arasındaki göreceli farklılıklar ne derece küçükse ticaret saptırıcı etki de küçük olup, ticaret yaratıcı etki büyük

olacağından gümrük birliğinin net refah etkisi olumlu olabilecektir (Güran, 2002:58).

- Gümrük Birliği öncesi uygulanan gümrük tarifesi oranı ne kadar büyükse ticaret yaratıcı etki o ölçüde daha büyük olacağından gümrük birliği sonucunda refahın artma ihtimali yükselecektir.
- Üye ülkelerin coğrafi olarak yakın olmaları, taşıma giderlerinin düşmesine ve ülkeler arasında dış ticaret hacminin artmasına yol açacağından daha az ticaret saptırıcı etki ortaya çıkacaktır (Küçükahmetoğlu, 2013:64).
- Ticaret Saptırıcı Etki, Gümrük Birliğine en etkin üretici ülke ile gidilmesi ya da en etkin üretici ülke ile gümrük birliğine gidilmese dahi ortak gümrük tarifesinin düşük olması halinde de ortaya çıkmayacak ve dolayısıyla gümrük birliği sonucunda refah artacaktır.
- Gümrük Birliği ülkeleri, belirli bir ürünü, yakın maliyetle üreten rakip ekonomiler ise, elde edilen kazanç düzeyi yüksek, farklı maliyetle üreten tamamlayıcı ekonomiler ise elde edilen kazanç düzeyi daha düşük olacaktır.

1.2.1.3. Dış Ticaret Hadlerine Etkisi

Gümrük Birliği durumunda bir yandan gümrük vergilerinin kaldırılması diğer yandan üçüncü ülkelere yönelik ortak gümrük tarifesinin uygulanıyor olması fiyatların ve dolayısıyla dış ticaret hadlerinin değişmesine neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle gümrük birliği hem birliğe üye ülkelerde hem de üçüncü ülkelerde dış ticaret hadlerinin değişmesine bağlı olarak refah seviyesini etkiler.

Dış ticaret hadleri, birliğin kurulmasıyla birlikte, birliğe taraf olan ülkeler arasındaki işbölümünün yaratacağı refah artışından her üye ülkenin elde edeceği payı ifade eder. Gümrük birliğine üye ülkelerdeki etkinlik artışı ve ortaya çıkan teknolojik yenilikler verimlilik artışına yol açacaktır. Verimlilik artışı ilk önce maliyetler de sonra fiyatlarda bir düşüşe neden olacak üye ülke vatandaşları o malı daha ucuza tüketebilecektir. Ancak üçüncü ülke mallarının fiyatlarında benzer bir düşüş yaşanmaz ise, dış ticaret hadleri birlik aleyhine değişecek ve birlik içinden yapmış oldukları ithalat için daha az ödeme yapacaklardır. Gümrük Birliğine giden ülkelerin kendi kendine yeterlilikleri arttığı ve dolayısıyla birlik dışındaki ülkelere karşı bağımlılıkları azaldığı sürece, pazarlık güçleri artacak ve dış ticaret hadlerinin birlik lehine dönmesi söz konusu olabilecektir. Gümrük

Birliği sonucunda ticaret saptırıcı etkinin ortaya çıkması, birlik üyelerinin nc ülkelerle yaptıkları ticaretin birlik içine yönelmesine yol açar. Böyle bir durumda nc ülkelerin mallarına yönelik talebin azalması sözkonusu malların fiyatlarının düşmesine neden olacaktır. Birliğe ye ülkelerin nc ülkelere sattığı malların fiyatlarında bir değişme yoksa, nc ülkelerin sattıkları malların fiyatlarının düşmesi dış ticaret hadlerinin birlik lehine dönmesine neden olacaktır.

1.2.1.4. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri

Statik etkiler, iktisadi bünyede bir değişme olmadan gümrük tarifelerinin kaldırılması sonucu dış ticaret hacminde ve refahta ortaya çıkan değişimlerle ilgilidir. Diğer bir ifadeyle, bu etkiler, gümrük birliği kurulmasından hemen sonra dış ticaretin serbestleştirilmesi sonucu ortaya çıkan kısa vadeli etkilerdir (Balkır, 2010:359). Dar bir yurtiçi piyasa yerini geniş bir piyasanın almasıyla görülecek etkiler sadece statik etkilerle sınırlı değildir. Gümrük birliklerinin dinamik refah etkileri, temelde bütünleşme sonucu oluşan büyük piyasa ile ilişkilidir (Güran, 2002:70). Statik etkilerin aksine uzun dönemli etkilere işaret eden dinamik etkiler verimliliği ve büyüme hızını olumlu etkileyebilecektir. Gümrük birliğinin dinamik etkilerini, dış rekabetin artması, teknolojik gelişme etkisi, ölçek ekonomileri etkisi, yatırımları özendirme ve sermaye etkisi başlıkları altında incelemek mümkündür.

1.2.1.4.1. Dış rekabetin artması

Birliğe ye ülkeler arasında, tarife, kota veya dış ticaretin önündeki diğer engellerin kaldırılması birlik içindeki üreticilerin kendi aralarındaki rekabeti arttıracaktır (Ertürk, 2016:181). Böyle bir durumda Gümrük Birliği öncesinde yüksek gümrük duvarlarının ardında yüksek maliyetlerle ve düşük kalitelerde mal üreten firmalar ya daha verimli çalışacak şekilde kendilerini yenilemek veyahut piyasayı terketmek zorunda kalacaklardır. Artan rekabet bir yandan en iyi tekniklerin kullanımının yaygınlaşmasına ve organizasyon anlayışının değişmesine yol açarken diğer yandan da yeni teknolojilerin kullanılması için de itici bir g oluşturacaktır. Rekabet ile ilgili bu olumlu gelişmeler, birlik öncesindeki koruma düzeyinin yüksekliği, birliğe katılan ülkelerin benzer mallar üreten ülkeler olması ve birlik öncesinde varlığını ancak

korumayla devam ettirebilen monopollerin/oligopollerin yaygın olması ölçüsünde daha önemli olacaktır (Güran, 2002:74).

1.2.1.4.2. Ölçek Ekonomileri Etkisi

Gümrük Birliği, üretimin geniş bir piyasa ortamında yapılmasına olanak sağladığından ölçek ekonomilerinin meydana gelmesine ve üreticilerin kısmen düşük birim maliyetlerle çalışmalarına imkan tanımaktadır (Çakmak, 2002:36-37). Ölçek ekonomilerini, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olarak iki şekilde incelemek mümkündür. Üretim hacmindeki artış neticesinde firmadan kaynaklanan olumlu etkiler içsel ölçek ekonomileri, firmanın faaliyette bulunduğu endüstrinin gelişmesi sonucunda firma dışından kaynaklanan tasarruflar ise dışsal ölçek ekonomileri olarak adlandırılır (Güngör, 2007:22).

Gümrük Birliği sonunda ortaya çıkan geniş piyasanın ileri üretim tekniklerinin uygulanmasına yatkın olması, piyasada artan rekabet ve belirsizliğin azalmasıyla birlikte üreticilerin daha uzun vadeli yatırım planı yapabilmeleri içsel ölçek ekonomilerine yol açar (Dura ve Atik, 2007:24).

Büyük piyasa içsel ölçek ekonomileri kadar dışsal ölçek ekonomilerinin de ortaya çıkmasına yol açar. Dışsal ölçek ekonomileri, verimlilik ve büyüme hızı üzerinde olumlu etkiler doğuran, gümrük birliğinden beklenen en önemli dinamik yararlardan bir tanesidir (Güran, 2002:74). Geniş piyasa, faktör arzını genişletme, nitelikli işgücü ve yetişmiş eleman sağlanmasını, teknolojik bilginini yayılmasını kolaylaştırma gibi dışsal ekonomiler tüm endüstrilerin yararlanabileceği olumlu bir ortamı beraberinde getirecektir.

1.2.1.4.3. Teknolojik Gelişme Etkisi

Geniş piyasa ile birlikte yerli firmaları daha etkin çalışma yöntemleri bulmaya zorlayan gümrük birlikleri, yerli firmaların Ar-Ge'ye daha fazla yatırım yaparak, teknolojik ilerlemeyi arttırmalarını sağlar. Firmalar daha geniş bir piyasa ile karşılaşınca, üretim ölçeklerini büyütürken Ar-Ge yatırımlarına daha fazla pay ayırırlar ve teknolojik gelişme hızlarının yükselmesine neden olur (Dura ve Yıldırım, 2007:148).

1.2.1.4.4. Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi

Gümrük Birlikleri, kaynakların etkin kullanılmasını sağlarken, milli gelir, yatırım ve tasarrufların artmasına katkıda bulunur. Ayrıca, gümrük tarifelerinin yeniden yükseltilmeyeceği konusunda yatırımcılara güven sağlayarak sermaye hareketliliğini teşvik eder ve yatırım riskini azaltır, kârlılık ve verimliliği yükseltir. Diğer taraftan, pazar hacmindeki büyüme, üretimin daha etkin yapılmasına ve birlik içine önemli miktarda yabancı sermaye yatırımının girmesine sebep olur (Temiz, 2009:127-128).

1.2.1.5. Kutuplaşma Teorisi

G.Myrdal'ın kutuplaşma teorisinde, farklı gelişme düzeylerine sahip ülkeler arasındaki bir bütünleşmenin ülkeler arasındaki gelişme farkının daha da artıracaklarını ileri sürer (Dura ve Atik, 2014:24). Gelişme düzeyleri farklı olan ülkelerin Gümrük Birliğine gitmeleri iki nedenden dolayı gelişmişlik farkını artırabilir. Bu nedenlerden ilki, görece az gelişmiş üye ülkelerin sanayilerinin gelişmiş üye ülkelerin sanayileri ile rekabet edecek güce sahip olmamalarıdır. Gelişmişlik farkının artmasının diğer bir nedeni ise nitelikli işgücü ve sermayenin daha yüksek gelir elde etmek amacı ile gelişmiş ülkelere göç etmeleridir (Dura ve Atik, 2014:26-27).

1.3. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN BAŞARI KOŞULLARI

Dünya genelinde yaşanan deneyimler ışığında oluşturulan tüm entegrasyonların başarılı olduklarını söylemek oldukça zordur. Entegrasyonların başarısı, altyapının iyi çalışmasına, farklılıkların giderilmesine, haksız gelişmelerin tazmin mekanizması aracılığıyla düzeltilmesine, piyasa etkinliğine vb. koşullara bağlıdır.

Başarılı bir entegrasyonun şartları ana maddeler halinde şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Tarafların ekonomik gelişme düzeyleri arasındaki farkın az olması: Gerek ekonomik yapısı gerekse de gelişmişlik seviyeleri bakımından birbirine yakın ülkeler, entegrasyonlar da başarılı olma imkanları daha fazladır. Yukarıda bahsedilen kutuplaşma teorisine göre, farklı gelişmişlik düzeyleri skalasında bulunan ülkelerin aynı ekonomik entegrasyonda bulunması ülkeler arasındaki gelişmişlik dengesizliğini artırmaktadır (Savrul ve Özel, 2014:48).

- Coğrafi yakınlık: Ulaştırma ve haberleşme alanında gerçekleşen hızlı aksiyonlara karşı birbirine uzak olan ülkeler arasındaki taşıma masraflarının yüksek ve ulaşımın bu bağlamda zaman kaybettirici olması sıkı ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini güçleştirdiğinden bütünleşmelerde ülkelerin coğrafi olarak yakın olması önem arz eden bir etken olmakta ve pratikte bütünleşme girişimlerinin “bölgesel nitelik” taşıdığı görülmektedir (Güran, 2002:10).
- Bölgesel Dengesizlikler ve Tazmin Mekanizması: Refah sonuçları bağlamında bütünleşme sürecinin herhangi bir nedenle istihdam ve iktisadi faaliyet düzeyi üzerinde olumsuz etki yaratması, ithalattan alınamayan vergiler nedeniyle kamu gelirlerindeki azalmanın telafi edilememesi, ithalat fiyatları nedeniyle yurtiçi fiyatlardaki artış gibi sorunlar üretmesi durumunda ortaya çıkan sorunların bu soruna sebep olan ülke ya da bütünleşmenin diğer aktörleri tarafından tazmin edilmesidir (Ertürk, 2016:191).
- Altyapı imkânları: Gelişmekte olan ülkeler arasında altyapı kolaylıkları entegrasyonun başarılı olabilmesi için gereklidir. Gelişmekte olan ülkeler açısından altyapı kolaylıklarının önemi, hem kaynaklara daha kolay ulaşma hem de kaynakları daha rasyonel kullanma imkanı vermesinden gelmektedir. Altyapı imkanları genel olarak gelişen ülkeler için sorun olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler de kurulmamış altyapı imkanlarının gelişmemiş olması, ulaştırma ve haberleşme de sıkıntılara neden olmakta bu da piyasalar arasında geçişe engel olmaktadır (Ertürk, 2016:188).
- Milli hakimiyet anlayışı: Bütünleşmeye taraf olma ve bütünleşmeyi daha ileriye taşıma milli hakimiyetten taviz vermekle mümkün olduğundan asıl önemli olan ülkelerin para, maliye, tarife politikaları belirlemedeki özgürlüklerini yeni oluşturulan bir üst otoriteye devretmeye ne derece hazır oldukları meselesidir.
- Bölgesel yatırım politikası; Kaynakların bölge içerisinde daha iyi değerlendirilmesini sağlamak için yatırım kararlarının bölgesel olarak uygulanması daha doğru bir politika olacaktır. Bunun için karşılaştırmalı avantaj olup olmadığına, endüstrinin söz konusu ülkede örneklerinin varlığına ve ülkede bu endüstriyi kurma arzusunun olup olmadığına bakılması entegrasyonun bu konuda başarısız olmasını mümkün olduğunca azaltacaktır (Ertürk, 2016:190-191).

- Tamamlayıcılık: Daha önce ifade edildiği üzere gümrük birliği ülkeleri, belirli bir ürünü, yakın maliyetle üreten rakip ekonomilerse, elde edilen kazanç düzeyi yüksek, farklı maliyetle üreten tamamlayıcı ekonomilerse elde edilen kazanç düzeyi daha düşük olacaktır.

Bir entegrasyonun başarılı olabilmesi için yukarıda sıralanan Őartlar etken iken,  demeler dengesi ve döviz kurunun, ortak medeniyet değerlerinin ve ortak kültüründe önemi yadsınamaz. Bölge içerisinde yanlış yönlendirilen döviz kuru politikaları tarifeler kadar i  ticarete de engel teşkil etmektedir.  ye devletler arasında bir  demeler birliği mekanizması oluşturulması da birliğin başarısı bağlamında önemli diğer bir husustur. Bu mekanizma ile açık veren ülkelere kredi vermek, fazla veren ülkelerden de kaynakları yönlendirmek mümkün olacaktır (Ertürk, 2016: 189-190).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KURULMA SÜRECİ VE SONRASI

2.1. ANKARA ANTLAŞMASI

Türkiye, AET'nin kurulmasının hemen ardından, 31.07.1959 tarihinde, tam üye olabilmek amacıyla Topluluğa başvursada Türkiye'nin tam üyelik müracatı Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından, Türkiye'nin kalkınma seviyesinin, tam üye olma koşullarını yerine getirmek için, yeterli düzeyde olmadığı sebebiyle kabul edilmemiş ve Türkiye ile AET arasında tam üyelik koşulları sağlanıncaya kadar geçerli olacak bir ortaklık antlaşması imzalanması tavsiye edilmiştir. Bu doğrultu da Ankara Antlaşması, taraf ülkeler arasında ortaklık kuran bir antlaşma olarak 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış ve 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir.

Ankara Antlaşması'nın 2.1. Maddesinde antlaşmanın gayesi “Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve hayat şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümüyle gözönünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmek” olarak belirtilmiştir. Anlaşmanın 2.2. Maddesinde ise, bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için taraflar arasında Gümrük Birliğinin zaman içinde gelişen bir çerçevede kurulması öngörülmüştür.

Ankara Antlaşması'nın asıl amacı Türkiye'nin topluluğa tam üye olması ile birlikte, aralarında “Hazırlık dönemi”, “Geçiş dönemi” ve “Son dönem” olmak üzere üç dönemde tamamlanacak bir ortaklık ilişkisi kurmaktadır.

2.1.1. Hazırlık Dönemi

Hazırlık döneminde, Türkiye'nin, Topluluğun desteğiyle, bahsedilen diğer dönemler süresince kendi üzerine düşecek sorumlulukları yüklenmek için, ekonomisini güçlendirilmesi kararlaştırılmış ve antlaşmaya ek Geçici Protokol ile Malî Protokol kapsamında, Topluluğun, Türkiye'ye belirli ürünlerde tarife kolaylıkları tanınması ve mali yardımda bulunması hükme bağlanmıştır (Güran, 2002:179). Diğer bir ifadeyle, hazırlık dönemi, Türkiye ekonomisini Gümrük Birliğine hazırlamak amacıyla yönelik bir aşamadır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun, tek yanlı olarak, Türkiye'ye birtakım ürünlerin ithal edilmesinde gümrük tarifesi avantajları sağlaması, 1964 yılının Aralık ayından itibaren, Türkiye'nin kuru incir, fındık, kuru üzüm ve tütün gibi geleneksel dört ihraç ürününe gümrük tarife kontenjanları sağlanması sonucunu doğurmuştur. Ankara Antlaşması uyarınca AET Türkiye'ye, Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte tütün'e 12.500 ton, kuru üzüm'e 30.000 ton, kuru incir'e 12.500 ton ve fındığa 17.000 ton tarife kotasını Aralık 1964'te açmış, 1966 ve 1967 yıllarında kotaları arttırmıştır (Karluk, 1996:455). Gümrük tarife kontenjanı uygulamasıyla, tespit edilen kontenjanlar dahilinde yapılan ithalata tenzilatlı tarifeler uygulanırken, kontenjanı aşan ithalat miktarıysa Topluluğun dışındaki ülkeler için uygulamada olan ortak gümrük tarifesine tabi tutuluyordu (Seyidoğlu, 2017:268-269). Yine bu doğrultuda 1967 yılından itibaren Türkiye'nin narenciye, sofralık üzüm gibi bazı zirai ürünlere ve bir kısım sınai mallarına belirli kontenjanlar dahilinde gümrüksüz ya da düşük tarifeli ithalat imkanı tanınmıştır.

Hazırlık dönemine ayrıca Türkiye'ye 1. Mali Protokol uyarınca, AET; Türk ekonomisinin Hazırlık döneminde verimliliğini artırmaya yardımcı olmak amacıyla, Avrupa Yatırım Bankası tarafından altyapı ve sanayi tasarılarının finansmanı amacıyla 175 milyon ECU tutarında kredi sağlanmış ve bu krediler Keban Barajı, Boğaziçi Köprüsü gibi altyapı projelerinin finansmanında kullanılmıştır (Tecer, 2007:167).

Aralık 1964 başında Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle başlayan Hazırlık dönemi 1 Ocak 1973 tarihinde Katma Protokolün yürürlüğe girmesiyle sonlanmıştır.

2.1.2. Katma Protokol ve Geçiş Dönemi Uygulamaları

Karşılıklı yükümlülükler esas alınarak, Ankara Antlaşması'nın 4. Maddesinde Geçiş Döneminin:

- (a). Türkiye ile Topluluk arasında oluşacak olan gümrük birliğinin giderek gelişen şekilde yer etmesini,
- (b). Türkiye'nin ekonomik politikalarının, ortaklığın iyi işlenmesini sağlamak için topluluk üyelerine yaklaştırılması, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlamaları öngörülmüş ve bu dönemin istisnalar saklı kalmak üzere, on iki yılı geçemeyeceği ifade edilmiştir.

23 Kasım 1970’de imzalanarak, 1 Ocak 1973 yılında yürürlüğe konan ve geçiş dönemine ait prosedürü, süreleri ve şartları içeren Katma Protokol (Dura ve Atik, 2007:485) aslına bakıldığında bir diğer anlamda, Ankara Antlaşmasında öngörülen çerçeveye uygun içinin doldurulduğu, antlaşmada yer alan kararların Türkiye’nin ekonomik yapısına uygun bir şekilde yürürlüğe konmasını sağlamaya yönelik bir “uygulama anlaşması”dır (Kar ve Acar, 2010:66).

Karar doğrultusunda oniki yıl, istisna durumlarda yirmiiki yıl devam edecek geçiş döneminin esaslarını belirleyen Katma Protokol’ün asıl gayesi, AET ve Türkiye arasında sınai malları kapsayan bir gümrük birliği oluşumuydu. Gümrük Birliği oluştuğunda sözkonusu mallara ait, gümrük vergileri, eş-etkili vergiler ve miktar kısıtlmaları taraflar arasında kalkar ve Türkiye’nin Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesine uyumu gerekir (Güran, 2002:186).

Topluluk, Geçici Anlaşmanın yürürlüğe konduğu 1 Eylül 1971 tarihinde, Türkiye’den aldığı petrol ürünleri haricindeki sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ile eş-etkili vergileri kaldırmış (DPT, 2000:11), dokumacılık ürünleri ithalatında ise gümrük vergilerinin 12 yıllık bir süre içerisinde kaldırılacağını ifade etmiştir. Topluluk, Türkiye’den yapacağı petrol ürünleri ithalatına gümrük oranı sıfır olan 200 bin tonluk tarife kontenjanı açmış, perakende satış için hazırlanmamış olan pamuk ipliği, ince hayvan kılından imal edilen makine halıları ve diğer işlenmiş pamuklu dokumalar içinse gümrük vergilerinin, oniki yıllık süreçte sıfıra indirilerek %25’lik bölümler halinde düşürülmesi öngörülmüştür (DPT, 1993:55-56).

Türkiye’nin sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini aşamalı olarak düşürmesi ve en sonunda sıfırlaması gerektiği konusu da Katma Protokol’de hükme bağlanmıştır. Buna göre, gümrük vergilerinin, Türkiye’nin yüksek rekabet avantajına sahip olduğu sanayi ürünlerinde oniki yıl, Türkiye’nin düşük rekabet avantajına sahip olduğu, Katma Protokol de üç sayılı ek de yer alan, sanayi ürünlerinde ise 22 yıl sonunda tamamen kaldırılacağı belirtilmiştir. Diğer bir ifadeyle, 12 yıllık listede bulunan mallara uygulanan gümrük vergilerinin 1985’de, 22 yıllık listede bulunan mallara uygulanan gümrük vergilerininse 1995’e kadar sıfıra indirilmesi gerekmektedir (Mıhçı ve Wigley, 2002:5).

Katma Protokol hükümlerine uygun olarak 1 Ocak 1976’da yapılan indirimlerle birlikte tarife indirimleri 12 senelik listede toplam yüzde 20’ye, 22 senelik listede ise

yüzde 10'a ulaşmıştır. 1970'li yılların yarısından sonra Türkiye'de yaşanan ekonomik ve siyasi problemler nedeniyle yapılması gereken tarife indirimleri devamlı ertelenmiştir. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı çerçevesinde, Türk ekonomisinin dışa açılması ve ithalatın serbestleştirilmesi politikalarına paralel olarak AB'ye karşı gümrük indirimi yükümlülükleri yeniden gündeme gelmiştir (Kar ve Acar, 2010:67). 1978 yılından itibaren 12 yıllık listede, 1979 yılından itibaren 22 yıllık listede yapılması gereken indirimler ertelenince Türkiye 1988 yılından itibaren birikmiş yükümlülüklerini hızla yerine getirmeye başlamış ve 1995 yılında toplam indirim 12 yıllık listede %95'e 22 yıllık listede ise %90'a ulaşmıştır (Güran, 2002:190).

Katma Protokol'ün 17-21. Maddeleri, "Türkiye'nin Topluluğun üçüncü ülkelere uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum" sürecine ilişkin takvimi düzenlemektedir. Rekabet gücü olduğu düşünülen sektörlerde 12 yıl, rekabet gücünün uzun bir süre içerisinde elde edeceği düşünülen sektörlerde 22 yıl sonunda, Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesine uyumunun gerçekleştireceği hükme bağlanmıştır. 12 yıllık liste içinde bulunan ürünler hakkında 1977 yılında ilk uyum indiriminin %20 oranında yapılacağı, bunu 1980 ve 1982 yıllarında yine aynı oranda indirimlerin takip edeceği ve 1985 yılında yapılacak %40'lık indirimle ortak gümrük tarifesine uyumun sağlanacağı ifade edilmiştir. 22 yıllık liste içinde bulunan ürünler hakkında 1983 yılında %20, 1988'de %30, 1991'de %20 ve 1995 yılında %30'luk indirimle ortak gümrük tarifesine uyumun gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Bir başka ifadeyle 12 yıllık ürünler 1985 yılı başında ve 22 yıllık ürünler ise 1995 yılı başında OGT'ye tam uyum sağlamış olacaktır (DPT, 1993:58).

25 Aralık 1976'da Türkiye, Katma Protokol'ün ulusal ekonominin korunmasına ilişkin 60. Maddesinden hareketle tek taraflı olarak gerek gümrük indirimleri gerekse de ortak gümrük tarifesine uyum konusundaki yükümlülüklerini durdurmuş ve ancak 1988 yılından itibaren ertelemiş olduğu yükümlülükleri yerine getirmeye başlamıştır. 1989-1994 döneminde yapılan indirimlerle Ortak Gümrük Tarifesine uyum, oniki yıllık listede %80'e, yirmiiki yıllık listede ise %70'e kadar ulaşmıştır. 6 Mart 1995 tarihli 1/96 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı gereğince geriye kalan uyum yükümlülükleri tamamlanmış ve 1996 senesinden sonra Ortak Gümrük Tarifesine tam mutabakat sağlanmıştır.

Türkiye'nin AT'den yaptığı, ithalata uygulanan miktar kısıtlamalarının kalkması da, Katma Protokol de bir takvime bağlanmıştır. Protokol'ün 22. Maddesinde tarafların aralarındaki dış ticarete yönelik yeni miktar kısıtları ile eş etkili önlemler almalarının sakınacakları ifade edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin, Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihte, Topluluktan 1967 yılında yaptığı özel ithalat değerinin %35'ine denk gelen bir liberasyonu konsolide edeceğini (Güran, 2002:190), bu oranı 1976, 1981, 1986 ve 1991 yıllarında sırasıyla %40, 45, 60 ve 80'e yükselteceğini (DPT, 1993:60) ve 1995'de AT çıkışlı ithalata %100 serbesti uygulayacağını kabul etmiştir.

Katma protokolde ayrıca tarım ürünlerine ilişkin hükümlerde bulunmaktadır. Katma protokolde sanayi malları için öngörülen gümrük birliğinin yerine tarafların kendi aralarında gerçekleştirecekleri tarım ürünü ticaretinde birbirlerin pazarlarına kolay giriş imkânı sağlamaları, kapsamı ve usulleri Ortaklık Konseyince belirlenecek olan "Tercihli Bir Rejim" tanımları öngörülmüştür (Yılmaz, 2008:106). Topluluk, 1973 yılından itibaren, genişletmek suretiyle uyguladığı tercihli rejim kapsamında, neredeyse tüm tarım mahsüllerinde advalorem vergi muafiyeti, tütün, kuru üzüm, kuru incir gibi seçilen birtakım ürün katagorilerinde tarife kontenjanları kapsamında, spesifik vergi imtiyazı, gümrük vergisi imtiyazı veya indirimi şeklinde ticari kolaylık sağlamıştır.

Diğer taraftan, "Türkiye ilk kez, 1993 ithalat rejimi ile Topluluğa bazı ürünlerde (peynir, şarap ve bazı balıkçılık ürünleri) Katma Protokol'ün ilgili maddesi (6 sayılı ek II. Bölüm) gereğince, taviz marjı tanımış ve 1994 yılında bazı ürünler (bazı balıkçılık ürünleri) için bu marj genişletilerek ilave taviz verilmiştir. Böylelikle Topluluğun Türkiye'ye tarım ürünleri ihracatının sadece %7'si vergi indirimlerinden yararlanmış olup, % 93'ü tavizsiz olarak gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2008:107)."

Katma Protokol'de ayrıca istihdam ve sermayenin serbest dolaşımı, mali yardımlar, ekonomi politikalarının yakınlaştırılması, rekabet, devlet yardımları gibi temel konularda Türkiye ekonomisini yakından ilgilendiren hükümlerde yer almaktadır.

2.1.2.1. Tam Üyelik Başvurusu Çerçevesindeki Gelişmeler

1960'lı yılların başlarından itibaren AB ile ortaklık ilişkisi bulunan Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde AT'ye tam üyelik müracatında bulunmuş ancak buna olumlu bir yanıt alamamıştır. Uzun süre gündeme gelmeyen tam üyelik konusu, Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesinde, Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmesiyle yeniden önem

kazanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi, Aralık 2000’de AB tarafından onaylanmış, Türkiye’de Mart 2001’de Ulusal Program adıyla bir programı hazırlayıp AB’ye sunmuştur.

2.1.2.1.1. Türkiye’nin Tam Üyelik Başvurusu

Türkiye, Avrupa Topluluğuna 14 Nisan 1987’de daimi üyelik için başvuruda bulunmuştur. Türkiye bu başvuruyu yaparken, Ankara Antlaşması’nda öngörülen süreleri tamamlamadan, Roma Anlaşma’nın “Her Avrupalı devlet Topluluğa katılma talebinden bulunabilir” hükmünden hareket etmiştir. AB Konseyi başvuruyu kabul edilebilir bulmuş ve bu konuda bir rapor hazırlaması için konuyu AB Komisyonuna havale etmiştir. AB Komisyonu 1989 yılında yayınladığı görüşünde Türkiye’nin tam üyeliğe ehil olduğunu teyit etmiş ancak AB’nin yeni bir genişlemeye hazır olmaması ve Türkiye’nin de üyelik için gerekli koşulları yerine getirmemiş bulunması nedeniyle, olumlu cevap verilemeyeceğini belirtmiştir (Özer, 2008:53).

Görüş Raporunda, Türkiye’nin durumunu özel olarak ele almadan önce, Avrupa Komisyonu, Topluluğun belirli bir süre yeni genişlemeler yerine kendi iç entegrasyonun bütünlemeye önem vermesi gerektiği ve 1993’den önce Avrupa Tek Senedi’nin hedeflerini gerçekleştirilmeden, hiçbir ülkeyle tam üyelik müzakerelerine başlamamasının gerektiğini açıklamıştır (Oğuz, 2012:55). Raporla özellikle 1980 sonrası dönemde hızla artan ihracat yapısındaki değişikle sanayi ürünlerin payının %80’lere ulaşması, Topluluk ortalamasının çok üzerinde bir büyüme hızının sağlanması gibi olumlu gelişmelere karşın Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik şartların, Türkiye’nin tam üyelik halinde yükümlülüklerini yerine getirme de ciddi biçimde zorlanmasına yol açacağı (Coşkun, 2001:186) ifade edilerek Türkiye’ye olumsuz cevap verilmiştir.

Avrupa Birliği Komisyonu hazırladığı raporunda Türkiye ile Topluluk ekonomileri arasındaki yapısal farklılıklara (hızlı nüfus artışı, gelir dağılımındaki adaletsizlik vb.), Türkiye’nin Topluluk ortalamasının çok üzerinde bir enflasyon ve işsizlik oranına sahip olmasına, Türk sanayinin Topluluk ülkelerine kıyasla çok yüksek koruma oranlarıyla gelişmesini sürdürebildiğine vurgu yapılarak öncelikle Türkiye ekonomik durumunun Topluluğun ekonomisine yaklaştırılmasını ve bu doğrultuda işbirliğinin artırılmasını önermiştir.

Raporda önerilen önlemler dört temel alanı kapsamakta (Dura ve Atik, 2014:496) ve önlemlerin Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ele alınması gerektiği ifade edilmektedir.

(1). Gümrük Birliğinin tamamlanması:

Gümrük Birliğinin, 1995 bitimine kadar, Ortaklık Antlaşması'na mütenasip olarak gerçekleşeceği ve bu amaç doğrultusunda, Türkiye'nin OGT'ye ve Topluluğun dampirele mücadele vs. konulardaki siyasetine uyum sağlaması gerektiği belirtilmiştir.

(2). Mali işbirliğinin ihyası ve yoğunlaştırılması:

IV. Mali Protokol kaynaklarının serbest bırakılması ve Avrupa Yatırım Bankasının her iki tarafın yararına olan altyapı projelerinin finansmanı için kredi sağlama imkanlarının geliştirilmesi...

(3). Sınai ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi:

Topluluğun risk sermayesi başta olmak üzere elinde olan çeşitli imkanları kullanarak, Türkiye ile Topluluk arasındaki gelişme farklılıklarının azaltılması amacıyla, teknolojik ve sınai işbirliğinin özendirilmesi...

(4). Politik ve kültürel bağların kuvvetlendirilmesi:

Türkiye, tam üyelik hedefine yönelik, zaruri bir araç olan gümrük birliğinin, geçiş döneminin sonlanacağı 1996 yılı başı itibariyle tamamlanması sağlanarak, üstüne düşen sorumlulukları yerine getireceğini, 9 Kasım 1992 tarihli Ortaklık Konseyi toplantısında, belirtmiştir (DPT, 2000:18). GB etrafında, 1992 - 1994 yıllar aralığında yapılan Ortaklık Konseyi toplantılarında, fikri haklara ilişkin problemler, anti-damping hükümleri ve tekstil politikaları sorunları, taraflar arasındaki asıl tartışma konularını yaratmıştır.

2.1.3. Son Dönem: Gümrük Birliği

Ankara Antlaşması V. Madde uyarınca, antlaşmanın son döneminin, Gümrük Birliğine dayanacağı ve taraflara ait ekonomik stratejiler arasındaki koordinasyonun sağlanması gerektiği hükme bağlanmıştır.

6 Mart 1995'te Brüksel'de toplanan, Ortaklık Konseyi'nin aldığı 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Avrupa Birliği ile Türkiye arasında gümrük birliği oluşturulmuştur. 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren yürürlüğe konan Gümrük Birliği ile geçiş dönemi sona ermiş ve Ankara Anlaşmasının V. Maddesinde belirtilen son dönem de başlamıştır.

2.1.3.1. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ve Son Dönem Uygulamaları

1/95 Sayılı Kararın özünü, eş etkili vergiler ile gümrük vergilerinin kalkması, dış ticaret mevzuatının AB mevzuatı ile uyumlu hale getirilmesi ve üçüncü ülkelere karşı OGT uygulaması oluşturmaktadır (Seyidoğlu, 2017:274).

Altı kısımdan oluşan 1/95 sayılı kararın ilk kısmı ticaret politikasına ve malların serbest dolaşımına ilişkindir. Bu kısımda işlenmemiş tarımsal ürünler dışındaki ürünlerle ilgili olarak taraflar arasında malların serbest dolaşımının sağlanmasına ve Topluluğun ortak gümrük tarifesi, ticaret politikaları ve tercihli tarife politikalarının Türkiye tarafından yürürlüğe konulmasına dair hükümler yer almaktadır (Güran, 2002:200). Buna göre kararın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren taraflar arasında belirtilen mallarda miktar kısıtlamalarının, eş etkili vergiler ve gümrük vergilerinin kaldırılması gerekmektedir.

“Türkiye, 1996 yılı İthalat Rejimi Kararı (31.12.1995 tarih ve 22510 sayılı yinelenmiş Resmi Gazete) boyutunda uygulanan düzenlemelerle Avrupa Birliği kaynaklı sanayi ürünleri ithalatında uygulanan gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve Toplu Konut Fonu’nu kaldırmıştır. Böylece, AB’ye yönelik %5.94 olan ağırlıklı koruma oranı %0’a düşmüş ve yeni rejimle beraber 15.500 ürünün gümrük vergileri sıfırlanmıştır (Karluk, 1997:204).” Gümrük Birliğinden önce sınai ürünlerde %16 civarında olan gümrük vergisi ortalaması ise, 1996 yılı itibariyle AB ve EFTA ülkeleri için sıfırlanırken, AB dışındaki ülkeler için %5,8’e indirilmiştir. 2002 yılı itibariyle Avrupa Birliği dışındaki ülkelere kaynaklı sınai mallara tatbik edilen gümrük vergilerinin ortalaması %4,5 seviyesinde gerçekleşmiştir (TÜSİAD, 2003:29). Türkiye ve AB arasında ihracat ve ithalatta geçerli olan miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirlerin kaldırılması ile birlikte, Türk tekstil ve konfeksiyon ürünlerine yönelik gönüllü ihracat kısıtlamalarına da son verilmiştir (DTM, 2018).

1/95 sayılı Karar hükmünce, Türkiye’nin Topluluk dışındaki ülkelere karşı, kararın uygulandığı tarih itibariyle, ilgili maddelerde belirtilen ihracat, ithalat ve tekstil politikasına bağlı, Topluluk mevzuatına uyan tedbirleri yürürlüğe koyacağı ve Ortak Gümrük Tarifesi’ni uygulayacağı hüküm altına alınmıştır.

1/95 sayılı Karar’ın 13/1. Maddesi gereğince Topluluğun OGT’sine uymakla yükümlü olan Türkiye, üçüncü ülkelere yapılan ithalatta OGT oranlarını

uygulanmasıyla birlikte %10,78 olan ağırlık koruma oranı, %5,6'ya, 2000'de ise %3'e inmiştir. Ortak Gümrük Tarifesine uyumun istisnasını, sanayi ürünlerinde, 2/95 sayılı OKK ile belirlenen hassas ürünler oluşturmaktadır. Porselen eşya ile mobilya, Deri eşya, ayakkabılar ve seramik dışında ağırlıklı olarak otomotiv sanayi ürünlerinden oluşan (TÜSİAD, 2008:57) hassas ürünler beş yıl süreyle 1 Ocak 1996'dan itibaren, OGT oranlarına göre nispeten yüksek seviyedeki gümrük tarifeleriyle korumaya tabi tutulmuşlardır. 5 yıllık süre içinde 1 Ocak 1997 yılından başlamak üzere sırası ile %10, %10, %15, %15 ve %50 oranında indirim yapılması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevedeki uyum indirimleri, %10'luk indirimler 1997 ve 1998 yılı ithalat rejimleri, %15'lik indirimler 1999 ve 2000 yılı ithalat rejimleri kapsamında ve son indirimlerde 2001 yılı ithalat rejimi kapsamında yapılarak hassas ürünler için geçerli olan gümrük vergileri ortak gümrük tarifesiyle uyumlu hale getirilmiştir.

Türkiye, 1/95 sayılı Karar'ın 16.Maddesi gereğince, ticaret politikasını Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası ile eşgüdümlü hale getirmek maksadıyla, AB'nin tercihli gümrük rejimine kademeli olarak uyum sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Bu doğrultuda 1 Ocak 1996'dan itibaren 2001 yılına kadar 5 yıl sürecinde Topluluğun tercihli gümrük rejimine uyum sağlanacak ve sözkonusu uyum, AB'nin gerek özerk gerekse de üçüncü ülkelerle tercihli anlaşmalarını kapsayacaktır. Türkiye tercihli gümrük rejimine ayak uydurmak maksadıyla bugüne kadar 36 tane STA imzalamıştır ve bu STA'ların 20 tanesi halen yürürlüktedir. Türkiye'nin EFTA, Güney Kore, İsrail, Suriye, Arnavutluk, Moldova, Sırbistan, Filistin, Makedonya, Bosna ve Hersek, Tunus, Fas, Mısır, Singapur, Karadağ, Malezya, Şili, Morityus, Faroe Adaları ve Gürcistan ile serbest ticaret anlaşmaları halen yürürlüktedir.

Bununla birlikte, Çek Cumhuriyeti, Litvanya, Slovakya, Macaristan, Estonya, Slovenya, Letonya, Bulgaristan, Romanya ve Polonya'nın AB'ye üye olmaları nedeniyle, Türkiye ile bu ülkeler arasındaki serbest ticaret anlaşmaları feshedilerek, ilişkiler Gümrük Birliği kapsamında sürdürülmüştür.

17 ülke ve ülke grubu ile formel olarak başlamış olan STA görüşmeleri kapsamında Peru, Ekvator, Ukrayna, Japonya, Kolombiya, Tayland, Meksika, Endonezya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Cibuti ve Pakistan ile müzakereler aktif olarak sürdürülürken, müzakere sürecinde olan ülkelerle (Körfez İşbirliği Konseyi, Libya, Seyşeller,

Kamerun, Çad, MERCOSUR) bahsi geçen süreçlerin hızlandırılmasına ilişkin çalışmalar yürütülmektedir.¹

Buna ek olarak, 1/95 sayılı OKK gereğince Türk ihraç ürünlerinin uluslararası standartlara uygun olması için AB'nin konuyla ilgili mevzuatına uyum sağlaması gerektiği, Gümrük Birliğinin düzgün işleyişini sağlamak amacıyla rekabet kurulunun oluşturulması ve işletilmesi, patent kanunu, fikri ve sinai mülkiyet hakkı için gerekli mevzuatın Topluluk mevzuatıyla uyumlu hale getirilmesi vb. konularda çeşitli hükümler getirilmiştir.

2.2. TÜRKİYE’NİN AB’YE ÜYE ADAYLIĞININ KABUL EDİLMESİ VE TAM ÜYELİK MÜZAKERE SÜRECİ

Avrupa Birliği komisyonu, 16.07.1997 tarihinde AB'nin 21'inci yüzyılında gelişme ve güçlenme perspektifleri hakkında hazırladığı “*Gündem 2000 Strateji Raporu*”nda Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Güney Kıbrıs’ın Avrupa Birliğine tam üyeliğinin Kopenhag Kriterlerine adapte olabileme durumuna göre 2000’li yıllarda gerçekleşebileceğini belirtmiştir (Europa, 1997). “Gündem 2000” Raporunda ifade edilen genişleme stratejisinde Türkiye’ye yer verilmemiş ve Türkiye ile Birlik arasındaki ilişkilerin Gümrük birliği temelinde geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

12-13 Aralık 1997’de toplanılan Lüksemburg Zirvesi’nde, *Gündem 2000* raporundaki teklifler değiştirilmeden kabul edilmiş ve toplam da 12 ülke genişleme sürecine dâhil edilmiştir. Lüksemburg Zirvesinde, Avrupa Komisyonu, her aday ülkenin, üyelik yolunda katettikleri yolu gösteren bir ilerleme raporu hazırlanmasına karar vermiştir (İKV, 2019). Zirve de Türkiye’nin tam üyeliğe erbab bir ülke olduğu belirtilmiş, ancak Türkiye açısından katılım müzakerelerinin başlaması için gerekli politik ve ekonomik koşulların henüz sağlanmadığı belirtilerek AB’nin Türkiye’yi, tam üyeliğe hazırlamak amacıyla bir izlem hazırlaması öngörülmüştür. Zirve de alınan karara tepki gösteren Türkiye AB’nin Türkiye’ye yönelik gösterdiği tutumun ayrımcı ve taraflı olduğunu belirterek (Dura ve Atık, 2014:503) tam üyelik adayıyla ilgili konularda AB ile diyalog içine girilmeyeceğini, AB ile ilişkilerin ortak üyelik çerçevesinde sürdürüleceğini ve 12

¹Türkiye’nin serbest ticaret anlaşmalarına ilişkin detaylı bilgileri şu adresten görmek mümkündür: <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/genel>

Mart 1998’de Londra’da yapılacak Avrupa Konferansı’na davetli olmasına rağmen katılmayacağını açıklamıştır.

Türkiye’yi dışlamanın bir yanlışı olduğunu farkederek Avrupa Birliği, ilişkileri düzeltmek amacıyla 15-16 Haziran 1998’de Cardiff Zirvesi ve 3-4 Haziran 1999’da Köln Zirvesi bildirgelerinde, Türkiye’ye pozitif mesajlar göndermiştir (Kar ve Acar, 2010:76). Cardiff Zirvesi’yle Komisyon da, Türkiye’yi tam üyelik için hazırlamayı amaçladığı “Avrupa Stratejisi”nin onaylandığı, bunun yanında Türkiye’nin Topluluk müktesabatına uyum çalışmalarını sürdürmesi sinyallerinin verildiği ve Türkiye için “üyelik adayı” tanımlamasının yapıldığını görmek mümkündür. Yine Zirvede aday olan tüm ülkelerin AB’ye katılma süresince kaydettikleri gelişmelere ilişkin hazırlanan “ilerleme raporu”nun Türkiye içinde yayımlanması Komisyon’un Türkiye’yi bir aday ülke olarak gördüğünün kanıtı olarak kabul edilmiştir.

Türkiye’nin uzun süren AB macerasında bir dönüm noktası niteliği taşıyan Helsinki Zirvesi, 10-11 Aralık 1999’da yapılmıştır. Helsinki Zirvesiyle Türkiye’nin AB’ye aday ülke olduğu ilan edilmiş ve Türkiye, AB’nin “yeni genişleme politikası” çerçevesinde tasarlanan sistemine, diğer aday ülkelerle aynı konumda dâhil edilmiştir (Oğuz, 2012:56). Zirvede Türkiye’nin katılım öncesi stratejisinden yararlanılması kararı alınmış ve bu kapsamda Katılım Ortaklığı Belgesi’nin hazırlanması kararlaştırılmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi, AB tarafından aday ülke ile istişare ile oluşturulan ve aday olan ülkenin tam üyeliğe geçiş aşamasında, kısa ve orta mühletle ilerleme kaydetmesi gereken başlıca alanları açıklayan bir pusula niteliği taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, katılım öncesi stratejiye dayalı olarak hazırlanan katılım ortaklığı belgelerinin amacı adaylık sürecindeki her ülkeye AB’ye uyum sürecinde siyasi ve ekonomik kriterlerin karşılanmasında ve Topluluk müktesabatının üstlenilmesinde gerekli olan katılım hazırlıklarının hangi alanlarda yoğunlaşması gerektiğini göstermektir. Türkiye için katılım ortaklığı belgesi, 4 Aralık 2000 tarihinde AB genel İşler Konsey’inde son şeklini almış ve 7-9 Aralık 2000 Nice zirvesinde kabul edilmiştir.

Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi’nde ifade edilen, AB üyeliği yolunda siyasi ve ekonomik kriterler ve AB müktesabatının üstlenebilme kapasitesi açısından atılacak adımları düzenleyen Ulusal Programını hazırlamıştır. Tüm aday ülkeler gibi, Türkiye de pusula niteliği taşıyan, Katılım Ortaklığı Belgesi’ndeki kısa ve orta dönemli sorumluluklarına, ne şekilde uyum sağlanacağını açıklayan bir belge niteliğinde olan

Türkiye'nin Ulusal Programı (Özlem, Çiçek ve Sarıkçıoğlu, 2010:64) "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" 19 Mart 2001 tarihli Bakanlar Kurulu'nda onaylanarak, 24 Mart'da Resmi Gazetede yayınlanmasıyla yürürlüğe girmiştir.

Türkiye'ye koşullu olarak müzakereleri başlatma sözü 12-13 Aralık 2002'de yapılan Kopenhag Zirvesinde verilmiştir. Buna göre, 2004 Brüksel Zirvesinde, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığını Avrupa Konseyi'nin kararlaştırması halinde Türkiye ile katılım görüşmelerinde gecikme olmadan başlatılacağı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin AB üyelik sürecine yardımda bulunmak maksadıyla, AB'nin Türkiye'ye katılım öncesi finansal yardımını önemli ölçüde arttıracığı, katılım stratejisinin AB Komisyonu tarafından kontrol edileceği ve Gümrük Birliğinin genişletileceği kaydedilmiştir. Zirvede alınan kararlar doğrultusunda Komisyon, Türkiye'ye başka bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlamış ve bu belge 14 Nisan 2003'de Avrupa Birliği Konseyi tarafından onaylanmıştır (DPT, 2014:2).

Avrupa Birliği Konseyince kabul edilen yeni katılım ortaklığı belgesine göre revize edilen Ulusal Program, 24 Temmuz 2003'de yürürlüğe girmiştir. Yeni Ulusal Program ile demokratikleşme, insan hakları, iç pazar mevzuatına uyum alanında çalışmalar hızlanmış, Kopenhag siyasi kriterlerinin bir an önce yerine getirilmesi için çaba harcanmış ve AB tarafından istenen kurumsal ve yasal düzenlemeler "AB Uyum Paketi" adıyla Parlamento'dan geçerek işlerlik kazanmıştır (Kar ve Acar, 2010:79).

Aralık 2004'de yapılan Brüksel Zirvesinde ise, Türkiye Kopenhag da kararlaştırılan siyasi kriterleri yeterli seviyede karşılamış olduğundan (Dura ve Atik, 2014:609) Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki tam üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005'de başlamasına karar verilmiştir. Müzakerelerin metot ve ana çizelgesini saptayan "Müzakere Çerçeve Belgesi" de yine bu tarihte kabul edilmiştir.

2.2.1. Tam Üyelik Müzakere Sürecinde Son Durum

Avrupa Birliği'ne katılım müzakereleri, "katılım müzakerelerine taraf aktörlerin katkısıyla, *tarama süreci* ile başlayan, *tarama sürecinin* bitmesine müteakip *müzakere pozisyonları hazırlanması* ile sürdürülen; hazırlanan müzakere pozisyonlarının AB Dönem Başkanlığı'na *Sunulması*'nın ardından *müzakerelerin açılması* ve süreç takip edilerek gereken işlemlerin yerine getirilerek başlıkların kapatılması ile oluşan ve

hazırlanan *Katılım Antlaşması'nın onaya açılması* ile son bulan bir yapıya sahiptir (Sayın, 2016:48).”

Müzakereler, katılım öncesi sürecin hızlandırılmasını hedefleyen "tarama süreci" ile başlar. Tarama sürecinde AB mevzuatı kapsamında bilgi aktarılır, AB mevzuatı ile aday ülke mevzuatı arasındaki farklılıklar belirlenerek, adaptasyon sürecinin takvimi ve bu süreçte karşılaşılabilecek olası problemler belirlenmeye çalışılır. Tarama faslı her bir müzakere için bittikten sonra, hazırlanan tarama sonu raporlarına göre ilgili faslın açılmasına ya da açılması için gerekli olan koşulların neler olduğuna karar verilir. Tarama Sürecinin ilk aşaması, Türkiye için, Bilim ve Araştırma faslı olup 20 Ekim 2005’de yapılan görüşmelerle başlamıştır, Yargı ve Temel Haklar faslı tarama toplantısı ile 13 Ekim 2006 tarihinde sonlanmıştır.

Müzakere süresince fasılların işleyiş tarzı; aday olan ülkeler AB Konseyi tarafından belirlenen açılış ölçülerini yerine getirirse açılmakta olup, yine Konsey tarafından belirlenen kapanış kriterlerini yerine getirme koşuluna göre geçici olarak kapatılır. Tek bir üye dahi negatif görüş beyan ederse, bu beyan fasılların açılmasına veya kapanmasına etki ederek ertelenmesine neden olur.

Türkiye'nin AB Katılım Müzakereleri, Müzakere Çerçeve Belgesi kapsamında, toplumsal yaşamın hemen hemen her alanını kapsayan 35 fasıl üzerinden yürütülmektedir. 35 fasıldan günümüze kadar 16 adedi açılabilmiş ve bunlardan da yalnızca Bilim ve Araştırma faslı “geçici” olarak kapatılabiliştir. Türkiye ile AB arasındaki müzakerelerin geldiği noktayı Tablo 2.1 yardımıyla görmek mümkündür (AB Bakanlığı, 2017). Tablo 2.1’den görüldüğü üzere 2006 yılında Bilim ve Araştırma, 2007 yılında İstatistik, Trans-Avrupa Ağları, İşletme ve Sanayi Politikası, Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, Mali Kontrol, 2008 yılında Sermayenin Serbest Dolaşımı, Şirketler Hukuku, Bilgi Toplumu ve Medya, Fikri Mülkiyet Hukuku, 2009 yılında Vergilendirme, Çevre, 2010 yılında Bitki Sağlığı, Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve 2013 yılında Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, 2015 yılında Ekonomik ve Parasal Politika, 2016’da Bütçesel ve Mali Hükümler fasılları müzakereye açılmıştır.

11 Aralık 2006 tarihli AB Dış İlişkiler ve Genel İşler Konseyi'nin “Konsey, Türkiye, Gümrük Birliği’ni Kıbrıs da dâhil olmak üzere on üye ülkeyi kapsayacak şekilde genişleten AB-Türkiye Ortaklık Anlaşması'nın Ek Protokolü’nde yer alan taahhütlerini yerine getirene kadar, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti’ne getirdiği kısıtlamalarla ilgili

sekiz faslın müzakerelerinin askıya alınmasına ve diğer fasılların kapanmamasına karar vermiştir” kararı gereğince 8 fasıl AB Konseyi tarafından durdurulmuştur. AB Konseyi kararı gereğince ertelenen fasılları, “Ulaştırma Politikası, Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Gümrük Birliği ve Dış İlişkiler” olarak belirtmek mümkündür. Aynı zamanda Ek Protokol’ün uygulanması diğer tüm fasılların kapanış şartı olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda da Bilim ve Araştırma faslından sonra müzakerelere açılan hiçbir fasıl, geçici olarak dahi kapatılamamıştır (T.C. Dış İşleri Bakanlığı, 2017).

Tablo 2. 1: Müzakere Süreci ve Fasılların Geldiği Nokta

Fasıl no	MÜZAKERE FASILLARI
	<i>Müzakereye Açılan 16 Fasıl</i>
25	Bilim ve Araştırma (Müzakereler geçici olarak kapanmıştır) (Avusturya, 12.06.2006)
20	İşletme ve Sanayi Politikası (Almanya, 29.03.2007)
18	İstatistik (Almanya, 26.06.2007)
32	Mali Kontrol (Almanya, 26.06.2007)
21	Trans-Avrupa Ağları (Portekiz, 19.12.2007)
28	Tüketicinin ve Sağlığın Korunması (Portekiz, 19.12.2007)
6	Şirketler Hukuku (Slovenya, 17.06.2008)
7	Fikri Mülkiyet Hukuku (Slovenya, 17.06.2008)
4	Sermayenin Serbest Dolaşımı (Fransa, 19.12.2008)
10	Bilgi Toplumu ve Medya (Fransa, 19.12.2008)
16	Vergilendirme (Çek Cumhuriyeti, 30.06.2009)
27	Çevre (İsveç, 21.12.2009)
12	Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı (İspanya, 30.06.2010)
22	Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu (Litvanya, 05.11.2013)
17	Ekonomik ve Parasal Politika (Lüksemburg, 14.12.2015)
33	Bütçesel ve Mali Hükümler (Hollanda, 30.06.2016)
	Dış ilişkiler ve Genel İşler Konseyi kararı çerçevesinde askıya alınan fasıllar:
1	Malların Serbest Dolaşımı
3	İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi
9	Mali Hizmetler
11	Tarım ve Kırsal Kalkınma
13	Balıkçılık
14	Taşımacılık politikası
29	Gümrük birliği
30	Dış ilişkiler
	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tek taraflı bloke ettiği fasıllar:
2	İşçilerin Serbest Dolaşımı
15	Enerji
23	Yargı ve temel haklar
24	Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
26	Eğitim ve Kültür
31	Dış Güvenlik ve Savunma Politikası

	<i>AB konseyinde görüşülmesi süren fasıllar:</i>
2	İşçilerin Serbest Dolaşımı
13	Balıkçılık
14	Taşımacılık Politikası
15	Enerji
23	Yargı ve Temel Haklar
24	Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
30	Dış İlişkiler
31	Dış Güvenlik ve Savunma Politikası
	<i>Kapanış kriterlerinin yerine getirildiği teyit edilen fasıllar:</i>
6	Şirketler Hukuku
20	İşletme ve Sanayi Politikası
21	Trans-Avrupa Ağları
28	Tüketicinin ve sağlığın Korunması
32	Mali Kontrol

8 Aralık 2009'da Genel İşler Konseyi toplantısında GKRY (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi); Enerji, Yargı ve Temel Haklar, Eğitim ve Kültür, İşçilerin Serbest Dolaşımı, Dış Güvenlik ve Savunma Politikası, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, fasıllarında ilerleme kaydedilmesini tek tarafı olarak bloke ettiğini ve ilişkilerin normale dönmesi koşuluna bağladığını bildirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI AVRUPA BİRLİĞİ İLE DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

3.1. TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET YAPISI

Türkiye ile AB arasında 1996 yılı itibariyle yürürlüğe giren GB, Türkiye ekonomisinde 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan ticari serbestleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Gümrük Birliği sonrası Türkiye’nin dış ticaret yapısındaki değişimi Tablo 3.1 yardımıyla görmek mümkündür.

Gümrük Birliği’nin yürürlüğe girdiği 1996 yılında Türkiye ekonomisi 23.2 milyar dolar’lık ihracat, 43.6 milyar dolarlık ithalat yapılırken, ihracatın ithalatı karşılama oranı %53,2 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılı itibarıyla 156.9 milyar dolarlık ihracat, 233.8 milyar dolarlık ithalat gerçekleşirken, ihracatın ithalatı karşılama oranı %67.1 olmuştur. Ele alınan dönemde belirli yıllar haricinde ihracatın ve ithalatın arttığını gözlemlemek mümkündür. Gümrük Birliği sonrasında, Asya krizi, Rusya krizi ve deprem felaketleri, 1998-1999 yılları arasında ekonominin büyüme hızı yanı sıra, ihracat performansını da olumsuz etkilemiştir. 1997-2000 döneminde ortalama yıllık ihracat artışı yüzde 4,7 olarak gerçekleşmiş ve 1997 yılında 26.2 milyar dolar olan ihracat, 2000 yılında 27.7 milyar dolara yükselmiştir. 2001 yılında yaşanan krizin ardından TL’nin değer kaybetmesi ve iç talepteki daralma, firmaları dış piyasalara yönlendirmiş ve bu durum ihracat performansını olumlu etkilemiştir. 1999 yılında 26.6 milyar dolar olan ihracat, 1999-2002 yılları arası yılda ortalama %10,7 oranında artarak 2002 yılında 36.1 milyar dolara yükselmiştir. 2003-2008 yılları arasında, “TL’nin değerlenmesine karşın, ekonomideki hızlı büyüme, dünya ticaretindeki canlılık, makine teçhizat yatırımlarındaki artış ve işgücü verimliliğindeki yükselmenin etkisiyle ihracat performansında olağanüstü bir artış gözlenmiştir (Yükseler ve Türkan, 2006:23-24).” 2001 yılından 2008 yılına kadar sürekli artan ihracat 2007-2008 de ABD’de baş gösteren küresel finansal kriz sonrası %22 oranında daralmış ve 102.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’nin ithalatı, Türk Lirası’nın değer kaybı, Rusya krizi, 2001 krizi sırasında ekonomideki daralma ve deprem felaketi ile birlikte gerileme göstermiştir. 2000 yılında ve 2003-2008 döneminde ise ithalat, döviz kuruna dayalı istikrar programının uygulanmasıyla önemli ölçüde artmıştır. Uygulanan politikalar neticesinde 1996-2016

döneminde yılda ortalama %10 oranında artan ithalat, 2002-2008 döneminde yılda ortalama %25,65 oranında artış göstermiştir. 2007-2008 Küresel krizi ile 2009 yılında ithalatta %30'luk bir daralma olmuştur.

Türkiye'nin uluslararası ticaret hacmi önemli derecede artmıştır. 1996'da 66.8 milyar dolar olan dış ticaret hacmi 2017 yılı itibarıyla 390.7 milyar dolara ulaşmıştır. 1996–2017 döneminde dış ticaret dengesinin sürekli açık verdiği de Tablo 3.1'den görülmektedir.

Tablo 3. 1: Gümrük Birliği Sonrası Dönemde Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi , 1996–2017

<i>Yıl</i>	<i>İhracat</i>	<i>İthalat</i>	<i>İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %</i>	<i>Dış Ticaret Hacmi</i>	<i>Dış Ticaret Dengesi</i>
1996	23.224	43.627	53,2	66.851	-20.402
1997	26.261	48.559	54,1	74.820	-22.298
1998	26.974	45.921	58,7	72.895	-18.947
1999	26.587	40.671	65,4	67.258	-14.084
2000	27.775	54.503	51,0	82.278	-26.728
2001	31.334	41.399	75,7	72.733	-10.065
2002	36.059	51.554	69,9	87.613	-15.493
2003	47.253	69.340	68,1	116.593	-22.087
2004	63.167	97.540	64,8	160.707	-34.373
2005	73.476	116.774	62,9	190.251	-43.298
2006	85.535	139.576	61,3	225.111	-54.041
2007	107.272	170.063	63,1	277.334	-62.791
2008	132.027	201.964	65,4	333.991	-69.936
2009	102.143	140.928	72,5	243.071	-38.786
2010	113.883	185.544	61,4	299.428	-71.661
2011	134.907	240.842	56,0	375.749	-105.935
2012	152.462	236.545	64,5	389.007	-84.083
2013	151.803	251.661	60,3	403.464	-99.859
2014	157.610	242.177	65,1	399.787	-84.567
2015	143.839	207.234	69,4	351.073	-63.395
2016	142.530	198.618	71,8	341.148	-56.089
2017	156.993	233.800	67,1	390.793	-76.807

Kaynak: TÜİK, T.C Ekonomi Bakanlığı

*[2010=100]

** cari fiyatlarla milyon \$

3.1.1. Türkiye'nin İhracat Yapısı

En çok ihracat yaptığımız 10 ülkeyi gösteren Tablo 3.2'den görüldüğü üzere, 2018 yılında yapılan ihracat % 9,6'sı yani 16.1 milyar dolarlık kısmı Almanya'ya yapılırken Almanya'yı % 6,6 ile İngiltere, % 5.7 ile İtalya ve % 5 ile Irak takip etmektedir. En çok ihracat yaptığımız 10 ülkenin 7 tanesi AB üyesi olması Avrupa Birliği pazarının Türkiye ekonomisi açısından önemini göstermektedir. 2018 ihracatının %36'lık kısmı bu 7 ülkeye yapılmıştır.

Tablo 3. 2: İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı (ilk 10 ülke)

2018				2017	
Ülke	İhracat	Toplam içindeki payları %	Önceki yıla göre değişim %	İhracat	Toplam içindeki payları %
<i>Almanya</i>	16.142.648	9,6	6,8	15.118.910	9,6
<i>İngiltere</i>	11.110.876	6,6	15,7	9.603.189	6,1
<i>İtalya</i>	9.562.537	5,7	12,9	8.473.471	5,4
<i>Irak</i>	8.350.137	5,0	-7,8	9.054.612	5,8
<i>ABD</i>	8.304.460	4,9	-4,0	8.654.268	5,5
<i>İspanya</i>	7.711.710	4,6	22,4	6.302.135	4,0
<i>Fransa</i>	7.288.613	4,3	10,7	6.584.199	4,2
<i>Hollanda</i>	4.761.888	2,8	23,2	3.864.486	2,5
<i>Belçika</i>	3.951.541	2,4	25,4	3.151.422	2,0
<i>İsrail</i>	3.894.853	2,3	14,3	3.407.436	2,2

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin ülke gruplarına göre ithalat ve ihracatının dağılımı Tablo 3.3'de yer almaktadır. Tablo'ya bakıldığında gerek ihracat gerekse ithalat rakamlarının payları incelendiğinde en yüksek payı Avrupa Birliği'nin aldığı görülebilmektedir. Özellikle ihracatta 2017'de %47,1'lik bir paya sahipken bu pay 2018 yılında %50'ye yükselmiştir. İthalat rakamları incelendiğinde de kaşımıza yüksek bir oran çıkarken bu payın 2017 ve 2018 rakamları için değişmediğini söylemek mümkündür.

Tablo 3. 3: Türkiye İthalat ve İhracatının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Ülke Grupları	2018				2017			
	İhracat	Pay %	ithalat	Pay %	İhracat	Pay %	İthalat	Pay %
<i>A-Avrupa Birliği (AB 28)</i>	83.954.000	50,0	80.812.781	36,2	73.906.184	47,1	85.205.087	36,4
<i>B-Türkiye Serbest Bölgeleri</i>	2.186.195	1,3	1.322.322	0,6	1.994.504	1,3	1.564.460	0,7
<i>C-Diğer ülkeler</i>	81.780.418	48,7	140.911.991	63,2	81.092.252	51,7	147.030.105	62,9
<i>Diğer Avrupa (AB Hariç)</i>	11.700.212	7,0	29.390.572	13,2	9.804.807	6,2	31.380.524	13,4
<i>Kuzey Afrika</i>	9.477.692	5,6	4.593.806	2,1	7.524.785	4,8	4.142.800	1,8
<i>Diğer Afrika</i>	4.973.341	3,0	2.454.102	1,1	4.148.822	2,6	3.033.853	1,3
<i>Kuzey Amerika</i>	9.576.339	5,7	1.358.599	6,4	9.699.903	6,2	14.118.743	6,0
<i>Orta Amerika ve Karayipler</i>	1.473.274	0,9	786.347	0,4	1.170.791	0,7	960.209	0,4
<i>Güney Amerika</i>	1.771.980	1,1	7.774.819	3,5	1.295.459	0,8	5.930.113	2,5
<i>Yakın ve Orta Doğu</i>	29.456.786	17,5	17.858.423	8,0	35.336.961	22,5	19.785.552	8,5
<i>Diğer Asya</i>	12.351.349	7,4	51.517.994	23,1	11.270.706	7,2	57.168.376	24,5
<i>Avustralya ve Yeni Zelanda</i>	804.824	0,5	1.108.481	0,5	647.645	0,4	2.236.380	1,0
<i>Diğer Ülke ve Bölgeler</i>	194.621	0,1	11.068.848	5,0	192.373	0,1	8.273.556	3,5

Kaynak: TÜİK

3.1.1.1. Türkiye'nin İhracatının Sektörel Dağılımı

Türkiye'nin ihracatının sektörel dağılımını gösteren Tablo 3.4'den hareketle Türkiye ihracatında imalat sanayinin dikkat çekici olduğunu söylemek mümkündür. İmalat sanayinin toplam ihracat içindeki payı 1996'da % 88 iken bu oran 2018 yılında % 94'e yükselmiştir. Ele alınan dönemde tarım ve ormancılık sektörünün toplam ihracat içindeki %9'dan % 3'e gerilemiştir. Maden ve taşocaklığı sektörü ihracatının toplam ihracat içindeki payı ele alınan dönem boyunca değişmemiş ve %2 ile sınırlı kalmıştır. Balıkçılık, elektrik gaz ve su, sosyal ve kişisel faaliyetler sektörlerinde gerçekleşen ihracatın toplam ihracat içindeki payı ihmal edilebilecek bir düzeydedir.

Tablo 3. 4: İhracatın Sektörel Dağılımı (ISIC, Rev.3) (Yıllık) 1996-2018

Yıl	Tarım ve ormancılık	%	Balıkçılık	%	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	%	İmalat	%	Elektrik, gaz ve su	%	Diğer iş faaliyetleri	%	Sosyal ve Kişisel faaliyetler	%
1996	2.152.577	9	26.506	0	368.625	2	20.525.760	88	15.487	0	134.537	1	969	0
1997	2.353.848	9	33.171	0	404.261	2	23.312.799	89	11.101	0	145.461	1	428	0
1998	2.357.424	9	17.181	0	363.651	1	24.064.586	89	14.910	0	151.650	1	4.545	0
1999	2.057.511	8	37.895	0	384.988	1	23.957.812	90	14.265	0	133.870	1	880	0
2000	1.659.091	6	24.506	0	400.268	1	25.517.540	92	20.385	0	136.810	0	16.302	0
2001	1.976.409	6	29.744	0	348.652	1	28.826.014	92	20.486	0	551.097	0	4.136	0
2002	1.754.287	5	51.419	0	387.192	1	33.701.646	93	15.841	0	147.301	0	1.400	0
2003	2.120.689	4	80.745	0	469.089	1	44.378.429	94	20.092	0	182.819	0	969	0
2004	2.541.776	4	103.118	0	649.237	1	59.579.116	94	60.173	0	232.112	0	1.618	0
2005	3.328.814	5	139.500	0	810.241	1	68.813.408	94	103.448	0	280.069	0	925	0
2006	3.480.539	4	130.858	0	1.146.325	1	80.246.109	94	123.592	0	405.860	0	1.390	0
2007	3.725.212	3	158.252	0	1.660.894	2	101.081.872	94	168.838	0	475.322	0	1.356	0
2008	3.936.710	3	240.330	0	2.155.150	2	125.187.659	95	73.323	0	432.346	0	1.675	0
2009	4.347.482	4	188.990	0	1.682.915	2	95.449.246	93	139.740	0	331.797	0	2.440	0
2010	4.934.710	4	156.013	0	2.687.123	0	105.466.686	93	181.375	0	453.692	0	3.616	0
2011	5.166.596	4	186.017	0	2.805.448	2	125.962.536	93	148.789	0	632.483	0	4.996	0
2012	5.188.858	3	190.340	0	3.160.765	2	143.193.910	94	190.211	0	535.343	0	2.306	0
2013	5.653.322	4	258.177	0	3.879.449	3	141.358.198	93	28.970	0	609.406	0	15.113	0
2014	6.029.749	4	346.537	0	3.406.108	2	147.059.418	93	88.883	0	675.417	0	4.042	0
2015	5.756.596	4	368.234	0	2.798.895	2	134.389.890	93	73.861	0	447.248	0	4.144	0
2016	5.397.249	4	413.904	0	2.676.814	2	133.595.801	94	13.590	0	424.512	0	7.710	0
2017	5.287.136	3	450.685	0	3.509.311	2	147.138.203	94	81.881	0	510.790	0	14.931	0
2018	5.557.435	3	485.587	0	3.399.915	2	157.750.228	94	99.680	0	648.799	0	25.572	0

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC, Rev.3) Göre İhracat

*Bin ABD Doları (\$)

Tablo 3.5’de Türkiye’nin imalat sanayi alt kollarının toplam imalat sanayi içerisindeki paylarını 1996-2016 dönemi için görmek mümkündür.

Tablo 3. 5: Türkiye’nin İmalat Sanayi Alt Kollarının Toplam İmalat Sanayi İçerisindeki Payları (1996-2016)

Yıl	Toplam İmalat Sanayi İhracat	Toplam Kimya Sanayi İhracat (5)	Pay %	İşlenmiş Mallar Toplam İhracat (6)	Pay %	Makine ve Ulaştırma Araçları Toplam İhracat (7)	Pay %	Çeşitli Mamul Eşya Toplam İhracat (8)	Pay%
1996	17.433.300.864	997.012.352	6	6.549.980.133	38	3.012.173.026	17	7.021.585.205	40
1997	20.119.566.464	1.169.031.040	6	7.811.989.223	39	3.363.906.725	17	77.791.190.531	39
1998	21.181.433.984	1.148.718.208	5	7.781.267.907	37	4.091.711.432	19	8.227.435.057	39
1999	21.385.906.691	1.120.566.351	5	7.588.180.471	35	5.036.820.052	24	7.640.381.085	36
2000	22.704.563.570	1.063.213.971	5	8.224.473.687	36	5.740.469.526	25	7.927.460.090	35
2001	25.976.977.267	1.272.079.424	5	9.453.052.546	36	7.152.538.365	28	8.118.549.487	31
2002	30.331.647.542	1.370.091.597	5	10.589.747.179	35	8.631.877.233	28	10.045.859.539	33
2003	39.958.882.711	1.725.202.199	4	13.204.590.315	33	12.370.221.554	31	12.842.657.528	32
2004	53.962.344.041	2.342.365.804	4	18.632.995.127	35	18.275.351.944	34	14.762.628.526	27
2005	60.739.624.649	2.801.266.171	5	20.408.929.196	34	21.608.977.320	36	16.051.490.849	26
2006	70.522.343.299	3.586.368.017	5	23.854.852.741	34	26.385.878.418	37	16.745.825.324	24
2007	88.564.588.366	4.385.084.822	5	29.982.854.148	34	34.250.968.970	39	20.019.334.964	23
2008	106.030.169.089	5.664.194.269	5	40.595.314.013	38	39.147.395.004	37	20.794.913.254	20
2009	79.601.970.353	4.837.645.593	6	28.599.890.137	36	28.788.980.619	36	17.580.747.138	22
2010	90.694.324.394	6.099.761.845	7	33.181.454.545	37	31.811.230.215	35	19.763.064.225	22
2011	107.029.790.467	7.098.399.568	7	40.327.733.773	38	37.441.570.478	35	22.463.904.523	21
2012	110.625.365.301	7.985.531.794	7	41.262.227.414	37	37.431.686.011	34	24.317.643.959	22
2013	118.339.460.937	8.553.237.238	7	41.810.539.483	35	41.022.159.481%35	35	27.290.202.049	23
2014	123.794.755.611	9.155.516.525	7	42.291.332.327	34	42.746.748.733	35	30.123.822.017	24
2015	109.925.365.562	8.268.350.741	8	35.540.987.530	32	39.252.352.326	36	27.260.970.641	25
2016	109.909.907.359	7.774.192.554	7	34.350.251.387	31	41.130.644.554	37	26.971.087.287	25

KAYNAK: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

Toplam imalat sanayi ihracatı içinde 2016 yılına ait en yüksek pay Makine ve ulaştırma araçları sektörüne aittir. Sektör 1996 yılında %17 gibi bir paya sahipken bu pay 2016’da %37’ye ulaşmıştır. Makine ve ulaştırma araçlarından sonra İşlenmiş Mallar sektörü gelmektedir. İşlenmiş mallar sektörünün 1996’da %38 olan payı 2016’da %31’e gerilemiştir. 1996 yılında imalat sanayi içerisinde % 40 ile ilk sırada yer alan Çeşitli Mamul Eşya sektörünün payı 2016 yılında %25’e gerilemiştir. Kimya sanayi’nin toplam imalat sanayi içindeki payı 1996 yılında %6 iken bu pay 2016 yılında %7’ye ulaşmıştır. Ele alınan dönem boyunca kimya sanayinin toplam imalat sanayi içindeki payının pek değişmediğini söylemek mümkündür.

3.1.2. Türkiye'nin İthalat Yapısı

En çok ithalat yaptığımız 10 ülkeyi gösteren Tablo 3.6'dan görüldüğü üzere, 2018 yılında Rusya'nın %9.9 ile en çok ithalat yaptığımız ülke olduğu ve Rusya'yı Çin (%9,3), Almanya(%9,1) ve ABD (%5.5)'nin takip ettiğini görmek mümkündür.

Tablo 3. 6: İthalatın Ükelere Göre Dağılımı (ilk 10 ülke)

Ülke	2018			2017	
	İthalat	Toplam içindeki payları %	Önceki yıla göre değişim %	İthalat	Toplam içindeki payları %
<i>Rusya Federasyonu</i>	21.989.582	9,9	12,7	19.514.094	8,3
<i>Çin</i>	20.719.090	9,3	-11,3	23.370.620	10,0
<i>Almanya</i>	20.407.148	9,1	-4,2	21.301.869	9,1
<i>ABD</i>	12.377.680	5,5	3,6	11.951.744	5,1
<i>İtalya</i>	10.154.514	4,6	-10,2	11.304.715	4,8
<i>Hindistan</i>	7.535.658	3,4	21,2	6.216.639	2,7
<i>İngiltere</i>	7.446.033	3,3	13,7	6.548.620	2,8
<i>Fransa</i>	7.413.038	3,3	-8,2	8.070.897	3,5
<i>İran</i>	6.931.257	3,1	-7,5	7.492.104	3,2
<i>Güney Kore</i>	6.342.932	2,8	-4,0	6.608.874	2,8

Kaynak: TÜİK

*Bin ABD Doları (\$)

3.1.2.1. Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı

Türkiye'nin ithalatının sektörel dağılımının gösteren Tablo 3.7'den hareketle Türkiye ithalatında imalat sektörünün en önemli paya sahip olduğu gözlenmektedir. Türkiye'nin ithalatında imalat sanayinin payı 1996 yılında %81 iken 2018 yılında bu payın %79'a gerilediği görülmektedir. Tarım ve ormancılık sektörünün toplam ithalat içindeki payı da 1996'da %5 iken 2018'de %4'e düşmüştür. Madencilik ve taş ocakçılığının ithalatının Türkiye ithalatı içinde ortalama olarak %13'lük bir paya sahiptir.

Tablo 3. 7: İthalatın Sektörel Dağılımı (ISIC, Rev.3) (Yıllık) 1996-2018

Yıl	Tarım ve ormancılık	%	Balıkçılık	%	Madencilik ve Taş ocakçılığı	%	İmalat	%	Elektrik, gaz ve su	%	Diğer iş faaliyetleri	%	Sosyal ve kişisel faaliyetler	%
1996	2.165.686	5	1.548	0	5.081.959	12	35.207.186	81	11.819	0	1.145.736	3	12.704	0
1997	2.416.734	5	1.700	0	5.127.973	11	39.802.295	82	83.971	0	1.119.317	2	6.727	0
1998	2.125.386	5	1.129	0	3.747.470	8	39.024.929	85	114.379	0	903.121	2	4.975	0
1999	1.648.518	4	1.189	0	4.245.737	10	33.935.826	83	81.276	0	750.409	2	8.313	0
2000	2.123.186	4	1.661	0	7.096.767	13	44.200.241	81	131.655	0	835.188	2	114.119	0
2001	1.409.312	3	878	0	6.576.826	16	32.686.101	79	162.279	0	551.097	1	12.586	0
2002	1.702.641	3	1.198	0	7.192.305	14	41.383.029	80	128.215	0	1.140.987	2	5.419	0
2003	2.535.427	4	2.427	0	9.020.507	13	55.689.765	80	43.452	0	2.041.134	3	6.976	0
2004	2.757.391	3	7.867	0	10.980.937	11	80.447.301	82	15.682	0	3.320.661	3	9.923	0
2005	2.801.365	2	24.232	0	16.321.199	14	94.208.254	81	18.207	0	3.385.425	3	15.464	0
2006	2.902.368	2	32.627	0	22.033.761	16	110.378.825	79	18.208	0	4.135.830	3	14.551	0
2007	4.640.576	3	30.935	0	25.314.074	15	133.938.135	79	21.527	0	6.089.199	4	28.265	0
2008	6.391.914	3	41.125	0	35.649.704	18	150.252.334	74	15.491	0	9.580.683	5	32.320	0
2009	4.593.838	3	31.217	0	20.624.649	15	111.030.524	79	17.256	0	4.609.370	3	21.563	0
2010	6.456.706	3	33.322	0	25.932.549	14	145.366.974	78	20.471	0	7.706.179	4	28.127	0
2011	8.895.184	4	48.716	0	37.331.370	16	183.930.286	76	86.575	0	10.500.740	4	48.802	0
2012	7.446.640	3	56.205	0	42.246.824	18	176.235.026	75	255.376	0	10.258.931	4	46.134	0
2013	7.718.045	3	58.014	0	38.205.123	15	196.822.807	78	334.203	0	8.469.599	3	53.455	0
2014	8.588.522	4	69.365	0	37.126.089	15	187.742.214	78	438.828	0	8.156.902	3	55.192	0
2015	7.176.330	3	88.365	0	27.608.839	13	166.821.237	80	325.171	0	5.178.577	2	35.836	0
2016	7.041.367	4	55.956	0	19.008.898	10	167.243.394	84	213.614	0	5.012.607	3	42.395	0
2017	8.986.754	4	57.996	0	26.078.566	11	190.748.101	82	85.501	0	7.731.078	3	111.652	0
2018	9.284.295	4	50.893	0	28.967.958	13	175.978.358	79	57.030	0	8.602.735	4	105.208	0

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC, Rev.3) Göre İthalat
*Bin ABD Doları (\$)

3.2. TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDAKİ DIŞ TİCARETİN YAPISI VE GELİŞİMİ

Bir önceki bölümde detaylı şekilde ele alındığı üzere Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Gümrük Birliği temelinde yürütülmektedir. Bu bölümde Gümrük Birliği özelinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki dış ticaretin yapısı ve gelişimi ele alınacaktır.

3.2.1. Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB'nin Payı

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği, Türk dış ticaretinde 1980'lerin başlangıcından itibaren süregelen serbestleşmesine yeni bir etkinlik katarak, Türkiye'nin, dünyanın önemli bir bölümüne karşı ticari anlamda açılma sürecine hız kazandırmıştır. Gümrük Birliği sonrasında ortaya çıkan değişimlerin bir sonucu olarak Türkiye'nin dışa açıklık oranı 1994 yılındaki yaklaşık %31 seviyesinden 2006 yılında %55 seviyesine ulaşmıştır (DTM, 2007:398).

Halihazırda Avrupa Birliği, Türkiye'nin çok önemli bir ticaret ortağı konumundadır. 1996 yılında AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %54,2 iken, ithalat açısından bu oran %55,8 oranında gerçekleşmiştir. 2017 yılına bakıldığında AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %47,1'e gerilese de hala Türkiye ihracatının neredeyse yarıya yakın kısmının AB'ye yönelik olduğunu ve Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. 2017 itibarıyla, AB'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı da %36'ya gerilemiştir. Gümrük Birliği sonrası Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi de önemli oranda artış göstermiştir. 1996 yılı itibarıyla 36.9 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 2017 yılı itibarıyla 159.1 milyar dolara yükselmiştir.

Tablo 3. 8: Türkiye'nin Dış Ticaretinde Avrupa Birliği'nin Payı (1996-2017)

YIL	İHRACAT			İTHALAT			DIŞ TİCARET DENGESİ	
	AB İhracat Değeri	Toplam İhracat Değeri	%	AB İthalat Değeri	Toplam İthalat Değeri	%	AB Dış Ticaret Dengesi	Genel Dış Ticaret Dengesi
1996	12.590	23.224	54,2	24.349	43.627	55,8	-11.759	-20.402
1997	13.471	26.261	51,3	26.128	48.559	53,8	-12.657	-22.298
1998	14.837	26.974	55,0	25.297	45.921	55,1	-10.460	-18.947
1999	15.454	26.587	58,1	22.538	40.617	55,4	-7.084	-14.084
2000	15.688	27.775	56,5	28.552	54.503	52,4	-12.864	-26.728
2001	17.576	31.334	56,1	19.841	41.399	47,9	-2.265	-10.065
2002	20.458	36.059	56,7	25.698	51.554	49,8	-5.240	-15.495
2003	27.479	47.253	58,2	35.157	69.340	50,7	-7.677	-22.087
2004	36.699	63.167	58,1	48.131	97.540	49,3	-11.432	-34.373
2005	41.533	73.476	56,5	52.781	116.774	45,2	-11.248	-43.298
2006	48.149	85.535	56,3	59.448	139.576	42,6	-11.299	-54.041
2007	60.754	107.272	56,6	68.472	170.063	40,3	-7.718	-62.791
2008	63.719	132.027	48,3	74.516	201.964	36,9	-10.794	-69.936
2009	47.228	102.143	46,2	56.616	140.928	40,2	-9.388	-38.786
2010	52.934	113.883	46,5	72.391	185.544	39,0	-19.457	-71.661
2011	62.589	134.907	46,4	91.439	240.842	38,0	-28.850	-105.935
2012	59.398	152.462	39,0	87.657	236.545	37,1	-28.259	-84.083
2013	63.034	151.803	41,5	92.445	251.661	36,7	-29.411	-99.859
2014	68.514	157.610	43,5	88.784	242.177	36,7	-20.269	-84.567
2015	63.998	143.839	44,5	78.700	207.234	38,0	-14.702	-63.395
2016	68.366	142.530	48,0	77.501	198.618	39,0	-9.136	-56.089
2017	73.906	156.993	47,1	85.205	233.800	36,4	-11.299	-76.807

Kaynak: T.C Ticaret bakanlığı, TÜİK
AB-28 ile olan dış ticaret rakamları kullanılmıştır.

AB bazında ihracatın ithalatı karşılama oranı 1996'da %52 iken, bu oran 2017'de %87'ye ulaşmıştır. Türkiye ihracatının geneli için ihracatın ithalatı karşılama oranı 1996'da %53,2 iken, 2017 yılında %67,1'e çıkmıştır. 1996-1998 dönemi hariç AB'ye yapılan ihracatın ithalatı karşılama oranının, genel bazdaki ihracatın ithalatı karşılama oranından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Avrupa Birliğinden kaynaklanan dış ticaret açığımızın, toplam dış ticaret açığımız içindeki payına bakıldığında son yıllarda giderek azaldığını görmek mümkündür (Utkulu, Aydemir, 2013:11-12). 1996 yılındaki 20 milyar dolarlık dış ticaret açığının

11.8 milyar doları yani %59'unu oluşturan AB dış ticaret açığı 2017'de %15'e kadar düşmüştür. 2017 yılında gerçekleşen 77 milyar dolarlık dış ticaret açığının 11.3 milyar dolarlık kısmı AB kaynaklıdır.

Türkiye'nin ihracatının AB Ülkelerine göre dağılımını gösteren Tablo 3.9'a göre, Avrupa Birliğine üye ülkeler arasında Türkiye ihracatında en yüksek paya sahip ülke Almanya'dır. 1996 yılında Türkiye Almanya'ya 5.186 milyar dolarlık ihracat yapmıştır. 1996 yılı itibarıyla AB'ye yapılan ihracat içinde Almanya'nın %41'lik bir payla ilk sıradadır. Almanya'yı İtalya (%11), İngiltere (%10) ve Fransa (%8) takip etmektedir. Günümüzde AB'ye yapılan ihracat içerisinde hala Almanya'nın ilk sırada olduğunu söylemek mümkün olsa da toplam ihracat içindeki payının %19'a gerilediğini görmekteyiz. 2018 yılı itibarıyla Almanya'yı %13'lik pay ile İngiltere, %11 ile İtalya, %9 ile Fransa izlemektedir.

2018 yılında AB üyelerine yapılan 84 milyar dolar olan ihracatın 69 milyar dolarlık kısmı (%82'si) AB-15 ülkelerine yöneliktir. AB'ye yapılan ihracatın %52'si ise Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa'ya yöneliktir.

Türkiye'nin İthalatının AB ülkelerine göre dağılımını gösteren Tablo 3.10'dan görüldüğü üzere ise, 1996 yılında Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında ithalatta en yüksek paya sahip ülke 7.813 milyar dolar ve %32 pay ile Almanya'dır. İthalat sıralamasında Almanya'yı İtalya (%18), Fransa (%11) ve İngiltere (%10) takip etmektedir.

2018 yılında AB üyesi ülkelere en fazla ithalatın yine Almanya'dan yapıldığını görmek mümkündür. 2018 yılında AB ülkelerinden yaptığı 80 milyar dolarlık ithalatın %25'lik bölümünü Almanya'dan, %13'ünü İtalya'dan, %9'unu Fransa'dan ve İngiltere'den yapmıştır. Diğer bir ifadeyle, 2018 yılında Türkiye'nin AB üyesi ülkelere yaptığı ithalatın %56'sı bu dört ülke kaynaklıdır.

Tablo 3. 9: Türkiye'nin İhracatının AB Ülkelerine Göre Dağılımı

	1996	Pay %	2001	Pay %	2006	Pay %	2012	Pay %	2018	Pay %
<i>Almanya</i>	5.186.831.405	41	5.366.944.918	31	9.686.234.819	20	13.124.374.835	22	16.142.647.665	19
<i>İtalya</i>	1.446.662.060	11	2.342.185.593	13	6.752.346.420	14	6.373.079.588	11	9.562.536.626	11
<i>İngiltere</i>	1.260.723.858	10	2.174.891.670	12	6.814.300.847	14	8.693.598.733	15	11.110.876.467	13
<i>Fransa</i>	1.053.175.989	8	1.895.290.371	11	4.604.349.258	10	6.198.536.242	10	7.288.613.245	9
<i>Belçika-Lüksemburg</i>	492.781.394	4	688.260.703	4	1.404.653.710	3	2.411.444.723	4	4.018.224.335	5
<i>Hollanda</i>	769.734.264	6	892.416.091	5	2.539.245.676	5	3.244.428.597	5	4.761.888.236	6
<i>İrlanda</i>	59.809.927	0	147.396.310	1	575.374.272	1	347.199.263	1	754.463.943	1
<i>Danimarka</i>	147.768.316	1	271.669.665	2	827.061.003	2	983.886.319	2	1.070.151.314	1
<i>Yunanistan</i>	236.473.018	2	476.095.465	3	1.602.589.526	3	1.401.400.957	2	2.089.052.318	2
<i>Portekiz</i>	74.832.764	1	286.098.605	2	562.720.973	1	441.102.152	1	1.108.792.289	1
<i>İspanya</i>	363.334.356	3	950.362.005	5	3.720.457.950	8	3.717.345.194	6	7.711.710.051	9
<i>İsveç</i>	121.701.453	1	214.132.407	1	787.315.273	2	1.185.684.934	2	1.480.373.124	2
<i>Finlandiya</i>	45.077.522	0	71.141.690	0	359.278.544	1	301.593.044	1	339.183.672	0
<i>Avusturya</i>	290.520.001	2	341.346.244	2	709.854.607	1	1.000.745.044	2	1.160.427.153	1
AB15 Toplam	11.549.426.327	92	16.118.231.737	92	40.945.782.878	85	49.424.471.625	83	68.598.940.438	82
<i>Malta</i>	25.836.287	0	62.934.288	0	226.759.556	0	919.082.855	2	479.922.464	1
<i>Estonya</i>	4.594.508	0	13.168.790	0	74.755.149	0	168.678.695	0	91.734.029	0
<i>Letonya</i>	1.969.872	0	16.108.409	0	77.389.553	0	127.366.563	0	125.668.409	0
<i>Litvanya</i>	15.094.298	0	32.586.275	0	167.387.851	0	275.950.141	0	276.109.562	0
<i>Polonya</i>	253.265.906	2	241.233.698	1	1.060.078.456	2	1.853.699.805	3	3.347.605.762	4
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	93.460.775	1	109.398.965	1	377.710.429	1	786.275.703	1	1.000.990.602	1
<i>Slovakya</i>	20.149.455	0	27.564.837	0	170.166.606	0	391.760.332	1	531.704.903	1
<i>Macaristan</i>	102.808.468	1	170.229.861	1	486.439.550	1	517.873.520	1	1.155.141.539	1
<i>Romanya</i>	314.111.724	2	392.028.001	2	2.350.474.492	5	2.495.426.541	4	3.873.911.079	5
<i>Bulgaristan</i>	156.906.143	1	299.414.827	2	1.568.006.058	3	1.684.988.702	3	2.670.166.477	3
<i>Slovenya</i>	24.548.953	0	62.667.074	0	417.729.322	1	548.314.404	1	1.430.307.070	2
<i>Hrvatistan</i>	27.130.230	0	30.111.603	0	213.882.586	0	200.575.463	0	404.733.380	0
G.K.R.K	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
AB28 Toplam	12.590.475.273	100	17.575.678.365	100	48.136.562.486	100	59.394.412.349	100	83.986.935.714	100

Kaynak: TÜİK

Tablo 3. 10: Türkiye'nin İthalatının AB Ülkelerine Göre Dağılımı

	1996	Pay %	2001	Pay %	2006	Pay %	2012	Pay %	2018	Pay %
<i>Almanya</i>	7.813.502.853	32	5.335.443.468	27	14.768.220.038	25	21.400.613.808	24	20.407.147.531	25
<i>İtalya</i>	4.285.793.490	18	3.484.129.012	18	8.649.577.086	15	13.344.467.997	15	10.154.513.754	13
<i>İngiltere</i>	2.510.394.663	10	1.913.846.028	10	5.137.552.739	9	5.629.454.631	6	7.446.032.853	9
<i>Fransa</i>	2.771.466.275	11	2.283.939.322	12	7.239.952.633	12	8.589.895.931	10	7.413.037.877	9
<i>Belçika-Lüksemburg</i>	1.128.645.294	5	984.536.211	5	2.571.232.844	4	3.836.167.244	4	3.723.863.704	4
<i>Hollanda</i>	1.448.604.101	6	1.041.587.333	5	2.160.109.821	4	3.660.634.272	4	3.304.580.788	4
<i>İrlanda</i>	144.640.814	1	377.753.474	2	802.078.674	1	845.457.549	1	889.838.460	1
<i>Danimarka</i>	171.486.377	1	195.766.665	1	445.670.817	1	720.888.574	1	812.853.642	1
<i>Yunanistan</i>	284.958.914	1	266.253.783	1	1.045.327.904	2	3.539.868.993	4	2.104.386.856	3
<i>Portekiz</i>	84.556.946	0	67.686.742	0	381.857.798	1	644.368.502	1	654.352.270	1
<i>İspanya</i>	1.033.710.156	4	1.066.140.844	5	3.832.589.470	6	6.023.625.233	7	5.492.393.744	7
<i>İsveç</i>	659.917.483	3	543.863.954	3	1.488.103.803	3	2.135.409.915	2	1.730.734.446	2
<i>Finlandiya</i>	254.898.299	1	301.902.629	2	1.138.911.037	2	1.114.790.372	1	984.045.297	1
<i>Avusturya</i>	545.485.069	2	417.549.194	2	1.077.181.999	2	1.634.272.120	2	1.494.569.858	2
AB15 Toplam	23.198.060.734	95	18.280.398.659	92	50.738.366.663	85	73.119.915.141	83	66.612.351.080	82
<i>Malta</i>	7.089.893	0	9.122.948	0	20.528.257	0	216.491.466	0	35.948.061	0
<i>Estonya</i>	14.543.564	0	1.336.864	0	97.952.073	0	311.252.844	0	220.199.022	0
<i>Letonya</i>	3.426.225	0	153.880	0	8.467.844	0	160.295.987	0	165.120.270	0
<i>Litvanya</i>	30.794.651	0	77.795.614	0	145.219.534	0	218.346.535	0	410.411.802	1
<i>Polonya</i>	79.311.312	0	168.069.973	1	1.436.586.204	2	3.058.078.420	3	3.101.676.639	4
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	108.442.371	0	126.872.260	1	681.659.419	1	2.005.342.329	2	2.650.327.471	3
<i>Slovakya</i>	23.696.551	0	49.418.702	0	437.474.404	1	871.458.808	1	767.136.347	1
<i>Macaristan</i>	94.419.593	0	186.673.473	1	1.286.432.547	2	1.184.451.985	1	1.394.689.688	2
<i>Romanya</i>	441.289.614	2	481.139.647	2	2.668.986.859	4	3.236.424.992	4	2.447.463.259	3
<i>Bulgaristan</i>	362.771.203	1	393.516.184	2	1.663.424.933	3	2.753.649.891	3	2.501.392.966	3
<i>Slovenya</i>	16.793.264	0	48.947.518	0	201.817.470	0	311.875.400	0	316.898.654	0
<i>Hırvatistan</i>	28.542.248	0	17.330.430	0	60.556.948	0	209.765.841	0	188.722.178	0
<i>Kıbrıs Rum Kesimi</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
AB28 Toplam	24.349.181.223	100	19.840.787.357	100	59.447.473.155	100	87.657.349.639	100	80.812.337.437	100

Kaynak: TÜİK

3.2.1.1. Türkiye'nin AB ile Dış Ticaretinin Sektörlere Göre Dağılımı

Tablo 3.11 Türkiye'nin AB ile dış ticaretinin sektörel dağılımını göstermektedir. Tablo 3.11'den görüldüğü üzere, Türkiye'nin AB ile dış ticaretinde imalat sanayi önemli rol oynamaktadır. 1996 yılında 10.213 milyar dolar olan sektör ihracatı 2018 yılında 80 milyar dolarlık bir büyüklüğe ulaşmıştır. AB'ye yapılan toplam ihracat içinde imalat sanayinin payı 1996 yılında %88 iken bu oran 2018'de %95'e yükselmiştir. 1996 yılında AB'den yapılan ithalatın 22 milyar dolarlık kısmı imalat sanayinden kaynaklanırken, 2018 yılında bu rakam 74 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. AB'den yapılan ithalat içinde imalat sanayinin payı % 90'dan, % 92'ye yükselmiştir.

Türkiye'nin AB'ye karşı tarım ürünleri ihracatı 1996'dan 2018 yılına çok fazla olmasa da bir artış göstermiştir. 1996 yılında tarımsal ürünler ihracatı ve ithalatı sırasıyla 1.019 milyar dolar ile 396 milyon dolar olurken, 2018 yılına gelindiğinde ihracat 1.900 milyar dolara, ithalat 1.5 milyar dolara yükselmiştir. AB'ye yapılan toplam ihracat içinde tarımsal ürünler ihracatının payı 1996 yılında %9 iken bu oran 2018 yılında %2'ye kadar düşmüştür. 1996 yılında AB'den yapılan ithalatın %1'lik kısmı tarımsal ürün ithalatına aitken 2018 yılında bu pay %2'ye yükselmiştir. Elektrik, gaz ve su, gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri gibi hizmetleri bulunduran diğer iş faaliyetleri sektöründe ele alınan dönem boyunca ihracat rakamlarında çok fazla değişiklik göstermemiş ancak ithalat rakamlarında artış olduğu gözlenmiştir. Sektör 1996 yılında 743 milyon ithalat rakamı ve %3'lük bir paya sahip iken, 2018 yılında AB'den yapılan toplam ithalat içindeki payı %6'ya ulaşmıştır. Sektör toplam ihracat içindeki payı genelde %1 oranında seyretmiştir.

Tablo 3. 11: Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Sektörel Dağılımı (1996-2018)

Yıl	Tarım ve ormancılık		Balıkçılık		Madencilik ve taşocakçılığı		İmalat sanayi		Diğer iş faaliyetleri		Sosyal ve kişisel faaliyetler	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1996	1.019.987.481	396.317.254	21.987.141	354.056	176.712.219	80.109.696	10.213.755.683	21.911.039.249	116.446.001	743.410.016	537.802	6.830.463
1997	1.070.256.138	356.515.547	28.416.362	325.729	179.381.094	104.332.402	10.843.712.791	23.845.806.138	125.701.234	558.266.086	320.789	4.444.828
1998	975.559.483	248.633.521	13.359.900	323.999	188.887.506	86.202.519	12.194.378.309	23.438.129.503	125.374.493	298.101.857	467.010	3.311.206
1999	904.809.312	289.146.127	34.942.897	250.471	194.817.740	72.150.379	13.101.841.772	20.891.690.793	111.424.309	142.655.136	512.374	4.884.086
2000	763.471.256	327.028.014	21.226.066	291.535	195.783.915	93.669.096	13.406.156.029	25.869.776.426	180.867.096	208.041.408	14.879.233	111.500.452
2001	902.778.283	214.581.478	24.976.611	45.501	164.898.761	55.291.024	15.664.573.684	18.545.903.141	94.934.384	123.267.472	1.962.211	9.701.275
2002	849.543.405	307.153.765	41.142.318	190.258	169.065.899	168.259.661	17.596.250.868	22.455.427.167	101.407.864	301.322.358	951.280	3.180.260
2003	997.136.009	374.868.263	64.555.048	508.083	202.285.876	198.916.347	23.606.523.580	30.399.003.804	129.797.746	625.285.503	161.999	4.649.503
2004	1.286.555.080	378.913.549	66.810.526	1.197.261	271.678.994	156.352.528	31.446.488.926	41.760.276.936	176.722.835	608.656.137	62.608	6.362.492
2005	1.742.597.899	402.194.595	78.484.032	6.251.016	303.529.795	225.043.501	34.773.758.121	45.487.552.888	175.801.981	726.324.525	349.832	9.414.740
2006	1.674.129.304	463.591.120	81.465.733	16.912.573	421.691.838	306.487.349	41.498.951.151	53.052.452.507	304.081.680	1.111.585.964	330.312	9.169.952
2007	1.854.155.155	796.922.624	111.717.576	11.531.356	664.757.596	317.235.205	57.388.943.956	64.767.327.533	370.694.135	2.481.470.272	392.679	20.257.577
2008	1.844.269.435	1.159.783.347	116.796.927	8.580.558	697.253.170	288.676.632	60413.605.015	69.212.206.206	307.103.149	3.717.392.171	526.796	20.947.893
2009	1.866.951.835	923.612.281	98.293.898	5.239.980	436.885.624	440.625.984	44.397.025.214	52.940.314.692	212.034.440	2.183.549.146	978.407	15.555.259
2010	2.023.450.877	1.094.644.077	79.562.639	3.378.965	702.594.737	424.280.111	49.553.477.091	66.497.635.123	324.686.981	4.038.723.106	904.451	18.444.529
2011	1.932.863.524	1.443.079.953	94.918.187	3.293.638	784.839.892	482.845.462	59.095.018.016	84.424.738.135	435.304.783	4.735.439.193	2.706.525	36.349.766
2012	1.852.044.722	1.370.318.121	90.150.172	2.022.145	761.808.988	378.765.385	55.810.654.621	79.390.389.501	376.762.976	5.154.333.98	822.363	36.964.476
2013	1.979.194.558	1.352.177.647	126.162.911	2.204.644	885.290.852	449.021.960	59.646.441.284	86.074.552.324	397.140.510	4.541.462.798	1.075.822	38.057.610
2014	2.290.098.936	1.191.845.515	173.704.089	3.367.536	927.665.340	450.408.631	64.611.277.796	82.783.442.021	509.577.362	4.323.198.022	1.799.241	31.239.250
2015	2.301.599.903	1.280.459.769	190.540.885	2.966.596	771.773.378	300.269.568	60.384.456.780	74.568.540.520	348.604.526	2.503.102.703	1.211.525	25.912.369
2016	2.069.176.015	1.220.197.831	226.979.691	2.314.847	755.616.962	293.036.388	65.017.930.257	73.187.306.717	271.432.884	2.772.732.393	2.158.801	25.481.592
2017	1.956.823.949	1.610.072.296	249.764.995	1.890.486	1.056.921.761	384.811.747	70.260.032.210	78.901.796.360	379.982.701	4.233.015.973	2.658.494	73.499.821
2018	1.979.555.939	1.469.057.605	265.091.208	1.736.247	1.075.593.714	417.559.132	80.180.351.410	74.118.401.049	459.080.503	4.744.381.782	11.249.278	61.374.185

Kaynak: TÜİK

Not: Veriler, yıllara göre AB genişlemesi baz alınarak temin edilmiştir.

Tablo 3. 12: Türkiye ve AB'nin İmalat Sanayi İhracatı Genel Görünümü (1996-2016)

<i>YIL</i>	<i>Türkiye'nin toplam ihracatı</i>	<i>Türkiye'nin imalat sanayi ihracatı</i>	<i>Pay %</i>	<i>AB'nin Toplam ihracatı</i>	<i>AB'nin imalat sanayi ihracatı</i>	<i>Pay %</i>
1996	23.047.716.864	17.433.300.864	76	1.904.059.273.115	1.565.295.445.120	82
1997	26.244.683.776	20.119.566.464	77	1.919.915.557.257	1.580.178.229.960	82
1998	26.881.361.920	21.181.433.984	79	1.969.471.812.191	1.666.565.514.928	84
1999	26.587.173.645	21.385.906.691	80	2.140.318.969.040	1.806.657.867.221	84
2000	27.485.359.097	22.704.563.570	83	781.049.747.114	650.119.440.621	83
2001	31.333.944.395	25.976.977.267	83	791.646.442.909	666.637.786.796	84
2002	35.761.981.307	30.331.647.542	85	861.290.940.396	717.085.160.921	83
2003	47.252.836.302	39.958.882.711	85	1.006.640.772.001	835.790.220.285	83
2004	63.120.948.800	53.962.344.041	85	1.209.679.684.643	1.000.698.364.365	83
2005	73.476.408.143	60.739.624.649	83	1.345.822.645.182	1.109.264.218.557	82
2006	85.534.675.518	70.522.343.299	82	1.499.993.289.077	1.225.479.847.801	82
2007	107.271.749.904	88.564.588.366	83	1.757.322.861.912	1.427.810.625.897	81
2008	132.027.195.626	106.030.169.089	80	2.026.062.968.838	1.578.587.355.070	78
2009	102.142.612.603	79.601.970.353	78	1.600.133.814.196	1.268.411.018.061	79
2010	113.883.219.184	90.694.324.394	80	1.805.984.618.692	1.477.466.629.403	82
2011	134.906.868.830	107.029.790.467	79	2.177.818.288.822	1.743.317.541.564	80
2012	152.461.736.556	110.625.365.301	73	2.179.089.557.540	1.748.758.068.998	80
2013	151.802.637.087	118.339.460.937	78	2.311.656.429.614	1.807.240.309.343	78
2014	157.610.157.690	123.794.755.611	79	2.260.956.348.004	1.817.036.203.159	80
2015	143.850.376.386	109.925.365.562	76	1.983.791.217.559	1.622.556.146.371	82
2016	142.529.583.808	109.909.907.359	77	1.930.664.436.496	1.601.147.769.073	83
Ort.			80			81,6

KAYNAK: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

Not: Tablo da AB verileri hesaplanırken, hesaplanan yıldaki üye sayısı dikkate alınmış ve Un-Comtrade'den alınan verilerle tarafımızca derlenerek hesaplanmıştır.

Tablo 3.12'ye göre, Türkiye'nin toplam ihracatı içinde, imalat sanayi ürünlerinin payı 1996 yılında %76 iken, 2002 yılında bu oran %85, 2009 yılında %78, 2012 yılında %73 ve 2016 yılında ise %77 olarak gerçekleşmiştir. AB'nin toplam ihracatı içerisinde imalat sanayinin payı ise dönem içerisinde %78'lere düşmüş olsa da 2016 yılında payı % 83'e yükselmiştir.

Tablo 3. 13: Türkiye'nin Toplam İmalat Sanayi İhracatı İçerisinde, AB(15)'in Payı (1996-2016)

Yıl	Kimya	Pay %	İşlenmiş Mallar	Pay %	Makineler ve Ulaştırma Araçları	Pay %	Çeşitli Mamul Eşya	Pay %
1996	245.635.650	1	2.485.519.326	14	1.572.316.399	9	4.781.685.769	27
1997	289.530.534	1	3.010.864.111	15	1.647.543.122	8	4.768.608.317	24
1998	274.871.065	1	3.438.395.441	16	2.222.728.666	10	5.152.971.180	24
1999	310.720.776	1	3.587.330.207	17	2.944.501.675	14	5.057.869.531	24
2000	353.628.832	1	3.809.583.693	17	3.083.399.321	14	5.217.001.346	23
2001	399.562.038	1	4.168.677.218	18	3.940.278.038	17	5.374.341.471	24
2002	379.834.540	1	3.967.042.376	15	4.985.885.501	19	6.266.637.432	24
2003	453.684.493	1	5.168.139.401	17	7.221.734.827	24	8.087.392.770	27
2004	681.841.697	1	6.724.879.932	17	11.096.407.012	28	9.372.730.726	23
2005	680.828.066	1	6.746.310.676	13	12.379.642.170	23	10.235.695.068	19
2006	1.042.645.003	1	8.152.984.522	13	15.163.446.772	25	10.871.571.547	18
2007	1.175.334.141	1	9.961.776.328	14	19.504.488.942	28	12.787.992.472	18
2008	1.508.611.525	1	10.150.208.964	11	20.568.333.616	23	12.536.219.802	14
2009	1.155.596.603	1	7.278.740.394	7	15.013.816.455	14	10.701.026.621	10
2010	1.624.772.536	2	8.767.292.610	11	16.359.407.355	21	11.710.265.405	15
2011	1.856.216.969	2	11.999.637.741	13	18.769.877.068	21	12.950.388.523	14
2012	1.990.484.705	2	9.944.127.816	9	17.979.709.881	17	12.521.280.765	12
2013	1.972.599.472	2	11.011.803.747	10	18.986.754.024	17	13.018.059.187	12
2014	2.233.198.645	2	11.434.629.144	10	21.273.162.265	18	13.934.069.405	12
2015	2.068.551.660	2	10.237.045.746	8	20.389.378.519	16	12.169.790.583	10
2016	1.992.636.970	2	10.536.702.253	10	22.471.186.567	20	12.243.760.025	11

KAYNAK: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) ve TÜİK verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

Türkiye'nin AB(15)'e olan imalat sanayi alt kollarının, toplam imalat sanayi ihracatı içerisindeki payını Tablo 3.13'de görmek mümkündür. Tablo da görüldüğü üzere, 2016 yılı itibarıyla toplam imalat sanayi ihracatı içinde en yüksek pay %20 ile Makine ve Ulaştırma araçları sektörüne aittir. Bu yıl da Türkiye'nin imalat sanayi alt kollarının genel durumuna bakıldığında da (Tablo 3.5) aynı durumu görmekteyiz. Genel durum içerisinde de alt sektörler içinde en yüksek payı makine ve ulaştırma araçları sektörü almaktadır (%37). Sektörün toplam içindeki payının, yarısından fazlasını AB ülkelerine ihraç ettiğini görmek mümkündür. Makine ve ulaştırma araçları sektöründe dikkat çeken nokta sektörün başlangıçta düşük bir paya sahip olmasıyla, yıllar itibarıyla payının giderek yükseldiğidir.

1996 yılında toplam imalat sanayi ihracatı içinde %38 paya sahip olan İşlenmiş Mallar sektörünün payı 2016 yılında % 31'e gerilese de (Tablo 3.5) sektör imalat sanayi açısından hala önemini korumaktadır. Sektör AB piyasasında toplam içerisinde çok

yüksek bir paya sahip değildir. 2016 yılında toplam payı %31 iken bu payın yalnızca %10'luk kısmını AB ülkelerine ihraç etmektedir. Toplam içinde çok fazla değişiklik gözlemlenmezken, AB piyasasında bu oran dalgalı bir seyir izlemektedir.

1996 yılında toplam imalat sanayi ihracatında %27 ile ilk sırada yer alan çeşitli mamul eşya sektörünün payı giderek azalmış ve 2016 yılında yarıdan daha fazla azalış göstererek %11'e gerilemiştir.

Kimya sanayi için ise, sektör tüm yıllar itibariyle ve sektörler içerisinde en düşük paya sahiptir ve baz dönem içerisinde çok fazla bir gelişme gösterememiştir. 2009 yılına kadar AB piyasasında payı hep sabit kalmıştır. 2009 yılından sonra ise bu pay sürekli %2 oranında seyretmektedir. Kimya sanayinin genel durumuna göz gezdirildiğinde de (Tablo 3.5) durum çok farklı gözükmemektedir. 2009 yılına kadar dalgalı bir seyir izlesede genel de %6 oranlarında seyreden oran, bu yıldan sonra en fazla %8 oranına yükselmiş ancak genel olarak %7' de sabit kalmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI TÜRK İMALAT SANAYİ'NİN

AVRUPA BİRLİĞİ PİYASASINDAKİ REKABET GÜCÜ

Bu bölümde önce rekabet gücü kavramı açıklanarak, Türkiye İmalat sanayinin rekabet gücüne ilişkin literatür taramasına yer verilecek, ardından çalışmanın yöntemi ve bu yöntemden hareketle elde edilen bulgular analiz edilecektir.

4.1. REKABET GÜCÜ KAVRAMI

Rekabet gücü temelde mikro ve makro perspektiften hareketle tanımlanmaya çalışılmaktadır. “Mikro düzeyli yaklaşımda ülke içindeki işletmeler ya da firmalar arasındaki rekabet ve bu rekabetin ulusal/uluslararası pazardaki etkileri incelenirken, makro yaklaşımda ülkenin uluslararası rekabetteki konumu üzerinde durulmaktadır (Çivi, 2001:22).” Mikro ekonomik yaklaşımda, nispi fiyatlar, piyasa payları, verimlilik, fiyat-maliyet marjları kullanılarak rekabet gücü göstergeleri oluşturulmakta ve bu göstergelerden hareketle rekabet gücünün yüksek olup olmadığına dair analizler yapılmaktadır. Makro ekonomik yaklaşımda ise, finansal piyasaların gelişmişliği, ticaret ve finans alanlarında ülke dışı açıklığı, işgücü piyasasının esnekliği, işletme yönetimlerinin kalitesi gibi kriterlerden hareketle rekabet endeksleri oluşturulmaktadır. Rekabet gücünü ele alan diğer bir yaklaşımda klasik dış ticaret teorilerine kadar giden ticaret yaklaşımında ise ülkelerin dış ticaret performansı Balassa (1965) tarafından oluşturulan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük endeksi ve sonradan bu doğrultuda geliştirilen diğer endeksler yardımıyla araştırma konusu yapılmaktadır (Vergil, Yıldırım, 2006:4). Çalışma da ticaret yaklaşımından hareketle Türkiye imalat sanayinin AB(15) piyasasında uluslararası rekabet gücü analiz edilecektir. Çalışmanın veri seti, yöntemi ve ampirik bulgularına yer vermeden önce Türkiye'nin uluslararası ve Avrupa Birliği piyasasında rekabet gücünü analiz eden çalışmalara değinilecektir.

4.2. LİTERATÜR

Türkiye'nin uluslar arası rekabet gücünü analiz eden çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışmalara Bakkalcı (2002), Filiztekin (2003), Mıhçı ve Wigley(2003) Çakmak (2005), Vergil ve Yıldırım (2006), Altay (2008), Türker (2009),

Kösekahyaoglu ve Özdamar (2009), Özçalık ve Okur (2013), Güngör (2014), Bağcı (2016), Şahin(2016), Güleç ve Adıgüzel (2016), Çeştepe ve Tunçel (2018) örnek olarak verilebilir. Bu çalışmalardan Bakkalcı (2002), Vergil ve Yıldırım (2006) ve Türker (2009)'in çalışmaları Gümrük Birliği sonrası bir bütün olarak imalat sanayinin rekabet gücünün analiz edildiği çalışmalardır. Diğer çalışmalar ise Türkiye imalat sanayinin rekabet gücünün alt sektörler bazında incelemişlerdir.

Bakkalcı (2002)'nin çalışması, 1989-2001 dönemi kapsamaktadır. Bu dönemler kendi içinde Gümrük Birliği öncesi(1989-1995) ve Gümrük Birliği sonrası(1996-2001) olmak üzere 2 döneme ayrılmış ve her yılın endeks değerlerini Balassa endeksi yardımıyla ayrı ayrı hesaplanıp bu değerlerin ortalamaları alınarak iki dönem için tek endeks değeri elde edilmiştir. Bakkalcı, üçüncü ülkelerle yapılan ticarete, ticaret yaratıcı etkinin, Avrupa Birliği ile gerçekleştirilen ticarete ise ticaret saptırıcı etkinin ortaya çıktığını gözlemlemiştir. Çalışma da ticaret saptırıcı etkinin daha baskın olması nedeni ile de Türkiye'nin dış ticaretten sağladığı refah kazancının gümrük birliği öncesine oranla düştüğü ve Gümrük Birliği'nin Avrupa Birliği üyesi ülkelerin yararına olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bakkalcı'ya göre; Türkiye geleneksel ihraç ürünlerinde Avrupa Birliği'ne karşı sahip olduğu rekabet üstünlüğünü hızla yitirmektedir. Diğer taraftan, özellikle yüksek katma değer sağlayan otomotiv sektörü gibi alanlarda rekabet düzeyinin, düzenli olarak yükselmekte olduğunu belirterek, Türk ihracat malları kompozisyonu içinde önemli hale gelmeye başladığını iddia ettiği otomotiv, elektrikli makine, demir çelik ve benzeri ürünlerin orta ve uzun vadede daha da geliştirilip çeşitlendirilmesini ve ihracat sektörünün geleneksel ürünlerden bu ürünlere yönelmesinin özendirilmesini savunmaktadır (Bakkalcı, 2002).

Filiztekin (2003) Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Türkiye imalat sanayi üzerine etkisini incelediği çalışmasında, GB'nin Türk imalat sanayi üzerine çok büyük negatif etkilerin ortaya çıkmadığını, hatta dışa açılmanın bazı pozitif etkilerinden söz edilebileceğini ancak bu olumlu etkinin var olan veriler ışığında arzu edilen oranda yüksek olmadığını tespit etmiştir. Filiztekin, AB ile GB'nin, bazı tespitlerin aksine ticaret saptırıcı değil, ticaret yaratıcı nitelikte olduğunu ifade etmiştir. Gümrük Birliği kurulduktan sonra Türkiye de dış ticaret artmış, ithalat nüfuz oranları katlanmış, ancak dış ticarete Avrupa'nın payı çok fazla değişmemiştir. Filiztekin'e göre Türkiye'nin önündeki en önemli problem istihdam yaratma olmasıyla beraber yabancı kaynak

girişinde ki en büyük engel makroekonomik dengesizliklerdir. Gelecekte daha sağlıklı ve sürdürülebilir, kalıcı büyüme için hem atıl kapasite yaratmaktan kaçınmak üzere hem de verimliliği artırıcı önlemlere yönelik politikalar geliştirilmesi gerektiği önerilerinde bulunmuştur (Filiztekin, 2003).

Mıhçı ve Wigley (2003) çalışmalarında Gümrük Birliği nedeniyle AB ülkeleri ile yapılan dış ticaret hacmindeki artışın, imalat sanayi sektörlerinde fiyat-maliyet marjları üzerinde azaltıcı etki yarattığı hipotezini sınamışlardır. Bu amaç doğrultusunda fiyat-maliyet marjı denklemi, AB ülkeleri ile yapılan dış ticareti temsil eden dış ticaret değişkenlerini temel açıklayıcı değişken olarak ele alan panel veri yöntemiyle tahmin edilmiş, tahmin sürecinde 12 imalat sanayi alt sektörünün 1994-2000 dönemi verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, AB ülkeleri ile yapılan dış ticaret hacminin genel olarak arttığı sonucuna ulaşılrken, aynı yıllarda imalat sanayi yoğunlaşma oranlarında ve fiyat-maliyet marjlarında azalma olduğu tespit edilmiştir. Bu azalma imalat sanayi sektörel fiyat-maliyet marjı denklemi ile tahmin edilmiş ve AB ülkeleriyle yapılan dış ticaret hacmindeki artışla nedensel bir bağı olup olmadığı araştırılmıştır. Neticede ise bağıın nedensellik ilişkisi içerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Mıhçı ve Wigley, 2003).

Çakmak'ın (2005) Türkiye Cam Endüstrisi'nin rekabet gücünü Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ile karşılaştırmalı olarak 1995-2002 dönemi için analiz ettiği çalışmasında İhracat Benzerlik İndeksi ve Volrath'ın Logaritmik Açıklanmış Mukayeseli Üstünlükler endeksinden yararlanılmıştır. SITC Rev. 3 sınıflandırmasında Cam sektörünü temsil eden 664 ve 665 mal koduna ait 9 alt sektör için yapılan hesaplama da Cam sektöründe Türkiye ihracat yapısına en çok benzeyen ülkenin (2002 yılı hariç) Çek Cumhuriyeti olduğu diğer bir ifadeyle Türkiye'nin seçilmiş cam alt ürün grupları itibariyle Birlik piyasasında en önemli rakibinin Çek Cumhuriyeti olduğu görülmektedir. Ulaşılan sonuçlar Türkiye'nin Birliğe yönelik toplam cam ürünleri ihracatında en yüksek paya sahip ilk üç alt ürün grubu için hesaplanan AKÜ indeks değerleri ise en önemli rakipler olan Çek Cumhuriyeti ve Polonya'nın, Türkiye karşısında sadece emniyet camları (6647) alt ürün grubunda rekabet üstünlüğünün olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye AB piyasasında en yüksek ihracat rakamlarına cam ev eşyası (6652) ürün grubunda ulaşmış ve söz konusu rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlamıştır (Çakmak, 2005).

Vergil ve Yıldırım (2006)'ın çalışmasında, 1993-2002 dönemi için Türkiye'nin AB piyasasındaki rekabet gücünü 215 ihracat sektörü için Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) endeksleri kullanarak analiz etmiştir. Türkiye'nin AB piyasasındaki rekabet gücü ile GB arasındaki ilişkinin sabit etkiler panel veri metodu kullanılarak tahmin edildiği çalışma da, GB'nin hem Türkiye'nin ileri teknoloji mallarında hem de taklidi zor araştırma yoğun mallarındaki rekabet gücünü olumlu yönde, sermaye yoğun mallardaki ve ara teknoloji mallarındaki rekabet gücünü olumsuz yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Türkiye'nin ileri teknoloji mallarındaki ve taklidi zor araştırma yoğun mallarındaki rekabet gücü ile GB arasındaki ilişkinin yakalama paradigmasını desteklediği, sermaye yoğun mallardaki ve ara teknoloji mallarındaki rekabet gücü ile GB arasındaki ilişkinin ise kutuplaşma teorisini destekleyen sonuçlar ürettiği ifade edilmiştir (Vergil ve Yıldırım, 2006).

Altay (2008) Türk endüstrilerinin Avrupa Birliği (15) pazarındaki rekabet gücünü İhracat Benzerlik Endeksi, Balassa Endeksi ve Vollrath Endeksini kullanarak analiz ettiği çalışmasında Türkiye'nin AB (15) pazarındaki en yakın rakiplerinin; Polonya, Romanya, Portekiz, Çin, Hindistan, Endonezya, İtalya, Tayland, Slovenya, Fas ve İsrail olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, bu ülkelerle karşılaştırmalı olarak yapılan analizde Türkiye'nin, emek yoğun ve hammadde yoğun endüstrilerde rekabet gücüne sahip olduğu, sermaye yoğun, kolay ve zor taklit edilebilen araştırma yönlü bazı endüstrilerde rekabet gücü potansiyelinin olduğu sonucuna varmıştır (Altay, 2008).

Türker (2009) GB'nin Türkiye'nin rekabet gücünü ne şekilde etkilediğini incelediği çalışmasında açıklanmış mukayeseli üstünlükler formülünden yararlanmış ve SITC sınıflanmasında yer alan tüm sektörler için rekabet gücünü analiz etmiştir. 1990-2005 dönemini 1990-1995 ve 1996-2005 olmak üzere iki alt döneme ayırmak suretiyle yapılan analizde GB'nin Türkiye'nin rekabet gücünü genel olarak artırmadığı aksine, Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, içkiler ve tütün, akaryakıt hariç yenilmeyen maddeler, madeni yakıtlar yağlar, hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar ve mumlar, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ürünleri ve çeşitli mamul eşya sektörlerinde GB sonrası rekabet gücünün gerilediği tespit edilmiştir. Ayrıca başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ile makine ve ulaştırma araçları gibi bazı ürün gruplarında GB'nin Türkiye'nin rekabet gücüne olumlu katkı sağlamasına karşın Türkiye'nin hala bu ürünlerde zayıf bir rekabet gücüne sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (Türker, 2009).

Kösekahyaoğlu ve Özdamar (2009), 1991-2005 döneminde Türk imalat sanayinin AB pazarındaki rekabet gücünü ülke ve endüstri temelinde Balassa Açıklamalı karşılaştırmalı üstünlük ve Donges'in karşılaştırmalı ihracat performansı yöntemleri analiz ettikleri çalışmalarında Türkiye'nin AB pazarında tekstil ve hazır giyim eşyasının yer aldığı SITC 6 ve SITC 8 gruplarında bir rekabet avantajına sahip olduğu, SITC 5 ve nispeten rekabet gücünde artış olmakla birlikte SITC 7 gruplarında ise dezavantajlı bir konumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca yapılan regresyon analizi ile, ücret ve iç pazar büyüklüğünün hem emek hem de teknoloji yoğun sektörlerde Türkiye'nin rekabet gücünün temel belirleyicilerinden biri olduğu ifade edilmiştir. Donges'in karşılaştırmalı ihracat performansı endeks bulgularının Balassa'nın AKÜ endeksiyle benzer sonuçlara ulaşıldığı çalışmada vurgulanan diğer sonuçtur (Kösekahyaoğlu ve Özdamar, 2009).

Özçalık ve Okur (2013) tarafından yapılan çalışmada 1996-2010 döneminde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yaklaşımı ile Türkiye tekstil ve hazır giyim sektörünün, Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Almanya, İtalya, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, Portekiz, İspanya, İsveç, Finlandiya ve Avusturya ülkeleri karşısında rekabet gücü analiz edilmiştir. Çalışma da ayrıca ticarete uzmanlaşma endeksi ve net ticaret endeksi de kullanılmıştır. Türkiye ekonomisinin hazır giyim sektöründe tekstil sektörüne kıyasla daha fazla rekabetçi avantaja sahip olduğu gözlenmiş, 2001 krizi sonrası tekstil sektöründe gerçekleşen ve diğer yıllara yayılan rekabetçi avantajdaki azalmanın hazır giyim sektöründe görece olarak daha az yaşandığı ve hazır giyim sektörünün tekstil sektörüne göre dış şoklardan daha az etkilendiği ifade edilmiştir (Özçalık ve Okur, 2013).

Güngör (2014) tarafından yapılan ve 1996-2013 döneminde Türkiye imalat sanayinin rekabet gücünün analiz edildiği çalışma da Balassa'nın RCA endeksi, Dönüştürülmüş Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Vollrath indeksleri kullanılmış ve Türkiye'nin genel itibarıyla emek yoğun mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, ancak serbestleşme sürecinden günümüze zaman içerisinde canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, içki ve tütün ve hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar gibi sektörlerdeki karşılaştırmalı üstünlüğün azaldığı ifade edilmiştir. Buna karşılık kimyasal sanayi ürünleri ve makine ve ulaştırma araçları gibi sermaye yoğun sektörlerdeki karşılaştırmalı üstünlüğün artış eğilimi gösterdiğini saptamıştır. Türkiye'nin emek

yoğun mallardaki kaynaklarının birazını sermaye yoğun kaynaklarına aktararak, emek yoğun uzmanlaşmadan sermaye yoğun uzmanlaşmaya doğru bir değişime yönelmesi gerektiği ifade edilmiştir (Güngör, 2014).

Bağcı (2016) tarafından Türk imalat sanayinin uluslararası rekabeti, 1995-2014 yılları arasında ithalat ve ihracat verileri ile Balassa ve Volrath RCA endeksleri kullanılarak test edilmiştir. Çalışmada imalat sanayi genel hesaplaması yapıldıktan sonra yiyecek ve içecek sektörü, tekstil sektörü, giyim sektörü, demir ve çelik sektörü, otomotiv sektörü, ofis ve telekom araçları, makine ve ulaşım araçları ve kimya sektörü ayrı ayrı analiz edilmiştir. Çalışma hesaplamaları neticesinde kimya sanayinin rekabet gücü olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma da önerilen çözüm önerisi orta gelir tuzağına düşme riski olan bir ekonomi için çıkış yolunun katma değeri yüksek, yüksek teknoloji yoğun ürünlerin üretimi için yatırım yapması ve/veya katma değeri yüksek yatırımların özendirilmesinden geçtiğini söylemektedir (Bağcı, 2016).

Şahin'nin (2016) İmalat Sanayinde Rekabet Gücünün Ölçümü: Türkiye ve BRIC Ülkeleri Örneği çalışmasında açıklamalı karşılaştırmalı üstünlükler endeksi ve karşılaştırmalı ihracat performans endeksi SITC Rev3 bazında tek haneli olarak hesaplanmıştır. Türkiye'nin Kimya endüstrisinde rekabet gücü üstünlüğü olmadığı, aynı şekilde Brezilya, Rusya ve Çin'in de rekabet gücü üstünlüğünün bulunmadığı ancak Hindistan'ın kimya sektöründe rekabet gücü üstünlüğüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışma sonucunda rekabet gücünü arttırmanın emek stokunun verimliliğini artırarak üretim ve ihracat profilini Ar-Ge bazlı ürünlere yönelik olarak değiştirmesinden geçtiği yani sanayide yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesinden geçtiği vurgulanmaktadır (Şahin, 2016).

Güleç ve Adıgüzel (2016) Türkiye mobilya sektörünün uluslararası rekabet gücünü 2005-2015 yılları arasında ithalat ve ihracat değerlerini kullanarak Balassa açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük yöntemi ile ölçmüştür. Çalışmada GTİP no.lu 94 mobilya sınıfına ait olan 4 haneli alt sektörler incelenmiştir. Ayrıca sektördeki firmalarla yapılan anketle sektörün SWOT analizi yapılmıştır. Çalışmada, Türkiye'nin mobilya sektöründe ve Oturmaya mahsus mobilyalar ile bunların aksam ve parçalarında, Diğer mobilyalar ve bunların aksam ve parçalarında, Somyalar, yaylı veya içleri herhangi bir maddeyle doldurulmuş veya teçhiz edilmiş yatak eşyası ve benzeri eşya sınıfında rekabet gücüne sahip olduğu değerlendirilmiştir. Tıpta, cerrahide, diş hekimliğinde ve veterinerlikte

kullanılan mobilyalar sınıfında rekabet gücünün sınırdaki olduğu hesaplanmıştır. Sektörde yapılan SWOT anketinin sonuçlarına göre; Türkiye'nin coğrafi konumunun, mobilya sektörü açısından en güçlü yönü olduğu vurgulanmıştır. Sektörün fırsatları arasında Türkiye'nin AB'ye adaylık faktörünün önemi vurgulanırken, müşteri odaklı ürün çeşitliliğinin de önemli fırsat niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Mobilya sektörünün en zayıf olduğu birinci konu devlet desteği iken, ikinci faktörün mesleki eğitim yetersizliği, üçüncü faktörün rakiplere göre işgücü maliyetleri olduğu belirlenmiştir (Güleç ve Adıgüzel, 2016).

Çeştepe ve Tunçel (2018) tarafından yapılan çalışma da Türkiye demir-çelik sektörünün dünya karşısındaki rekabet gücü 2007-2016 dönemi için, 67 kodlu sektörün alt sektörleri olan üç haneli 9 sektör bazında incelenmiştir. Bu amaçla, Balassa ve Vollrath endeksleri ayrı ayrı hesaplanmış ve sonuçlar birbiri ile karşılaştırılmıştır. Aynı zamanda çalışma analiz sonuçlarının daha anlamlı yorumlanabilmesi için, demir-çelik mamullerinin genel sınıflandırılmasını Ham Madde veya Yarı Mamuller, Yassı Mamuller, Uzun Mamuller ve borular olarak yapmıştır. Çalışma sonucunda, Türkiye demir çelik sektörünün, katma değeri yüksek ürünlerin üretiminde kullanılan yassı mamuller grubunda rekabet gücünün düşük, buna karşılık katma değeri düşük uzun mamuller grubunda ise rekabet gücünün yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye demir çelik sektörünün küresel piyasalarda rekabet edebilirliğini artırmak için, mevcut kaynakların etkin kullanımı ve yerli enerji kaynaklarının devreye sokulması son derece önemli olduğunun, üretimin uzun mamullerden yassı mamullere doğru kaydırılması için gerekli Ar-Ge çalışmalarının yapılması gerektiğinin ve sektörde maliyetleri artırıcı yüksek vergi ve benzeri mali yükümlülükler hafifletilmesinin ve özellikle katma değeri yüksek mamullerin üretimi konusunda devlet teşviklerinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır (Çeştepe, 2018).

4.3. UYGULANACAK YÖNTEM VE ANALİZİN AÇIKLANMASI

Çalışmada Türkiye imalat sanayinin AB(15) piyasasındaki rekabet gücü, 1996-2016 dönemi için Balassa Endeksi yardımıyla karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Bu doğrultuda çalışmada kullanılacak veriler SITC² Rev. 3, 3 haneli dış ticaret verileri imalat sanayi özelinde (SITC 5 Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Ürünlerini,

²SITC Rev 3. üç haneli sınıflandırma detayları Ek 1'de yer almaktadır.

SITC 6 Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Malları, SITC 7; Makineler ve Ulaştırma Araçları SITC 8 ise; Çeşitli Mamul Eşya) TÜİK ve UN-COMTRADE (Commodity Trade Statistics Database) veri tabanından elde edilmiştir.

4.3.1. Yöntem: Balassa Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi

Herhangi bir sektörün rekabet gücüne sahip olup olmadığı analiz edilirken Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksinden yararlanılmaktadır. Literatürde, Balassa (1965) tarafından geliştirilen ve kendi adıyla da anılan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi'nin yaygın olarak kullanıldığını görmek mümkündür (Şahinli, 2011:235). Balassa, gerçekleşen dış ticaret verilerinden hareketle bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığının analiz edilebileceğini ifade etmiş ve mevcut dış ticaret verilerinden yararlanarak karşılaştırmalı üstünlüğü gösteren “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük” endeksini geliştirmiştir (Hoen ve Ooeterhaven, 2006:1).

Balassa'nın geliştirdiği Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (Revealed Comparative Advantage-RCA) şu şekilde formüle edilebilir:

$$RCA_{ij} = \frac{X_{ij}/X_{it}}{X_{nj}/X_{nt}}$$

Formülde, RCA_{ij} ; i ülkesinin j malı için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksini, X_{ij} ; i ülkesinin j malı ihracatını, X_{it} ; i ülkesinin toplam ihracatını, X_{nj} ; n ülkesinin/ülke grubunun j malı ihracatını ve X_{nt} ise, n ülkesinin/ülke grubunun toplam ihracatını ifade etmektedir. RCA endeksi i ülkesinin j malı ihracatının i ülkesinin toplam ihracatı içindeki payının, n ülkesinin/ülke grubunun j malı ihracatının n ülkesinin/ülke grubunun toplam ihracatı içindeki payına bölünmesi suretiyle hesaplandığını söyleyebiliriz. Diğer bir ifadeyle, ülkenin söz konusu sektördeki ihracatının toplam ihracatına oranının aynı sektörün dünya ihracatının toplam dünya ihracatına oranına oranlanmak suretiyle hesaplanır (Balassa, 1965:103).

RCA endeksinin 1'den küçük çıkması ülkenin rekabet gücünün zayıf, 1'den büyük çıkması ise ülkenin rekabet gücünün yüksek oluşunu göstermektedir.

Hinloopen ve Marrewijk ise Balassa endeksini dörtlü bir sınıflandırma yaparak daha detaylı şekilde yorumlanmasına imkan sağlamışlardır (Hinloopen ve Marrewijk, 2001:9).

1. Sınıflandırma: $0 < \text{Balassa Endeksi} \leq 1$ Yok
2. Sınıflandırma: $1 < \text{Balassa Endeksi} \leq 2$ Zayıf
3. Sınıflandırma: $2 < \text{Balassa Endeksi} \leq 4$ Orta
4. Sınıflandırma: $4 < \text{Balassa Endeksi}$ Güçlü

Birinci sınıflandırma karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı, diğer üç sınıflandırma karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu durumları göstermektedir. İkinci sınıflandırma karşılaştırmalı üstünlüğün “zayıf”, üçüncü sınıflandırma karşılaştırmalı üstünlüğün “orta” ve dördüncü sınıflandırma ise karşılaştırmalı üstünlüğün “güçlü” olduğu duruma işaret etmektedir.

Çalışma da ayrıca, Balassa Endeksinin rekabet gücünün istikrarlılığı Hinloopen ve Marrewijk (2001) tarafından önerilen yöntem ile test edilecek ve inceleme döneminde Balassa endeksinin dağılımındaki değişme araştırılacaktır (Hinloopen ve Marrewijk, 2001). İstikrar testinin amacı, Balassa endeksinin kümülatif dağılımının zaman içindeki istikrarını ve ihracatın zaman içindeki toplanmasından ne ölçüde etkilendiğini incelemek için bu analize başvurulmaktadır (Hinloopen ve Marrewijk, 2001:3). Balassa rekabet gücünün dağılımının test edilmesi, teste tabi tutulan sektörün zaman içindeki değişim ve gelişimini daha net bir şekilde göstermektedir. Dağılım içerisindeki max. ve ortalama değerler bize sektörün stabilizasyonunu, dağılımını ve bu dağılımın ihracat faktöründen ne şekilde etkilendiğini gösterirken, hesaplanmış olan 1'den, 2'den, 3'den ve 4'den küçük değerlerin toplam içindeki paylarının incelenmesi ise sektörün yıllar itibariyle gelişimini ve değişimini göstermektedir.

4.4. AMPİRİK BULGULAR: TÜRKİYE İMALAT SANAYİNİN AB(15) PİYASASINDAKİ REKABET GÜCÜ

Çalışmanın bu bölümünde 1996-2016 döneminde Türkiye imalat sanayinin AB 15 piyasasındaki rekabet gücüne ilişkin yapılan hesaplamalara ve yorumlara yer

verilecektir. Her bir imalat sanayine ilişkin önce sektör analizi yapılacak ardından sektöre ilişkin hesaplanan Balassa endeksi değerlerinden hareketle, Hinloopen ve Marrewijk sınıflandırması ışığında sektörün rekabet gücü değerlendirilecek ve sektör için Balassa Endeksinin istikrarlılığı Hinloopen ve Marrewijk (2001) yöntemi ile test edilecektir.

4.4.1. Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri

Kimya Sanayi, sayısız kimyasal üretim süreçleri ve ürünleriyle, beslenme, barınma ve sağlık gibi temel gereksinim alanlarına olduğu kadar, bilgisayar, telekomünikasyon ve biyoteknoloji gibi yüksek teknoloji gerektiren alanlara da girdi sağlayan bir sanayi koludur (TÜBİTAK, 2003:4). Diğer bir ifadeyle oldukça geniş bir ürün yelpazesine sahip olan sektör hemen hemen tüm sanayi dallarına yönelik hammadde ve ara malı üretiminde bulunması sebebiyle gerek kimya sektörünün gerekse de diğer sanayilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Petrol-iş, 2011:2). Kimya sektörü üretiminin yaklaşık yüzde 77'si başta kimya sektörü olmak üzere tekstil, otomotiv, madeni ürünler, metal vb. gibi diğer sektörlerde ham madde olarak kullanılırken, yüzde 23'lük kısmı ise tüketicilere satılabilecek temizlik ürünleri, ilaçlar, kozmetik ürünleri gibi nihai ürünlerden oluşmaktadır (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2018:5).

Kimya sektörü tarafından üretilen ürünler, Temel (Baz) Kimyasallar, Özellikli Kimyasallar (Performans Kimyasalları) ve Tüketici Kimyasalları olmak üzere üç ana grupta değerlendirilebilir (TSKB, 2018:7; European Commission Enterprise and Industry, 2009:6). Gerek kimya sektörü gerekse diğer imalat sanayi üretiminde geniş bir kullanım alanına sahip *Temel Kimyasallar* genelde yüksek miktarlarda üretilen ancak düşük katma değere sahip olan polimerler, petrokimyasal ürün türevleri ve temel inorganik mamulleri kapsamaktadır. Ağırlıklı olarak yüksek katma değere sahip, daha çok Ar-Ge yatırımı çeken ve temel kimyasallara göre daha düşük miktarlarda üretilen ve farklı sektörlerde ürün performansına katkı sağlamak için özel olarak üretilerek hassas kimyasallar ile formüle edilen kimyasallar ise *özellikli kimyasallardır*. *Tüketici Kimyasalları* ise, sabun, deterjan, şampuan, parfüm, kozmetik ürünler gibi doğrudan nihai tüketiciye yönelik olarak üretilen ürünlerden oluşmaktadır.

Kimya Sektörü çıktılarının plastik ve kauçuk sektöründen temel metallere, otomotivden mobilya üretimine kadar sektör çıktılarının kullanıldığı düşünüldüğünde sektörün bir ülke ekonomisi açısından ifade ettiği anlam daha iyi anlaşılabilir. AB Kimya Sektörü çıktılarının kullanım alanlarına bakıldığında plastik ve kauçuk sektörü %13,9 ile ilk sırada yer almaktadır. Plastik ve kauçuk sektörünü % 11,2 ile sağlık işleri ile sosyal hizmetler, %7,9 ile inşaat izlemektedir (CEFIC, 2018).

4.4.1.1. Kimya Sanayi Sektörünün Genel Yapısı

Türk kimya endüstrisi, ağırlıklı olarak petrokimya, sabun, deterjan, gübre, ilaç, boya-vernik, sentetik elyaf, soda gibi çeşitli kimyasal hammadde ve tüketim ürünlerinin üretiminin gerçekleştirildiği tesislerden oluşmaktadır. Sektörde faaliyet gösteren firmaların önemli bir kısmı küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşmakla birlikte, sektörde büyük ölçekli firmalar ile çok uluslu şirketler de faaliyet göstermektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2016).

Yurtiçi üretim yetersizliği nedeniyle yerli üreticinin ihtiyaç duyduğu hammaddeyi (ağırlıklı olarak petrokimyasal ürünler ve plastik hammadde ithalatı) ithal yolla karşılaması sektörün en önemli sorunudur. Kimya sektöründe hammaddelerin %70'inin ithalatla, %30'unun ise yerli üretimle karşılanıyor olması sebebiyle sektör ithalata bağımlı yapısıyla dikkat çekmektedir (Ertek, 2014:3).

3. bölüm Tablo 3.5'de görüldüğü üzere İmalat sanayi sektörlerinin Türkiye toplam ihracatı içindeki paylarına baktığımızda kimya sanayinin en düşük paya sahip olduğunu görmek mümkündür. Sektörün 1996 yılında %6 olan payı, 2016 yılında yalnızca %7'ye yükselebilmiştir. Yıllar içerisinde dalgalanan bu pay en yüksek oranını %8 ile 2015 yılında elde etmiştir. Tablo 3.13'de ise Türkiye'nin AB (15) ülkelerine olan toplam ihracatı içerisinde, kimya sanayinin payını görmek mümkün; 1996 yılında %1 olan bu pay 2016 yılında %2'ye yükselmiştir.

Tablo 4.1'de Türk kimya sanayi alt sektörlerinin AB(15) ülkelerine yaptıkları ihracat ve toplam ihracat içinde alt sektörlerin payını görmek mümkündür. 1996 yılında SITC 52 inorganik kimyasallar alt sektörü %33 ile ilk sırada yer alırken, en düşük pay ise %2 ile SITC 53 deşagat ve boyacılıkla kullanılan ürünler ve SITC 56 gübreler alt sektörlerindedir. 2016 yılında ise SITC 58 birincil olmayan plastikler alt sektörünün %34,2 pay ile ilk sırada olduğunu görmek mümkündür. SITC 58 birincil olmayan

plastikler alt sektörünü %18,7 pay ile SITC 52 inorganik kimyasallar alt sektörü ve %13,4 ile SITC 57 ilk şekildeki plastikler alt sektörü takip etmektedir. AB 15 piyasasına yapılan kimyasal ürün ihracatının neredeyse % 70’lik kısmı bu üç sektör tarafından yapılmıştır. 1996 yılında %33 pay ile ilk sırada yer alan inorganik kimyasallar alt sektörü yerini 2016 yılında SITC 58 birincil olmayan plastikler alt sektörüne bırakmıştır. 1996-2016 döneminde payı ciddi biçimde azalan diğer sektörleri SITC 54 Tıp ve eczacılık alt sektörü (%13’den %3,3’e) ve SITC 51 organik kimyasallar alt sektörü (%20’den %10,6’ya) olarak belirtmek mümkündür. SITC 58 birincil olmayan plastikler alt sektörünün 20 yıllık dönemde gösterdiği performans dikkat çekicidir. 1996 yılında AB(15) piyasasına yapılan kimyasal ürünler ihracatı içinde payı sadece %4 olan sektör 2016 yılı itibarıyla bu piyasadaki ihracatın sürükleyicisi durumundadır. 2016 yılı itibarıyla SITC 53 debagat ve boyacılıkla kullanılan ürünler ve SITC 56 gübreler alt sektörleri AB (15) piyasasına yapılan kimyasal ürünler ihracatında en düşük paya sahip alt sektörler olarak dikkat çekmektedir.

Tablo 4. 1: Kimya Sanayi Alt Sektörlerinin AB(15) Ülkelerine Toplam İhracat İçerisindeki Payları (1996 ve 2016)

	1996	Pay (%)	2016	Pay
Sektörler	245.635.650		1.880.353.752	
51	48.316.424	20	199.217.980	10,6
52	81.680.967	33	351.563.280	18,7
53	5.753.866	2	55.862.216	3,0
54	33.061.672	13	62.216.134	3,3
55	13.668.502	6	223.004.758	11,9
56	5.581.116	2	6.047.994	0,3
57	36.829.219	15	252.288.687	13,4
58	9.660.854	4	643.194.651	34,2
59	11.083.030	5	86.958.052	4,6

Kaynak: TÜİK

4.4.1.2. Kimya Sektörü için Hesaplanan Balassa Endeksi Bulguları ve Yorumlanması

Kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri sektörü SITC sınıflandırmasına 5 no’lu kodla tanımlanmakta ve 3 haneli olarak 33 alt sektörden oluşmaktadır. 33 alt sektörden

4 sektörün rekabet gücünün olduğunu ancak bu sektörler açısından rekabet gücünün zayıf olduğunu, kalan 29 sektörün ise rekabet gücünün olmadığını söylemek mümkündür. Tablo 4.2’de Kimya sektörü alt sektörlerine ait hesaplanmış Balassa endeks sonuçlarını görmek mümkündür. Tablo 4.2’de italik olarak vurgulanan değerler rekabet gücünün olduğuna işaret etmektedir.

Balassa endeksi incelenen dönemde ortalama esasında, 1’den büyük ama 2’den küçük yada 2’ye eşit olan dolayısıyla zayıf rekabet üstünlüğüne sahip 4 alt sektörü: SITC 511 Hidrokarbonlar ve türevleri, SITC 522 İnorganik kimyasal elementler, SITC 523 Diğer inorganik kimyasal maddeler ve SITC 579 Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar olarak belirtmek mümkündür.

SITC 511 Hidrokarbonlar ve türevleri alt sektörü 2016 yılında rekabetçi değildir. Bununla birlikte, sektörün 2012, 2013, 2014 yıllarındaki yüksek endeks değerleri sektörün bu yıllarda yüksek rekabetçi olarak nitelenmesine yol açmaktadır. 2012, 2013, 2014 yılında sektöre ait Balassa endeksinin yüksek çıkması, sektörün 1996-2016 genel ortalamasının yükselmesine ve 1,70 ortalama ile zayıf rekabet gücü üstünlüğüne sahip sektör olarak nitelenmesine yol açmıştır.

2016 yılı itibarıyla 33 sektör arasında rekabet gücü açısından üçüncü sırada bulunan SITC 522 İnorganik kimyasal elementler alt sektörü 1,16 endeks değeri ve zayıf rekabetçi yapısıyla dikkat çekmektedir. 1996-2004 döneminde istikrarlı bir şekilde rekabet gücüne sahip olduğu gözlenen sektör, 2005 -2011 döneminde rekabet gücünü yitirmiştir. İncelenen dönemin son üç yılında ise sektör zayıf da olsa bir rekabet gücüne sahiptir. 1996-2016 dönemi için Balassa endeksi değeri ortalaması olan 1,52 ile sektör ortalama bazında zayıf rekabet gücü sahip sektörlerden biri olmuştur.

1996-2004 döneminde rekabet gücüne sahip olmayan SITC 523 Diğer inorganik kimyasal maddeler alt sektörü 2005 yılından beri rekabet gücüne sahip yapısıyla dikkat çekmektedir. 2016 yılı itibarıyla sektör 33 sektör arasında ilk sırada olup orta derecede rekabet gücüne sahiptir. Bununla birlikte 1996-2016 dönemi için Balassa endeksi değeri ortalaması olan 1,88 ile sektörü ortalama bazında zayıf rekabet gücü üstünlüğüne sahip sektör olarak tanımlamak mümkündür.

SITC 579 Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar alt sektörü de 1996-2016 dönemi için Balassa endeksi değeri ortalaması olan 1,67 ile ortalama bazında zayıf rekabet gücü üstünlüğüne sahip diğer sektördür.

Tablo 4. 2: Kimya Sektöründe Alt Ürün Grupları İtibariyle Balassa Endeksi

SEKTÖR	YILLAR																				
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
511	0,56	0,95	1,28	0,86	0,77	0,63	0,95	1,16	1,16	0,56	1,04	0,78	1,68	0,86	1,07	0,77	8,36	5,95	4,63	1,42	0,44
512	0,50	0,10	0,26	0,20	0,35	0,19	0,33	0,25	0,44	0,17	0,24	0,20	0,32	0,16	0,52	0,40	0,26	0,14	0,10	1,35	1,15
513	0,07	0,14	0,47	0,07	0,23	0,54	0,23	0,06	0,06	0,05	0,06	0,08	0,21	0,20	0,17	0,21	0,16	0,14	0,23	0,14	0,19
514	0,10	0,21	0,17	0,20	0,32	0,13	0,12	0,13	0,16	0,08	0,07	0,09	0,11	0,06	0,05	0,08	0,07	0,06	0,06	0,07	0,06
515	0,02	0,04	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,04	0,02	0,02	0,01	0,01	0,04	0,01	0,02	0,02	0,02	0,01	0,02	0,01	0,02
516	0,03	0,02	0,03	0,04	0,10	0,09	0,09	0,07	0,06	0,07	0,06	0,07	0,08	0,07	0,08	0,07	0,08	0,08	0,06	0,07	0,06
522	1,76	2,30	2,90	2,26	2,70	1,16	2,67	2,50	2,28	0,57	0,62	0,74	0,93	0,69	0,81	0,96	1,29	0,83	1,23	1,65	1,16
523	0,21	0,28	0,35	0,32	0,41	0,41	0,48	0,44	0,35	2,55	2,98	2,17	1,91	2,47	3,51	3,53	4,20	3,02	2,88	3,26	3,66
524	0,08	0,10	0,11	0,17	0,02	0,34	0,11	0,24	0,19	1,77	0,98	1,21	1,30	1,49	1,56	1,51	1,13	1,09	0,84	0,61	0,55
525	0,01	0,06	0,01	0,15	0,01	0,10	0,06	0,02	0,04	0,01	0,04	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,04	0,03	0,02	-	0,01
531	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,06	0,05	0,04	0,03	0,04
532	0,32	0,37	0,38	0,33	0,33	0,35	0,31	0,32	0,35	0,26	0,21	0,20	0,10	0,11	0,16	0,15	0,31	0,42	0,34	0,31	0,14
533	0,04	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03	0,13	0,05	0,04	0,04	0,05	0,05	0,03	0,07	0,07
541	0,26	0,23	0,14	0,11	0,20	0,04	0,02	0,03	0,03	0,04	0,06	0,05	0,04	0,02	0,13	0,04	0,04	0,04	0,02	0,02	0,02
542	0,01	0,12	0,10	0,04	0,07	0,08	0,09	0,08	0,12	0,11	0,10	0,08	0,08	0,08	0,08	0,07	0,08	0,07	0,06	0,05	0,03
551	0,23	0,11	0,10	0,06	0,12	0,08	0,12	0,15	0,11	0,07	0,09	0,06	0,10	0,08	0,08	0,09	0,11	0,10	0,15	0,15	0,19
553	0,05	0,03	0,03	0,02	0,03	0,04	0,04	0,05	0,06	0,04	0,07	0,07	0,10	0,11	0,14	0,15	0,19	0,20	0,20	0,21	0,25

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 4. 2 Devamı:

SEKTÖR	YILLAR																				
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
554	0,16	0,20	0,12	0,11	0,12	0,08	0,13	0,17	0,16	0,16	0,20	0,18	0,22	0,33	0,26	0,31	0,36	0,40	0,38	0,34	0,33
562	0,51	0,08	0,05	0,02	0,06	0,23	0,91	0,72	1,34	0,55	0,84	0,54	1,00	0,34	0,90	0,71	0,49	0,23	0,44	0,27	0,06
571	0,02	0,01	0,01	0,01	0,04	0,12	0,04	0,01	0,01	0,05	0,30	0,10	0,17	0,07	0,09	0,21	0,37	0,19	0,15	0,33	0,17
572	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,09	0,01	0,02	0,02	0,02
573	0,06	0,01	0,01	0,02	0,02	0,04	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01
574	0,34	0,47	0,34	0,19	0,15	0,14	0,21	0,20	0,34	0,19	0,31	0,16	0,16	0,20	0,32	0,29	0,49	0,58	0,72	0,58	0,52
575	0,06	0,06	0,07	0,03	0,04	0,05	0,05	0,05	0,05	0,03	0,06	0,04	0,06	0,06	0,07	0,06	0,07	0,08	0,08	0,08	0,08
579	0,99	0,40	2,18	1,00	1,27	1,06	3,74	0,66	0,43	0,81	12,04	0,86	3,23	0,98	0,42	1,41	0,72	1,34	0,37	0,77	0,52
581	0,10	0,15	0,18	0,11	0,18	0,17	0,21	0,27	0,35	0,35	0,38	0,56	0,71	0,55	0,60	0,76	0,78	0,83	0,68	0,68	0,72
582	0,13	0,20	0,22	0,19	0,41	0,32	0,34	0,28	0,33	0,46	0,59	0,57	0,67	0,76	0,99	1,12	1,20	1,31	1,25	1,26	1,20
583	0,06	0,13	0,07	0,09	0,05	0,10	0,10	0,12	0,18	0,18	0,14	0,22	0,29	0,18	0,24	0,34	0,25	0,23	0,31	0,30	0,29
591	0,11	0,08	0,02	0,02	0,03	0,01	0,01	0,03	0,03	0,02	0,02	0,01	0,17	0,06	0,04	0,02	0,01	0,02	0,02	0,01	0,01
592	0,02	0,04	0,07	0,01	0,02	0,03	0,03	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	0,04	0,06	0,07
593	0,01	0,01	0,02	0,00	0,00	0,02	0,31	0,34	0,22	0,20	0,18	0,10	0,69	0,16	0,07	0,08	0,19	0,37	0,34	0,15	0,15
597	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01
598	0,04	0,02	0,01	0,01	0,03	0,02	0,02	0,02	0,04	0,04	0,08	0,06	0,09	0,04	0,10	0,05	0,08	0,09	0,10	0,10	0,11

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

İncelenen dönem boyunca Balassa Endeksi birden küçük olan ya da Hinloopen ve Marrewijk sınıflamasına gören sıfır'dan büyük ancak bir'den küçük ya da bir'e eşit olan dolayısıyla rekabet gücüne sahip olmayan 25 alt sektörleri ise şu şekilde belirtmek mümkündür:

SITC 513 Karboksilik asitler ve türevleri, SITC 514 Azot fonksiyonlu bileşikler, SITC 515 Organo-inorganik, heterosiklik bileşikler, nükleik asitler, SITC 516 Diğer organik kimyasal maddeler, SITC 525 Radyoaktif elemanlar ve bileşikleri, SITC 531 Sentetik organik boyayıcı maddeler, SITC 532 Debagatta kullanılan boyayıcı hülusalatlar ve sentetik boyama müstahzarlar, SITC 533 Pigmentler, vernikler, boyalar, SITC 541 Eczacılık ve eczacılık ürünleri, SITC 542 İlaçlar, SITC 551 Uçucu yağlar rezinoitler, SITC 553 Parfüm ve kozmetik veya tuvalet müstahzarları, SITC 554 Sabunlar, temizleme, cilalama ürünleri, SITC 571 Etilen polimerleri (ilk şekillerde), SITC 572 Stiren limerleri (ilk şekillerde), SITC 573 Vinil klorür veya halojenli diğer olefin polimerleri (ilk şekilde), SITC 574 Poliasetaller ve diğer polieterler ve epoksi reçineler (ilk şekillerde), SITC 575 Diğer plastikler (ilk şekillerde), SITC 581 Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb., SITC 583 Plastikten monofil, çubuk, profiller, SITC 591 Haşarat öldürücüler ve zararlı bitkileri yok ediciler, SITC 592 Nişasta, buğday gluteni, yapıştırıcı ve tutkallar, SITC 593 Patlayıcı maddeler, fitiller ve fişekler, SITC 597 Ateşlemeyi önleyici müstahzarlar, çözücü müstahzarlar, yağlama müstahzarları ve SITC 598 Diğer kimya sanayi ürünleri.

Genel değerlendirme çerçevesinde rekabet gücü üstünlüğü bulunmayan SITC 524 Oksi ve peroksi metalik asitlerin tuzları, kıymetli metallerin bileşikleri alt sektörü özellikle 2007-2013 döneminde zayıf rekabet gücü ile dikkat çekse de dönem ortalaması itibarıyla (0,73) rekabet gücüne sahip olmayan sektörler arasındadır.

SITC 562 Mineral kimyasal gübreler alt sektörü için 2004 ve 2008 yılları için zayıf rekabet gücü sözkonusu olsa da ele alınan dönem boyunca sektörün rekabet gücünün olmadığını söylemek mümkündür. Benzer durum SITC 512 Alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. türevleri alt sektörü içinde geçerlidir. Her ne kadar sektör için 2015 ve 2016 yılında zayıf rekabet gücünden bahsetmek mümkün olsada genel itibarıyla sektör rekabet gücüne sahip değildir.

2016 yılında 33 alt sektör içinde rekabet gücü açısından ikinci sırada yer alan SITC 582 Plastiklerden levhalar, filmler, yapraklar, plakalar alt sektörünün ise 2011 sonrası

rekabet gücündeki artış dikkat çekicidir. 2011-2016 döneminde zayıf rekabet gücüne sahip olan sektör dönem ortalaması olan 0,65 ile rekabet gücüne sahip olmayan diğer bir sektördür.

Genel bir çerçeve çizilecek olursa kimya sektöründe en yüksek rekabet gücü ortalamasına sahip sektör 1.88 ortalama ile Diğer inorganik kimyasal maddeler (523) sektörüdür. Rekabet avantajı elde edemeyen 29 sektör içerisinde 25 tanesi temel alınan hiç bir yıl da rekabet üstünlüğü sağlayamazken geri kalan 4 sektör de bazı yıllarda avantaj elde edildiği görülebilmektedir.

4.4.1.3. Kimya Sektörüne İlişkin Balassa Endeksi Ölçüm Sonuçlarının İstikrarlılığı

Balassa endeksinin dağılımını gösteren Tablo 4.3'e göre, 1996-2016 döneminde Türk kimya sektörünün Balassa endeksi ile ölçülen karşılaştırmalı üstünlüğünde istikrarlı bir durum görülmektedir. Söz konusu dönemde balassa endeksinin ortalamasında (0,2033'den 0,3843'e) ve maksimum değerinde (1,76'dan 3,66'ya) bir yükselme eğilimi söz konusu olsa da endeks değerlerinde aşırı bir farklılık gözlemlenmemektedir. Aynı zamanda endeksin max değerlerinde de yıllar itibariyle gözle görülür bir değişim ve dalgalanma görülmemektedir. Sektör de görülen max değer değişimleri, oransal olarak hemen hemen hep aynı segmentte kalmış olup, aşırı bir dalgalanmaya rastlanmamıştır. Örneğin; 1996 yılında 1'den küçük değerler alan endeks hesaplaması 96,96 iken, 2006'da 90,90, 2016 yılında ise 87,87 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4. 3: Balassa Endeksinin Dağılımı (1996-2006)

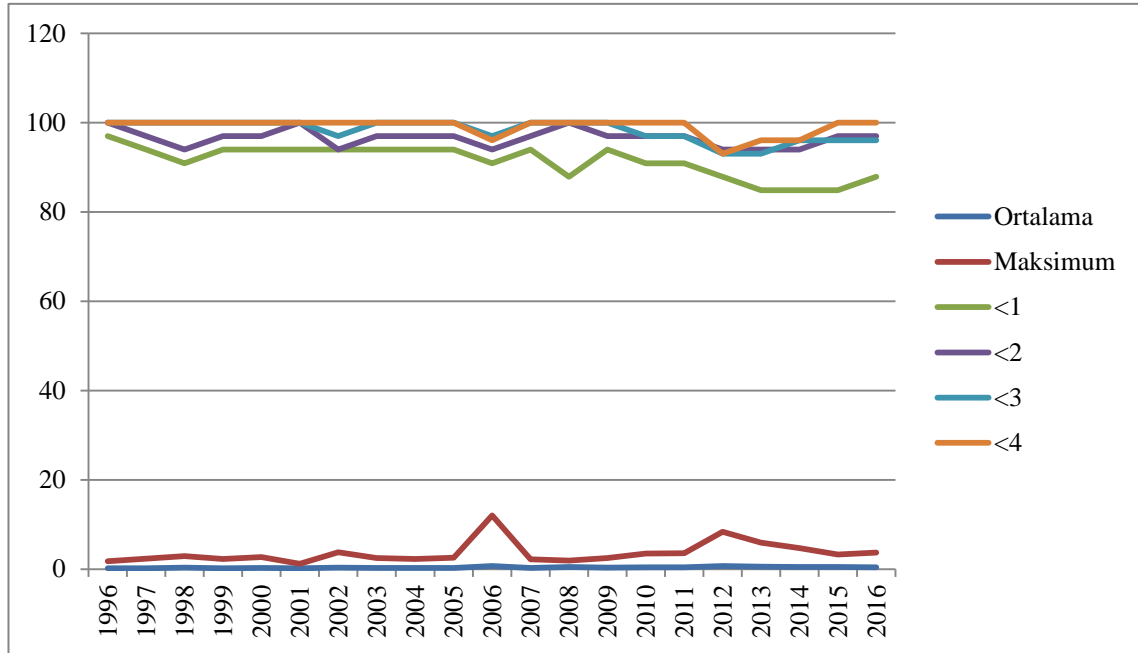
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ortalama	0,2033	0,1903	0,2915	0,2024	0,2478	0,1921	0,3512	0,2508	0,2639	0,2860	0,6627
Maksimum	1,76	2,30	2,90	2,26	2,70	1,16	3,74	2,50	2,28	2,55	12,04
RCA (%)											
<1	96,9696	93,9393	90,9090	93,9393	93,9393	93,9393	93,9393	93,9393	90,9090	93,9393	90,9090
<2	100	96,9696	93,9393	96,9696	96,9696	100	93,9393	96,9697	96,9697	96,9696	93,9393
<3	100	100	100	100	100	100	96,9697	100	100	100	96,9696
<4	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	96,9696

Tablo 4.3 Devamı (2007-2016):

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ortalama	0,2842	0,4536	0,3184	0,3878	0,4187	0,6545	0,5469	0,4803	0,4396	0,3843
Maksimum	2,17	1,91	2,47	3,51	3,53	8,36	5,95	4,63	3,26	3,66
RCA (%)										
<1	93,9393	87,8787	93,9393	90,9090	87,8787	84,8484	84,8484	87,8787	84,8484	87,8787
<2	96,9696	100	96,9696	96,9696	96,9697	93,9393	93,9393	93,9393	96,9697	96,9696
<3	100	100	100	96,9696	96,9697	93,9393	93,9393	96,9697	96,9697	96,9696
<4	100	100	100	100	100	93,9393	96,9697	96,9697	100	100

Sektör de yaşanan küçük dalgalanmaların ve sektör paylarının (özellikle <1 ve <2 değerleri) çok yüksek oranda seyrediyor olma sebebi, sektörün ithalata yönelik üretim yapısı ve girdi açısından dışa bağımlılığı olarak gösterilebilir. Ancak genel olarak baktığımız da 1'den küçük olan hesaplama değerlerinin yıllar itibariyle küçülmesi ve hatta sektörün 4'den küçük değerlerinin payında zaman zaman görülen küçülmeler, bu sektörün rekabetçiliğinin makul bir seviye de olmasa da yükseldiğinin bir göstergesidir. Dağılımı daha iyi analiz edebilmek ve istikrarı gözlemleyebilmek amacıyla Tablo'ya ilişkin veriler Grafik 4.1'de görülebilmektedir.

Grafik 4.1: Kimya Sektörü Balassa Endeks Dağılımı

Ortalama değerlerde bir dalgalanma ve istikrarsızlık gözlemlenmezken, maksimum değerlerde de bir kaç yıl dışında aşırı bir yükselme veya düşüşe ratlanmamıştır. Sektörlerin aldıkları paylar Grafik üzerinde incelendiğinde, 80-100 değerleri arasında değerler aldığı ve dağılımında gözle görülür bir dalgalanma olmadığı söylenebilmektedir.

4.4.2. Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar

Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar sektörü bünyesinde deri, kauçuk, kâğıt, tekstil, cam, seramik, demir-çelik gibi birçok sektörü barındırmaktadır. Sektör içinde yer alan tekstil, demir-çelik, deri gibi sektörler Türkiye dış ticareti açısından oldukça önem arz eden sektörlerdir.

Tekstil sektörü Türkiye’de en eski sanayi kollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojinin kolay uygulanabilirliği ve üretiminin yaygınlığı gelişmekte olan ülkelerin çoğunda tekstil sanayinin bulunmasına, dolayısıyla da uluslararası piyasalarda rekabetin çok yoğun yaşanmasına neden olmaktadır. Ancak, tekstilin iplik, dokuma (ve örme) ve terbiye aşamaları düşünüldüğünde özellikle üçüncü aşama konusunda üretici ülke sayısı biraz daralmaktadır. Türkiye’nin tekstil terbiye sektöründe görece bir hâkimiyeti en azından kendi coğrafi bölgesinde vardır (TÜSİAD, 2008:120). İç ve dış gelişmelere oldukça duyarlı olan tekstil sektörü, kendisi ile birlikte Türk ihracatını ve diğer sektörleri önemli derecede etkilemektedir. Kriz ortamlarında Türkiye’nin yumuşak karnını oluşturan tekstil sektörü, kalkınma ve büyüme yıllarında ise en büyük umut olmaktadır. Bu nedenle, bu sektörde rekabet gücünün sürdürülebilirliği büyük önem taşımaktadır (Çetin ve Ecevit, 2008:XV,118).

Deri sektörünün teknolojik olarak her ülkenin kolayca gerçekleştirebileceği bir üretim alanı sunması, bu sektördeki rekabeti artırmaktadır. Geleneksel bilginin ve zanaatkârlığın çok önemli olduğu bu sektörde deriden üretilen ya da doğrudan deriden üretilmeyen ama derinin de kullanıldığı saraciye sektöründe ise el işçiliğinin yanı sıra seri üretilen modeller için büyük firmalarda bazı aşamalarda makine ile üretim yapılmaktadır. Ayakkabı üretiminde ise yarı makineleşmiş üretim daha yaygındır (TÜSİAD, 2008:148). Deri sektörü AB piyasasında yüksek bir pay alamasa da günümüzde deri sektörünün, teknolojik açıdan donanım ve teknik bilgiyi de ihraç edebilecek düzeye geldiğini (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2016:1), bugün 7 bine yakın

işletmede 70 bin kişiyi istihdam etme potansiyeline ulaşmış durumda olduğunu söylemek mümkündür (<https://derivesen.com/turkiyede-dericilik-sektoru>, 2018).

Demir-çelik sektörü, yüksek teknoloji gerektiren ağır endüstri makineleri yatırımını da içerdiğinden özel önem taşımakta ve sanayileşme hamlesine paralel olarak gelişmeye açık konumdadır. Bugün demir-çelik sektöründe üretim, yüksek fırına dayalı üretim yapan entegre tesisler ve elektrik ark ocaklı tesisler tarafından gerçekleştirilmektedir. Elektrik ark ocaklı tesislerin ham çelik üretimi 2017 yılında %18,8 düşüşle 25,9 milyon tona gerilerken, entegre tesislerin ham çelik üretimi %2,2 artışla 11.5 milyon tona ulaşmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2018). Türkiye Demir-çelik sektörü kuruluşlarında 2014 yılı itibariyle doğrudan istihdam yoluyla çalışan kişi sayısı 38.823'dür. Dolaylı istihdam ve diğer çelik organizasyonları ile birlikte toplam istihdamın daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. 2014 yılı itibariyle istihdamın %59,8'i elektrik ocaklı tesislerde, %40,2'si bazik oksijen fırınlı tesislerde çalışmaktadır (Kokten ve Karakaya, 2018:83).

4.4.2.1. Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar Sektörünün Genel Yapısı

Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar sektörünün Türkiye imalat sanayi ihracatı içindeki payı her ne kadar azalmış olsada (Tablo 3.5; 1996 yılında %38 olan bu oran 2016 yılında %31'e) sektör imalat sanayi ihracatındaki önemini sürdürmektedir. Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar sektörünün AB(15) piyasasına yapılan toplam ihracat içindeki payı 1996 yılında %14 iken 2016 yılında %10'a gerilemiştir.

Tablo 4.4'de Türk başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar sektörünün alt sektörlerinin AB (15) ülkelerine yaptıkları ihracat ve toplam ihracat içinde paylarını görmek mümkündür. 1996 yılında AB(15) ülkelerine yapılan ihracatın yarısından fazlası SITC 65 Tekstil ürünleri sektörü tarafından yapılmıştır. SITC 65 sektörünü, %13'lük pay ile SITC 66 Taş, alçı, çimento, seramik vb. maddeden eşya ve %11'lik pay SITC 67 Demir ve çelik alt sektörleri izlemektedir. 1996 yılında AB(15) ülkelerine yapılan ihracatta en düşük pay %1 ile SITC 61 Başka yerde belirtilmeyen İşlenmiş deri ve köseleler, SITC 63 Mantar ve ahşap eşya ve SITC 64 Kağıt ve karton alt sektörlerine aittir. 2016 yılında SITC 65 Tekstil ürünleri sektörünün payı %36'ya gerilemiş olsa da sektör AB(15) piyasasındaki önemini sürdürmektedir. SITC 67 Demir ve çelik alt sektörleri ise 2016 yılında 1996'ya göre ihracattaki payını artırmıştır. Sektörün 1996

yılında %11 olan payı %13'e yükselmiştir. SITC 67 Demir ve çelik alt sektörü gibi, SITC 68 Demir ihtiva etmeyen madenler (%5'den %11'e) ve SITC 69 Demir, çelik, bakır, alüminyum ve diğer adi metallere eşya (%7'den %17'ye) ve SITC 62 Kauçuk ve kauçuktan eşya alt sektörlerinin (%6'dan %10'a) toplam ihracat içindeki payının arttığını söylemek mümkündür. 2016'da AB 15 piyasasına yapılan başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar ihracatının %66'sı SITC 65 Tekstil ürünleri, SITC 67 Demir ve çelik ve SITC 69 Demir, çelik, bakır, alüminyum ve diğer adi metallere eşya alt sektörleri tarafından yapılmıştır. 2016'da AB(15) ülkelerine yapılan ihracatta en düşük pay %0,4 ile SITC 63 Mantar ve ahşap eşya alt sektörüne aittir.

Tablo 4. 4: İşlenmiş Mallar Alt Sektörlerinin AB(15) Ülkelerine Toplam İhracat İçerisindeki Payları (1996 ve 2016)

	<i>1996</i>	<i>Pay (%)</i>	<i>2016</i>	<i>Pay</i>
<i>Sektörler</i>	2.485.519.326		10.039.672.241	
<i>61</i>	20.813.240	1	72.809.376	1
<i>62</i>	151.257.813	6	1.020.569.664	10
<i>63</i>	20.379.329	1	38.205.909	0, 4
<i>64</i>	21.680.994	1	422.257.342	4
<i>65</i>	1.380.411.007	55	3.607.129.557	36
<i>66</i>	315.012.043	13	835.974.683	8
<i>67</i>	264.924.073	11	1.271.003.799	13
<i>68</i>	129.926.434	5	1.062.807.049	11
<i>69</i>	181.114.393	7	1.708.914.862	17

Kaynak: TÜİK

4.4.2.2. Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar Sektörü için Hesaplanan Balassa Endeksi Bulguları ve Yorumlanması

Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar sektörü SITC sınıflandırmasına 6 no'lu kodla tanımlanmakta ve 3 haneli olarak 52 alt sektörden oluşmaktadır. 52 alt sektörden 23 tanesinin rekabet gücünün olmadığını, rekabet gücüne sahip olan 29 alt sektörden 11 tanesi zayıf, 10 tanesi orta ve 8 tanesi ise yüksek rekabet gücüne sahiptir. Tablo 4.5'de Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş sektörü alt sektörleri için Balassa endeksi sonuçlarını görmek mümkündür. Tablo 4.5'de italik olarak vurgulanan değerler rekabet gücünün olduğuna işaret etmektedir.

Balassa endeksi 1'den büyük ama 2'den küçük yada 2'ye eşit olan dolayısıyla zayıf rekabet üstünlüğüne sahip 11 alt sektör bulunmaktadır. Bu alt sektörleri, SITC 612 Deri

ve köseleden mamul eşya , SITC 613 Tabaklanmış, aprenlenmiş, bütün halinde kürkler, SITC 621 Kauçuk ve kauçuktan eşya, SITC 629 Kauçuktan diğer eşya, SITC 642 Kağıt, kağıt hamuru, karton ve selülozik liflerden mamul eşya, SITC 664 Cam, SITC 673 Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmamış yassı hadde mamulleri, SITC 678 Demir veya çelikten teller, SITC 679 Demir veya çelikten ince, kalın borular ve içi boş profiller, boru bağlantı parçaları, SITC 692 Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar ve SITC 699 diğer adi metallere eşya (kilit, zincir, nakış aletleri vb.) olarak belirtmek mümkündür.

SITC 612 Deri ve köseleden mamul eşya alt sektörü 1996-2001 döneminde rekabet gücüne sahip yapısıyla dikkat çekse de özellikle 2007 sonrası dönemde sektör ciddi anlamda rekabet gücünü yitirmiştir. Sektör 1996-2016 geneli için değerlendirildiğinde 1,17 olan Balassa endeksi ortalaması ile zayıf rekabet gücüne sahip sektör olarak sınıflandırılmıştır. SITC 613 Tabaklanmış, aprenlenmiş, bütün halinde kürkler alt sektörü özellikle 2015 ve 2016 yılında yüksek rekabet gücüne sahip yapısıyla dikkat çekse de, sektör 1,02 Balassa endeks ortalamasına sahip olduğundan zayıf rekabet gücüne sahip sektörler arasında tanımlanmıştır.

SITC 621 Kauçuk ve kauçuktan eşya alt sektörü 2010-2016 döneminde, 2016 dönemi hariç, orta rekabet gücü ile dikkat çekse de Balassa endeks ortalaması olan 1,69 ile zayıf rekabet gücüne sahip sektör olarak nitelenmiştir. .

SITC 629 Kauçuktan diğer eşya ve SITC 642 Kağıt, kağıt hamuru, karton ve selülozik liflerden mamul eşya alt sektörleri özellikle 2011 sonrası orta rekabet gücüne sahip yapılarıyla dikkat çekmektedirler. Bununla birlikte her iki alt sektör içinde hesaplanan Balassa endeks ortalaması (sırasıyla 1,81 ve 1,35) sektörlerin zayıf rekabet gücüne işaret etmektedir. SITC 664 Cam alt sektörü 1996-1998 döneminde orta rekabet gücüne sahipken özellikle 2002 sonrası zayıf rekabetçi bir yapıya bürünmüştür. Sektör için endeks ortalaması 1,64'dür ve sektör zayıf rekabet gücüne sahiptir.

SITC 673 Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmamış yassı hadde mamulleri alt sektörü 1997-2001 döneminde yüksek rekabet gücüne sahip yapısıyla karşımıza çıksa da sektörün 1,51 endeks ortalaması ile zayıf rekabet gücü elde ettiği görülmektedir.

SITC 678 Demir veya çelikten teller alt sektörü 2007 yılına kadar rekabet gücü olmayan bir sektör olmasına karşın 2008'den bu yana sektörün rekabet gücünün arttığını görmek mümkündür. Ancak buna rağmen sektör sahip olduğu 1,25 ortalama ile

zayıf rekabet gücüne sahip sektörlerdendir. SITC 679 Demir veya çelikten ince, kalın borular alt sektörü için hesaplanan endeks değeri kimi zaman orta rekabet gücüne kimi zaman zayıf rekabet gücüne işaret etse de ele alınan dönemde 1,89 endeks ortalaması ile zayıf rekabet avantajına sahip olan bir sektör olarak nitelenmiştir. SITC 692 Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar alt sektörü son yıllarda orta rekabet gücüne sahip görünümündedir. Bununla birlikte sektörün Balassa endeks ortalaması 1,67 zayıf rekabet gücüne işaret etmektedir.

SITC 699 diğer adi metallere eşya (kilit, zincir, nakış aletleri vb.) alt sektörüne bakıldığında ise; sektörün 2006 yılına kadar rekabet gücüne sahip olmadığı 2008'den sonraki dönemde düşük düzeyde de olsa rekabet gücü elde ettiği görülmüştür. Son yıllarda endeks değerindeki yükselmeye birlikte sektör ortalaması 1,07'ye yükselmiş ve sektör zayıf rekabet avantajına sahip olarak değerlendirilmiştir.

RCA endeksi 2'den büyük ancak 4'ten küçük ya da 4'e eşit olan ve dolayısıyla orta rekabet gücüne sahip 10 alt sektör bulunmaktadır. Bu sektörleri ; SITC 625 Kauçuktan iç ve dış lastikler, SITC 651 Tekstil iplikleri, SITC 652 Pamuklu mensucat, SITC 653 Sentetik veya suni filamentler ve devamsız liflerden mensucat, SITC 656 Kordelalar,etiketler, armalar, tüller vb., SITC 662 Silisli fosil unları ve benzerlerinden eşya, tuğla, kiremit, karolar vb. eşya, SITC 671 Dökme ve aynalı demir, SITC676 Demir veya çelikten (alaşımli, alaşimsız) çubuk ve profiller , SITC 684 Alüminyum ve alüminyumdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb. ve SITC 697 Adi metallere ev işlerinde kullanılan eşya ve aksam olarak belirtmek mümkündür.

SITC 625 Kauçuktan iç ve dış lastikler alt sektörü incelenen dönem boyunca ,bazı yıllarda yüksek rekabet gücüne sahip görünse de, orta rekabet gücü ile dikkat çekmektedir. Sektörün endeks ortalaması, 3,43'dür .

SITC 651 Tekstil iplikleri alt sektörü özellikle 2013 sonrası dönemde yüksek rekabet gücüne sahip bir sektör olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ele alınan dönem boyunca belirli yıllarda zayıf belirli yıllarda orta rekabet gücüne sahip olan sektör, endeks ortalaması 3,38 ile orta rekabet gücüne sahip sektör olarak sınıflandırılmıştır. SITC 652 Pamuklu mensucat ve SITC 653 Sentetik veya suni filamentler ve devamsız liflerden mensucat alt sektörleri Balassa endeksi ortalaması itibarıyla sırasıyla 2,10 ve 2,68 orta rekabet gücüne sahip sektör sınıfına dahil olmuşlardır.

SITC 656 Kordelalar, etiketler, armalar, tüller vb. alt sektörü, 1996-2016 döneminin genelinde, 2000 ve 2001 yılları hariç(bu yıllarda yüksek rekabet gücü sözkonusu), orta rekabet gücüne sahip olmuştur. SITC 662 Silisli fosil unları ve benzerlerinden eşya, tuğla, kiremit, karolar vb. eşya alt sektörü de SITC 656 gibi incelenen dönemin genelinde, bazı yıllar istisna, orta rekabet gücüne sahip olmuştur.

SITC 671 Dökme ve aynalı demir sektörü Balassa endeksi ortalaması olan 3,23 ile orta rekabet gücüne sahip sektörlerden bir tanesidir. İlgili sektörün ilk yıllarda yüksek bir rekabet gücü olmasına karşın zamanla bu avantajını giderek kaybettiğini söylemek mümkündür. Benzer bir eğilimi , SITC 676 Demir veya çelikten (alaşımli, alaşimsız) çubuk ve profiller alt sektöründe de görmek mümkündür. Endeks ortalaması 2,12 ile orta rekabet gücüne sahip sektörler arasında nitelenen sektörün son yıllarda rekabet gücünü ciddi anlamda kaybettiğini görmek mümkündür.

SITC 684 Alüminyum ve alüminyumdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb. ve alt sektörünün 1996 ve 1997 yılında rekabet gücü yokken, diğer yıllarda sektör rekabet gücü elde etmiştir. Kimi yıllarda zayıf kimi yıllarda orta rekabet gücüne sahip olan sektör 2,05 ortalama ile orta rekabet gücüne sahip sektörler arasında yer almıştır. SITC 697 Adi metallerden ev işlerinde kullanılan eşya ve aksam alt sektörü de; 3,23 ortalama ile yine bu kategoride yer almıştır.

RCA endeksi dört'ten büyük ve yüksek rekabet gücüne sahip 8 alt sektör bulunmaktadır. 1996-2016 Balassa endeksi ortalamasından hareketle rekabet gücü en yüksek alt sektörün SITC 658 dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya ve takımlar alt sektörü olduğunu söylemek mümkündür. Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya ve takımlar alt sektörünü sırasıyla SITC 672 Demir ve çeliğin yarı mamul ürünleri, SITC 661 Kireç, çimento, tabii taşlar, asfalt ile bunlardan eşya, SITC 659 Halılar ve diğer yer kaplamaları, SITC 693 Alüminyum, bakır veya demir çelikten teller, halatlar, kablolar, mensucat, SITC 655 Örme mensucat, SITC 666 Çanak-çömlek ve SITC 665 züccaciye, cam eşya alt sektörleri takip etmektedir.

Tablo 4. 5: İşlenmiş Mallar Alt Ürün Grupları İtibariyle Balassa Endeksi

SEKTÖR	YILLAR																				
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
611	0,14	0,29	0,26	0,29	0,22	0,11	0,08	0,11	0,13	0,14	0,17	0,16	0,26	0,30	0,39	0,35	0,39	0,39	0,78	1,01	1,06
612	1,52	2,73	2,70	1,85	3,95	1,63	0,65	0,43	0,52	0,76	2,35	1,58	0,67	0,83	0,45	0,49	0,71	0,37	0,14	0,12	0,10
613	0,17	0,04	0,08	0,07	0,37	0,14	0,13	0,22	0,32	0,33	0,36	0,37	0,50	0,79	0,95	1,18	1,13	1,17	2,08	4,44	6,48
621	1,23	1,11	1,23	1,19	1,85	1,54	1,39	1,40	1,14	1,10	1,28	1,44	1,56	1,58	2,20	2,72	2,60	2,47	2,38	2,22	1,84
625	3,81	4,02	4,17	2,88	2,97	4,35	3,95	4,00	3,39	3,54	3,37	3,60	3,19	3,37	3,55	4,04	3,14	2,98	2,87	2,57	2,30
629	0,76	0,81	1,20	0,93	1,27	0,98	1,23	1,30	1,35	1,32	1,63	1,67	2,38	2,51	2,58	2,69	2,67	2,64	2,67	2,83	2,55
633	-	0,00	0,00	0,01	0,02	0,02	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,02	0,04	0,01
634	0,69	0,69	0,51	0,55	0,21	0,33	0,38	0,40	0,32	0,17	0,29	0,28	0,23	0,20	0,13	0,10	0,09	0,08	0,20	0,21	0,19
635	1,43	0,71	0,32	0,45	0,49	0,66	0,65	0,66	0,47	0,27	0,30	0,31	0,38	0,57	0,41	0,35	0,51	0,44	0,50	0,57	0,57
641	0,06	0,05	0,06	0,02	0,04	0,11	0,11	0,06	0,04	0,03	0,04	0,06	0,10	0,08	0,09	0,12	0,14	0,15	0,14	0,21	0,28
642	0,30	0,26	0,29	0,28	0,34	0,28	0,71	0,87	1,03	0,93	1,03	1,57	1,78	1,57	1,99	2,32	2,49	2,64	2,35	2,31	2,97
651	2,79	3,45	4,46	3,76	4,24	2,97	1,93	2,22	1,78	1,93	2,89	2,24	2,43	3,01	3,51	3,90	3,73	4,42	4,45	4,72	6,19
652	3,54	3,21	2,54	1,82	2,02	1,30	0,88	0,91	0,88	1,03	1,42	1,51	1,69	1,93	2,13	2,44	2,54	3,12	3,10	3,05	3,06
653	2,37	2,08	2,52	2,05	2,93	1,90	1,65	1,85	1,68	1,87	2,49	2,85	3,03	3,22	3,22	3,69	3,34	3,36	3,37	3,48	3,28
654	0,40	0,41	0,43	0,57	0,61	0,39	0,37	0,36	0,27	0,31	0,29	0,37	0,43	0,44	0,47	0,52	0,49	0,57	0,49	0,44	0,44
655	2,48	3,86	2,50	2,23	2,74	1,82	1,51	2,29	2,54	2,96	4,20	4,21	4,48	5,47	8,10	8,28	9,82	10,87	12,68	10,67	9,48
656	2,50	2,39	2,21	3,80	4,75	4,31	3,79	3,31	3,85	2,70	2,56	2,37	2,45	2,97	3,12	2,87	3,11	2,77	2,59	2,35	2,63
657	0,40	0,46	0,57	0,48	0,63	0,42	0,41	0,45	0,64	0,62	0,68	0,59	0,65	0,55	0,72	0,81	0,80	0,76	0,80	0,84	0,84
658	59,72	69,93	68,84	38,40	68,24	48,51	58,63	80,24	64,74	54,60	42,19	35,13	38,16	39,77	55,83	50,21	42,04	45,77	37,60	27,30	30,97
659	8,32	8,02	5,29	3,93	3,04	3,63	2,84	2,80	2,27	2,06	2,52	3,22	4,56	8,31	10,55	11,09	12,29	10,82	13,48	13,11	16,13

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 4.5 Devamı:

SEKTÖR	YILLAR																				
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
661	7,42	7,75	3,76	3,84	6,28	10,49	13,66	19,70	14,80	13,15	8,04	9,33	9,00	11,86	8,57	7,10	5,59	3,58	3,44	3,45	3,43
662	2,37	3,49	3,26	3,31	4,73	3,60	2,78	4,05	4,59	3,61	2,41	2,55	2,53	3,02	3,24	3,06	2,78	2,97	2,47	2,64	3,09
663	0,38	0,38	0,37	0,29	0,58	0,20	0,20	0,30	0,32	0,31	0,26	0,27	0,27	0,35	0,34	0,30	0,32	0,33	0,32	0,32	0,30
664	2,10	2,42	2,45	1,56	2,21	2,39	1,87	1,35	1,32	1,06	1,13	1,04	1,52	1,32	1,38	1,25	1,84	1,56	1,40	1,67	1,57
665	2,73	3,00	2,91	2,79	4,51	3,06	3,46	4,65	4,40	2,93	3,19	2,63	4,35	5,72	6,27	5,82	6,94	6,33	5,66	7,12	4,90
666	1,16	3,06	2,15	2,12	1,99	3,27	2,74	4,10	5,13	4,08	5,95	4,34	5,04	9,62	7,84	5,62	5,73	5,86	5,59	7,16	6,59
667	0,00	0,11	0,04	0,04	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,03	0,04	0,07	0,06	0,08	0,10	0,10	0,04	0,01	0,03	0,11
671	4,45	16,44	8,17	4,71	4,19	3,76	1,40	2,73	2,62	0,85	2,03	1,92	1,82	0,84	1,58	1,34	1,22	2,02	2,21	1,60	1,83
672	9,17	21,98	49,67	25,81	24,08	6,97	2,57	3,87	17,31	3,48	7,51	3,44	1,43	0,65	1,36	1,43	0,40	0,30	0,36	0,20	0,86
673	0,97	3,62	3,67	4,12	4,56	2,83	0,90	0,81	0,88	0,59	0,70	0,60	0,53	0,55	1,00	1,55	0,49	0,95	0,37	0,76	1,20
674	0,03	0,06	0,25	0,09	0,27	0,09	0,12	0,12	0,27	0,24	0,16	0,10	0,16	0,11	0,12	0,20	0,10	0,16	0,08	0,05	0,06
675	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,07	0,01	0,03	0,04	0,03	0,01	0,02	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01	0,07	0,10	0,11
676	0,54	2,72	2,45	4,75	3,84	3,42	2,74	3,41	3,28	1,92	5,25	2,74	1,65	0,99	0,63	0,70	0,47	0,70	1,00	0,55	0,86
677	0,10	0,03	0,02	0,02	0,00	0,02	0,01	0,01	0,01	0,02	0,12	0,05	0,01	0,00	0,00	0,14	0,12	0,18	0,40	0,52	0,18
678	0,51	0,37	0,63	0,51	0,60	0,38	0,31	0,27	0,88	0,76	0,66	0,94	1,55	1,35	1,59	1,91	1,47	2,05	2,96	3,61	3,04
679	1,18	1,34	2,73	1,90	1,24	0,91	1,91	1,00	2,75	1,92	2,06	2,20	2,60	1,81	2,39	3,32	1,92	1,72	1,91	1,59	1,19
681	0,02	0,03	0,42	0,01	0,09	0,01	0,00	0,00	0,00	0,02	0,14	0,00	0,09	0,22	0,19	0,39	2,59	5,12	1,58	0,63	0,09

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 4.5 Devamı:

SEKTÖR	YILLAR																				
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
682	1,50	0,90	1,02	1,00	1,56	1,33	0,71	0,89	0,92	0,56	0,97	0,83	0,82	0,51	1,24	1,44	0,91	1,09	0,81	0,81	1,04
683	0,01	0,09	0,06	0,04	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,00	0,02	0,03	0,06	0,06	0,08
684	0,85	0,81	1,50	1,12	1,54	1,34	1,25	1,50	1,25	1,46	2,06	2,23	2,32	2,20	3,56	3,89	3,38	3,14	2,78	2,64	2,31
685	-	0,00	0,01	0,15	0,08	0,36	0,33	0,10	0,65	0,56	1,52	0,11	0,01	0,01	0,17	0,19	0,45	0,14	0,15	0,15	0,22
686	0,00	0,90	9,27	0,62	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	0,06	0,03	0,00	0,00	0,03	0,02
687	0,01	0,02	0,02	0,01	0,00	0,00	0,02	-	0,00	0,00	0,00	0,00	0,12	-	0,01	0,01	0,02	0,02	0,00	-	0,01
689	0,24	0,08	0,68	0,50	0,16	0,18	0,03	0,03	0,03	0,21	0,18	0,12	0,23	0,11	0,34	0,77	0,20	0,79	0,77	0,32	0,29
691	0,25	0,32	0,30	0,34	0,72	0,56	0,41	1,26	1,19	1,01	0,85	1,01	1,44	1,55	1,22	1,11	1,51	1,33	1,40	1,06	1,17
692	0,18	0,21	0,86	0,64	0,97	1,29	1,48	1,86	1,81	2,09	1,13	1,18	1,40	2,10	1,77	2,85	2,42	1,69	2,69	3,78	2,65
693	3,96	4,91	5,56	4,93	9,13	3,03	5,58	5,43	6,69	6,11	5,13	3,68	5,84	4,60	8,60	11,32	10,36	6,42	10,21	8,26	6,39
694	0,79	0,85	0,98	0,82	1,03	0,72	0,55	0,59	0,63	0,67	0,73	0,72	0,88	0,64	0,86	0,94	0,84	0,90	0,98	0,93	0,96
695	0,22	0,22	0,17	0,17	0,24	0,22	0,17	0,20	0,21	0,17	0,19	0,19	0,24	0,25	0,38	0,37	0,31	0,45	0,43	0,45	0,36
696	0,37	0,20	0,25	0,31	0,15	0,22	0,18	0,18	0,31	0,12	0,41	0,34	0,28	0,39	0,89	0,38	0,55	0,47	0,38	0,36	0,75
697	2,78	3,54	2,80	2,51	3,64	4,22	4,62	5,52	4,47	2,33	2,21	2,57	2,46	3,02	3,06	2,87	2,96	3,34	2,81	3,15	2,90
699	0,78	0,67	0,69	0,81	0,83	0,62	0,69	0,80	0,87	0,89	1,01	0,99	1,41	1,38	1,45	1,66	1,52	1,47	1,38	1,27	1,28

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

İncelenen dönem boyunca Balassa Endeksi birden küçük olan ya da Hinloopen ve Marrewijk sınıflamasına göre sıfır'dan büyük ancak bir'den küçük ya da bir'e eşit olan dolayısıyla rekabet gücüne sahip olmayan 20 alt sektörü şu şekilde belirtmek mümkündür:

SITC 633 mantardan eşya, SITC 634 Kaplamalık ağaçlar, levhalar, kontraplak vs. ile ağaç yünü, SITC 635 Ağaçtan muhafazalar, kutu, kafes sandık, vs. ile inşaat ve marangozluk mamulleri, SITC 641 kağıt ve karton, SITC 654 Dokumaya elverişli diğer maddelerden dokunmuş mensucat (ipek, yün, vb.) SITC 657 Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları, etnik eşya) , SITC 663 Mineral maddelerden mamul diğer eşya ve cihazlar , SITC 667 İnciler ve kıymetli metal taşlar, SITC 674 Demir veya alaşımsız çelikten düz haddelenmiş ürünler , SITC 675 Alaşımlı çelikten düz haddelenmiş ürünler, SITC 677 Demir veya çelikten raylar ve demiryolu inşaat malzemeleri, SITC 681 Gümüş, platin ve gümüş veya platin kaplamalı altın, SITC 683 Nikel ve nikelden çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb., SITC 685 Kurşun, SITC 686 Çinko ve çinkodan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb., SITC 687 Kalay ve kalaydan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.,SITC 689 Metalürjide kullanılan adi metaller, SITC 694 Bakır, alüminyum, demir veya çelikten çivi, vida vb. eşya , SITC 695 El aletleri ve makineler için aletler, SITC 696 Bıçakçı eşyası ve sofratakimleri, bunların aksam ve parçaları ..

SITC 611 işlenmiş deri ve köseleler alt sektörü 2015 ve 2016 yılında zayıf rekabet gücüne sahip görünse de, 1996-2016 dönemi için Balassa endeksi değeri ortalaması olan 0,33 ile rekabet gücünün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. SITC 682 Bakır ve bakırdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb. alt sektörü; Tablo 19'dan görüldüğü üzere belirli yıllarda zayıf rekabet gücü elde etmiş görünse de Balassa endeksi değeri ortalaması olan 0,99 ile rekabet gücü olmayan sektörler arasında sınıflandırılmıştır. SITC 691 Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı alt sektörü de 2007 sonrası zayıf rekabet gücüne sahip yapısıyla dikkat çekse de SITC 682 gibi Balassa Endeksi ortalaması olan 0,95 ile rekabet gücü olmayan sektörler arasına dahil edilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, AB 15 piyasasında İşlenmiş mallar sektörü içinde SITC 65 Tekstil ürünleri en rekabetçi yapısıyla dikkat çekmektedir. 9 alt sektörden oluşan tekstil ürünleri alt sektörünün sadece 2 alt sektöründe rekabet gücü söz

konusu değilken, geri kalan 7 sektörden dört tanesi orta üç tanesi ise yüksek rekabet gücüne sahiptir. Tekstil ürünleri alt sektörünü , SITC 66 Taş, alçı, çimento, seramik vb. maddeden eşya (7 sektörden 1'i orta 3 tanesi yüksek rekabet gücüne sahip) ve SITC 67 demir çelik alt sektörü (9 alt sektörden 2'si orta, 1 tanesi yüksek rekabet gücüne sahip) izlemektedir. Rekabet gücü avantajına sahip olamayan 23 alt sektörden 20 tanesi hiç bir yılda rekabet avantajı elde edemezken, 3 sektör dönem içerisinde bazı yıllarda rekabet avantajı üstünlüğü sağlayan endeks değerlerine ulaşmışlardır.

4.4.2.3. Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar Sektörüne İlişkin Balassa Endeksi Ölçüm Sonuçlarının İstikrarlılığı

Balassa endeksinin dağılımını gösteren Tablo 4.6'ya göre, 1996-2016 döneminde işlenmiş mallar sektörünün, balassa endeksi ile ölçülen karşılaştırmalı avantajlarında istikrarsız bir durum gözlemlenmektedir. Söz konusu dönemde balassa endeksinin ortalamasında (2,75'den 2,68'e) bir düşme gözlemlenmekle birlikte bu eğilim oransal olarak çok bir fark yaratmasa da ortalamanın yıllar itibariyle dalgalandığını görmekteyiz; 1998 yılında 3,99 değerine sahipken, 2007 yılında bu değer 2,11'e kadar düşmüştür. Sektörün maksimum değerinde (59,72'den 30,97'ye) bir düşüş söz konusu olmakla birlikte endeks değerlerinde farklılık gözlemlenmektedir. Endeksin max. değerlerinde yıllar itibariyle gözle görülür bir değişim ve dalgalanma olduğunu da söylemek mümkündür. Ancak endeksin aldığı değerlere göre toplam içerisindeki payları çok fazla bir değişim göstermemektedir. Örneğin; 1996 yılında 1'den küçük değerler alan endeks hesaplaması %51,92 iken, 2000 yılında %50, 2016 yılında ise %46,07 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4. 6: Balassa Endeksinin Dağılımı (1996-2006)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ortalama	2,75	3,56	3,99	2,60	3,47	2,52	2,54	3,31	3,17	2,46	2,43
Maksimum	59,72	69,93	68,84	38,40	68,24	48,51	58,63	80,24	64,74	54,60	42,19
RCA (%)											
<1	51,9230	57,6923	50	53,8461	50	53,8461	57,6923	53,8461	55,7692	51,9230	48,0769
<2	69,2307	61,5384	67,3076	57,6923	63,4615	69,2307	76,9230	69,2307	71,1538	71,1538	69,2307
<3	84,6153	73,0769	78,8461	78,8461	71,1538	75	86,5384	76,9230	76,9230	82,6923	82,6923
<4	90,3846	86,5384	84,6153	88,4615	78,8461	88,4615	92,3076	84,6153	82,6923	88,4615	84,6153

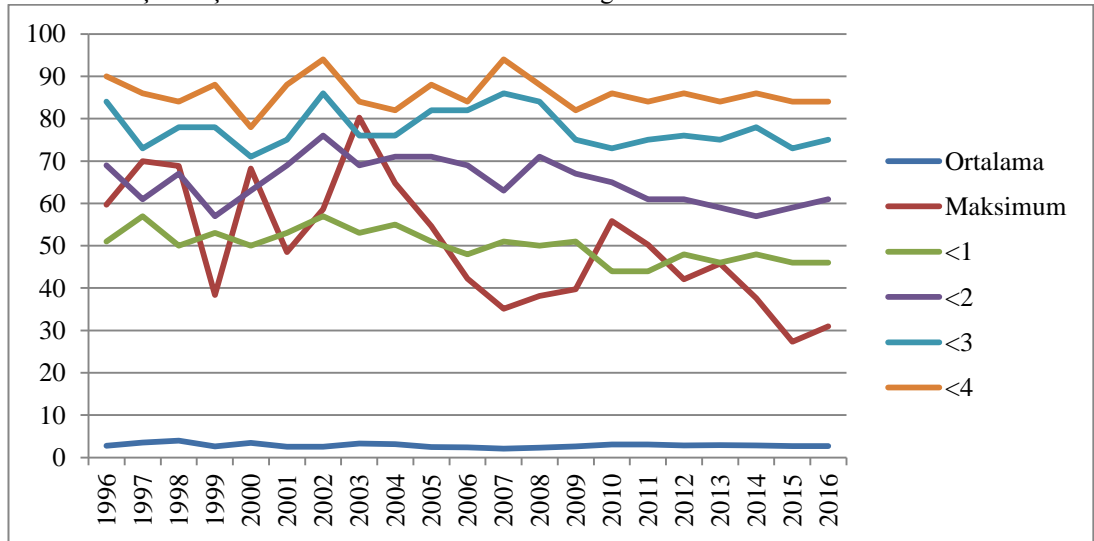
Tablo 4.6 Devamı (2007-2016):

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ortalama	2,11	2,29	2,60	3,09	3,08	2,88	2,90	2,83	2,70	2,68
Maksimum	35,13	38,16	39,77	55,83	50,21	42,04	45,77	37,60	27,30	30,97
RCA (%)										
<1	51,9230	50	51,9230	44,2307	44,2307	48,0769	46,1538	48,0769	46,1538	46,1538
<2	63,4615	71,1538	67,3076	65,3846	61,5384	61,5384	59,6153	57,6923	59,6153	61,5384
<3	86,5384	84,6153	75	73,0769	75	76,9230	75	78,8461	73,0769	75
<4	94,2307	88,4615	82,6923	86,5384	84,6153	86,5384	84,6153	84,6153	82,6923	84,6153

Sektör ortalama açısında istikrarsız bir seyir izlemekle birlikte maksimum değerlerinde de dalgalanma gözlemlenmektedir. Ancak genel olarak baktığımız da toplam içindeki değerlerin dağılımının neredeyse eşit olması ve toplam içindeki pay değerlerinin giderek küçülmesi bu sektörün rekabetçiliğinin yüksek olduğunun ve gelişmeye yatkın olduğunun bir göstergesidir.

Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar sektörü, teknolojik açıdan kuvvetli girdi sağlayan yeni ürünlerin hızla dünya piyasasında yer bulduğu bir alanda yer almaktadır. Sektör çok fazla araştırma gerektiren bir alanda faal olmasına rağmen, Türkiye’de sektörün araştırma ve geliştirme konusunda zayıf olduğu söylenebilir. Özellikle yeni ürünler konusunda araştırma ve geliştirmeye cirodan ayrılan payın AB’nin ayırdığı payın çok gerisinde olması uzun vadede sektörün potansiyelinin geliştirilmesi açısından tehlike yaratabilir. Grafik 4.2. İstikrar dağılım tablosunu daha net analiz edebilmek amacıyla Balassa Endeks dağılımını bize göstermektedir.

Grafik 4.2: İşlenmiş Mallar Sektörü Balassa Endeks Dağılımı

Grafik’de görüldüğü üzere sektör oldukça istikrarsız bir dağılım sergilemektedir. Ortalama değerler dışında tüm değerler dalgalı bir seyir izlemektedir.

4.4.3. Makineler ve Ulaştırma Araçları

İmalat sanayinin Makineler ve ulaştırma araçları sektöründe; güç üreten makineler, endüstri makineleri, büro ve otomatik veri işleme makineleri, haberleşme, ses kaydetme ve sesi tekrar vermeye yarayan cihazlar, elektrik makineleri, motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler, demir, deniz, havayolu taşıtları olan ulaşım araçları ile bu sektörlerin aksam parçalarını da kapsayan imalat alanları bulunmaktadır.

Makine ve ulaştırma araçları imalatı geniş bir faaliyet alanını kapsamaktadır. Alt sektörleri hem üretim hem tüketim amaçlı kullanılan makine ve ulaşım araçları sektörü çok değişik makine ve donanımlarına sahiptir. Teknoloji kullanım düzeyleri yüksek olup alt sektörlerle göre teknoloji düzeyi değişmektedir. Firma büyüklükleri kullanılan teknoloji düzeyini etkilemektedir. Küçük ve orta ölçekli firmaların teknolojisi daha düşük olmaktadır. Sektör Ar-Ge faaliyetlerinde desteklenmek üzere öne çıkarılan sektörlerdendir.

Sektörün teknolojik yönden geri kalmış en dikkat çeken alt sanayisi Demiryolu Taşımacılığı olarak karşımıza çıkan makine koludur. Bu konudaki altyapı zayıflığı diğer sektörlerin, özellikle ulaşımda ağır tonajlı taşımacılıkta demiryollarına ihtiyaç duyan, otomotiv, ana metal, metalik olmayan diğer mineral ürünlerinin imalatı gibi sektörlerin gelişimini bir ölçüde engellemektedir. Diğer taraftan demiryolu ve tramvay lokomotifleri ile vagonlarının imalatının yurtiçi yolcu ulaşımının gelişmesi açısından sağlayacağı katkıda önem arz etmektedir. Özellikle büyük kentlerde raylı taşımacılığın gelişmesi yönündeki talep, bu sektörün üretimine yönelik bir talep yaratmaya potansiyel olarak adaydır.

Teknoloji açısından yüksek girdiye ihtiyaç duyulan sektörlerden bir diğeri hava taşıtları ve uzay araçları imalatıdır. Sivil ve askeri amaçlı üretim yapılabilen bu sektör Türkiye’de ağırlıklı olarak askeri kurumlara bağlantılı olarak büyümüştür. İhracat yapabilme kapasitesine sahip bu sektör 2000’li yıllarda gelişmiştir (TÜSİAD, 2008). Sektörde az sayıda şirket yer almaktadır. Hava ve uzay taşıtları imalatı gelişme potansiyeli yüksek bir sektördür. Hava uzay taşıtları imalatı sektörü araştırma ve

geliştirmeye bağlı olarak büyüeyebilen bir sektördür. Teknolojik düzey ve sanayi yapısının geliştirilmesi açısından sektörün gelişmesi önem taşımaktadır.

4.4.3.1. Makineler ve Ulaştırma Araçları Sektörünün Genel Yapısı

Makineler ve ulaştırma araçları sektörünün Türkiye imalat sanayi içerisindeki payı Tablo 3.5’de incelenebilmektedir. 1996 yılında %17 olan sektörün payı 2016 yılında %37 oranına yükselmiştir. 2003 yılından sonra %30’larda seyrederek yükselen değerler %39 seviyelerine kadar artış göstermiştir. Sektörün AB(15) piyasasında toplam içindeki payı 1996 yılında %9 iken bu pay 2016 yılında %20 seviyesine kadar yükselmiştir (Tablo 3.13). Sektör hem genel ihracat bazında hemde AB(15) piyasasında pay olarak bir yükselme eğilimindedir.

Makineler ve ulaştırma araçları sektörünün alt sektörlerinin payları Tablo 4.7’de görülmektedir. Sektör içerisindeki en yüksek pay 1996 yılında SITC 77 numaralı Elektrik makineleri, cihazlar ve teçhizatlar ile bunların parçaları (elektrikli ev tipi ekipmanların elektrikli olmayan tamamlayıcı parçaları dahil) sektörüne aitken, 2016 yılında yerini oldukça yüksek bir pay ile SITC 78-Karayolu taşıtları (taşıt hava yastıkları dahil) sektörüne bırakmıştır. Sektördeki en düşük pay ise SITC 75- Büro makineleri ve otomatik veri işleme makineleri sektörüne aittir.

Tablo 4. 7: Makineler ve Ulaştırma araçları alt sektörlerinin AB(15) ülkelerine toplam ihracat içerisindeki payları (1996 ve 2016)

<i>Yıl</i>	<i>1996</i>	<i>Pay (%)</i>	<i>2016</i>	<i>Pay</i>
Toplam	1.572.316.399		21.355.712.453	
71	137.000.856	9	1.453.749.191	7
72	76.499.358	5	453.465.510	2
73	16.394.254	1	154.628.050	1
74	127.368.519	8	1.206.015.399	5
75	9.927.814	1	53.611.321	0
76	208.973.847	13	1.246.681.909	6
77	518.026.773	33	3.735.271.536	17
78	438.379.029	28	12.540.683.070	60
79	39.745.949	2	511.606.467	2

Kaynak: TÜİK

Alt sektörler de dikkat çeken husus neredeyse tüm sektörler de bir düşüş veya oranlarda sabitlik söz konusu iken karayolu taşıtları sektöründeki oldukça göze çarpan

yükselmedi. Üçüncü bölümde de değinildiği üzere toplam ihracatımızda oldukça yüksek paya sahip olan Makine ve Taşıtlar sektörünün gelişmesi ülkemiz için avantaj bir durum olarak sayılabileceği gibi, sektörün aynı zamanda dışa bağımlı yapısı sektörün bu avantajını ekarte etmektedir. Bu durum çerçevesinde de girdi ve alt yapıya verilecek destek ve önem bu sektörün ülke içinde kendi kendine gelişimini sağlamaya bir imkan sunacaktır.

4.4.3.2. Makineler ve Ulaştırma Araçları Sektörü için Hesaplanan Balassa Endeksi Bulguları ve Yorumlanması

Makineler ve ulaştırma araçları sektörü SITC sınıflandırmasında 7 numaralı kod ile tanımlanmakta ve 3 haneli, 50 alt sektörden oluşmaktadır. Sektör endeks değerlerine genel olarak bakıldığında, 40 sektör de rekabet edebilme üstünlüğü yok iken kalan 10 sektör de rekabet üstünlüğü sağlamıştır. Bu sektörlerden 5 tanesi zayıf, 3 tanesi orta, 2 sektör de ise yüksek rekabet edebilme avantajı görülmektedir. Tablo 4.8’de Makineler ve Ulaştırma Araçları alt sektörlerine ait Balassa endeksi sonuçları görülmektedir. Tablo 4.8’de italik olarak vurgulanan değerler rekabet gücünün olduğunu işaret etmektedir.

Balassa endeksi 1’den büyük ama 2’den küçük yada 2’ye eşit olan dolayısıyla zayıf rekabet üstünlüğüne sahip 5 alt sektör bulunmaktadır. Bu alt sektörleri, SITC 722 Traktörler (744.14 ve 744.15 tekilerin dışındakiler), SITC 781 Motorlu yolcu taşıtları (binek otomobilleri vb.), SITC 783 Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları, SITC 785 Motosikletler, bisikletler, sakatlar için koltuklar vb. aksam parçaları, SITC 786 Römorklar ve yarı römorklar olarak sıralanabilmektedir.

SITC 722 numaralı Traktör sektörü 2001 yılına kadar rekabet avantajı elde edememiş bir sektördür. 2002 ve 2004 yılında zayıf rekabet avantajı elde eden sektörün 2003 yılında 12,29 gibi bir rakamla oldukça yüksek rekabet avantajı sağladığını görmek mümkündür. Sektör 2005-2009 yıllar aralığında da rekabet dezavantajı sağlarken 2010 yılında yine rekabet avantajı yüksek olan 4,13 rakamına ulaşmıştır. Sektör bu yıldan sonra 2016 yılına kadar yalnızca 2013 ve 2014 yılında rekabet üstünlüğü elde etmiştir. İncelenen dönem yılı içerisinde gerek oldukça yüksek gerek zayıf üstünlük sağlayan sektörün ortalama baz alındığında genel yapısının 1,20 ortalama ile zayıf rekabet avantajı olan bir sektör yapısında olduğunu söylemek mümkündür.

SITC 781 Motorlu yolcu taşıtları sektörü 2005 yılına kadar genel anlamda rekabet üstünlüğü sağlayamazken, 2001 yılında 2,00, 2002 yılında ise 1,37 ile zayıf rekabet üstünlüğü sağlayan bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. 2005 yılından sonra genel olarak zayıf rekabet üstünlüğü sağladığını görmekte iken, 2009 yılında 2,14 ile orta derecede rekabet üstünlüğü sağlamıştır. Sektör ortalama ile bakıldığında 1,07 katsayısını elde etmiş ve zayıf rekabet avantajı elde eden sektörler sınıfında yer almıştır.

SITC 783 numaralı Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları sektörüne bakıldığında sektör dönemselsel olarak zayıf, orta ve yüksek rekabet avantajı elde etmiş olsa da sektörün genel yapısı zayıf rekabet üstünlüğünü gösterdiği aşıkardır. 2007 yılına kadar yalnızca 2001 yılında (1,29) rekabet avantajı elde etmişken, bu yıldan sonra rekabet üstünlüğünü artırmış ve 2009, 2012, 2013, 2014 yıllarında orta düzey rekabet üstünlüğü sağlamıştır. 2016 yılında ise 7,73 ile rekabet üstünlüğünü yüksek rakamlar da görmek mümkündür.

SITC 785 Motosikletler, bisikletler, sakatlar için koltuklar vb. aksam parçaları sektörü yalnızca 1996 ve 2000 yılında rekabet avantajı elde edememiş diğer yıllarda ağırlıklı olarak zayıf rekabet üstünlüğü sağlamıştır. Sektörün ortalaması 1,49 olarak karşımıza çıkmakla birlikte; 1997, 2009 ve 2010 yıllarında orta düzey rekabet avantajı elde edebilmiştir.

SITC 786 Römorklar ve yarı römorklar sektörü ilk üç yıl orta düzey rekabet avantajı elde ederken 1998 yılından sonra bu avantajını kaybetmiştir. Sektör bu yıldan sonra yalnızca 2000, 2001, 2002, 2007, 2008 ve 2016 yılları için zayıf rekabet avantajı sağlamış, diğer yıllar da rekabet üstünlüğü elde edememiştir. Sektörün ilk yıllar da elde etmiş olduğu orta derece rekabet avantajı sektörün 1,11 ortalama elde etmesini sağlayarak zayıf rekabet avantajı elde eden sektör sınıfına girmesine imkan vermiştir.

Balassa endeksi 2'den büyük ama 4'den küçük yada 4'e eşit olan dolayısıyla orta düzey rekabet üstünlüğüne sahip 3 alt sektör bulunmaktadır. Bu alt sektörler; SITC 773 Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, ızalötörler, bağlantı parçaları), SITC 782 Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, SITC 793 Gemiler ve suda yüzen taşıtlar olarak sıralanmaktadır.

SITC 773 Elektrik dağıtım donanımı sektörü genel itibariyle orta düzey rekabet avantajına sahipken birkaç yılda yüksek rekabet avantajı elde etmiştir. Sektörün en yüksek endeks değerini 1996 (5,94) yılında görmek mümkündür. Sektör endeks

değerleri bazında dalgalı bir seyir gösterse de hiçbir yılda orta düzey rekabet avantajının altına düşen değerler almamıştır.

SITC 782 Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar sektörü 2001 yılına kadar hiçbir yılda avantaj sağlayamamıştır. Bu yıldan sonra rekabet endeksi genel olarak orta düzey rekabet avantajı rakamlarına sahipken, en yüksek değerini 2008 yılında (6,72) elde etmiştir.

SITC 793 Gemiler ve suda yüzen taşıtlar sektörü dalgalanan endeks değerlerine sahip olmakla birlikte 2013 ve 2016 yılı (0,67, 0,9) dışında hiçbir yılda 1'in altına düşmemiştir. Sektör en yüksek endeks değerini 2003 yılında (6,46) elde ederken yıllar itibariyle aldığı zayıf rekabet endeks rakamları bu sektörün ortalama itibarıyla orta düzey rekabet avantajı sağlayan sektör sınıfına girmesine neden olmuştur.

Balassa endeksi 4'den büyük dolayısıyla yüksek düzey rekabet üstünlüğüne sahip 2 alt sektör bulunmaktadır. Bu alt sektörler; SITC 761 Televizyon alıcıları (kombine olsun olmasın), SITC 775 Evlerde kullanılan elektrikli veya elektriksiz diğer makineler olarak sıralayabiliriz.

SITC 761 Televizyon alıcıları sektörü alt sektörler içerisinde en yüksek ortalamaya sahip olan sektördür. Sektörün 21 yıllık genel ortalaması 23,28 olmakla birlikte hiçbir yılda yüksek rekabet avantajı endeks değerlerinin altına düşmemiştir.

SITC 775 Evlerde kullanılan elektrikli veya elektriksiz diğer makineler sektörü 2005 yılına kadar orta düzey rekabet avantajı elde etmiş bir sektör olup sektörün bu yıla kadar ki ortalaması 2,52'dir. Ancak 2005 yılından sonra sektörün her yılda yüksek rekabet avantajı elde ettiği görülmektedir. Sektörün bu yıldan sonraki ortalaması 6,90 olsada başlangıç yıllarda almış olduğu orta rekabet avantajı değerleri sektörün genel ortalamasını 4,82'ye düşürmüştür. Ancak sektör 4'den büyük aldığı ortalama endeks değeri ile yüksek rekabet avantajı elde eden sektör sınıfına girmeyi başarmıştır.

SEKTÖR		YILLAR																				
		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	711	0,01	0,04	0,36	0,29	0,27	0,05	0,02	0,17	0,35	0,43	0,30	0,40	0,69	1,22	0,40	1,04	0,63	0,21	0,37	0,27	0,18
	712	0,02	0,28	0,11	0,09	0,02	0,00	0,00	0,02	0,09	0,03	0,05	0,10	0,67	0,00	0,11	0,01	0,00	0,00	0,00	-	0,01
	713	0,47	0,41	0,55	0,51	0,68	0,76	0,71	0,52	0,46	0,43	0,46	0,53	0,54	0,53	0,56	0,70	0,73	0,81	0,83	0,71	0,58
	714	0,88	0,28	0,50	0,33	0,14	0,12	0,04	0,24	0,43	0,47	0,55	0,61	0,60	0,15	0,06	0,16	0,15	0,13	0,11	0,11	0,12
	716	0,46	0,46	0,33	0,16	0,20	0,22	0,23	0,32	0,27	0,32	0,31	0,28	0,27	0,16	0,14	0,16	0,16	0,14	0,22	0,17	0,15
	718	0,18	0,15	0,06	0,02	0,10	0,10	0,12	0,16	0,28	0,32	0,28	0,37	0,28	0,13	0,08	0,12	0,22	0,17	0,13	0,21	0,21
	721	0,06	0,06	0,05	0,05	0,08	0,12	0,34	0,48	0,33	0,14	0,20	0,22	0,38	0,30	0,18	0,23	0,25	0,27	0,30	0,28	0,32
	722	0,00	0,01	0,03	0,03	0,03	0,16	1,78	12,2	1,28	0,17	0,17	0,14	0,11	0,47	4,13	0,29	0,89	1,09	1,22	0,50	0,43
	723	0,47	0,40	0,48	0,95	0,47	0,79	0,68	0,61	0,57	0,46	0,47	0,41	0,60	0,58	0,50	0,49	0,58	0,41	0,45	0,49	0,29
	724	0,01	0,01	0,02	0,05	0,01	0,01	0,01	0,02	0,03	0,04	0,08	0,05	0,11	0,12	0,08	0,07	0,06	0,06	0,08	0,11	0,12
	725	0,06	0,04	0,05	0,04	0,06	0,02	0,07	0,04	0,10	0,05	0,07	0,05	0,12	0,06	0,04	0,05	0,04	0,07	0,03	0,05	0,07
	726	0,02	0,02	0,03	0,08	0,02	0,08	0,03	0,02	0,03	0,03	0,04	0,07	0,06	0,11	0,08	0,07	0,07	0,10	0,07	0,14	0,13
	727	0,10	0,18	0,15	0,14	0,12	0,13	0,15	0,18	0,15	0,19	0,15	0,17	0,14	0,27	0,17	0,19	0,17	0,12	0,12	0,12	0,19
	728	0,04	0,04	0,05	0,06	0,08	0,06	0,11	0,10	0,10	0,10	0,11	0,09	0,12	0,12	0,08	0,09	0,12	0,13	0,14	0,13	0,15
	731	0,04	0,05	0,14	0,21	0,21	0,15	0,05	0,08	0,04	0,15	0,07	0,08	0,15	0,11	0,09	0,07	0,07	0,09	0,12	0,15	0,17
	733	0,32	0,42	0,58	0,67	0,86	0,73	0,57	0,56	0,61	0,42	0,52	0,64	0,87	0,73	0,64	0,55	0,60	0,52	0,57	0,63	0,89
	735	0,19	0,13	0,10	0,15	0,12	0,06	0,08	0,13	0,12	0,11	0,15	0,24	0,32	0,32	0,29	0,41	0,31	0,33	0,40	0,33	0,30
	737	0,05	0,03	0,08	0,19	0,13	0,19	0,20	0,05	0,10	0,11	0,11	0,13	0,16	0,20	0,10	0,17	0,13	0,15	0,16	0,13	0,12

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 4. 8 Devamı:

SEKTÖR	YILLAR																				
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
741	0,25	0,31	0,22	0,42	0,54	0,43	0,53	0,38	0,37	0,37	0,33	0,36	0,51	0,45	0,59	0,50	0,46	0,42	0,48	0,46	0,48
742	0,20	0,17	0,13	0,14	0,15	0,13	0,15	0,19	0,19	0,15	0,21	0,39	0,37	0,30	0,39	0,49	0,50	0,45	0,54	0,42	0,37
743	0,14	0,13	0,12	0,13	0,14	0,10	0,13	0,15	0,15	0,17	0,21	0,23	0,27	0,33	0,36	0,35	0,35	0,37	0,33	0,33	0,29
744	0,18	0,07	0,06	0,08	0,12	0,20	0,11	0,15	0,09	0,09	0,07	0,09	0,11	0,13	0,09	0,10	0,09	0,10	0,11	0,13	0,14
745	0,02	0,05	0,04	0,04	0,06	0,04	0,03	0,04	0,03	0,04	0,04	0,05	0,09	0,09	0,09	0,11	0,10	0,09	0,11	0,07	0,10
746	0,20	0,17	0,13	0,14	0,19	0,28	0,24	0,29	0,36	0,34	0,37	0,37	0,41	0,38	0,44	0,50	0,40	0,46	0,42	0,43	0,41
747	0,22	0,18	0,25	0,23	0,16	0,19	0,27	0,29	0,28	0,25	0,31	0,30	0,36	0,31	0,32	0,34	0,36	0,36	0,38	0,29	0,24
748	0,31	0,35	0,36	0,38	0,53	0,34	0,37	0,59	0,62	0,58	0,51	0,53	0,53	0,39	0,53	0,70	0,73	0,71	0,62	0,59	0,60
749	0,16	0,19	0,08	0,13	0,14	0,08	0,14	0,41	0,49	0,30	0,28	0,26	0,44	0,59	0,79	0,95	0,57	0,83	0,69	0,57	0,65
751	0,09	0,03	0,02	0,03	0,04	0,17	0,05	0,07	0,03	0,01	0,01	0,02	0,02	0,04	0,01	0,01	0,01	0,02	0,03	0,03	0,05
752	0,04	0,07	0,09	0,11	0,08	0,08	0,03	0,03	0,03	0,02	0,04	0,06	0,07	0,05	0,10	0,06	0,06	0,08	0,08	0,08	0,07
759	0,05	0,05	0,04	0,03	0,04	0,06	0,06	0,04	0,04	0,02	0,03	0,04	0,05	0,04	0,06	0,06	0,05	0,06	0,07	0,08	0,11
761	9,20	10,50	19,64	10,43	10,79	19,20	37,57	42,21	57,77	40,94	28,99	20,08	13,81	21,21	11,93	14,99	28,10	23,19	25,38	26,30	16,67
762	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,12	0,04	0,00	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,08
763	0,03	0,07	0,03	0,02	0,00	0,07	0,11	0,03	1,01	0,88	0,32	0,51	0,52	0,05	0,02	0,03	0,02	0,05	0,10	0,03	0,04
764	0,07	0,06	0,04	0,01	0,02	0,04	0,03	0,06	0,05	0,04	0,05	0,07	0,08	0,07	0,07	0,07	0,11	0,11	0,10	0,11	0,15

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine dayalı olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4. 8 Devami:

SEKTÖR	YILLAR																				
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
771	1,03	0,80	0,61	0,52	0,52	0,53	0,52	0,57	0,57	0,37	0,53	0,48	0,72	0,70	0,67	0,54	0,61	0,49	0,46	0,52	0,54
772	0,29	0,17	0,14	0,15	0,25	0,22	0,20	0,25	0,25	0,27	0,32	0,36	0,33	0,37	0,37	0,39	0,41	0,41	0,38	0,32	0,28
773	5,94	4,84	3,85	2,17	2,96	2,19	2,15	2,32	2,07	2,08	2,65	2,42	3,51	3,47	4,44	5,27	5,31	4,39	4,11	3,65	3,38
774	0,04	0,06	0,27	0,05	0,05	0,02	0,09	0,03	0,03	0,01	0,02	0,01	0,02	0,04	0,04	0,03	0,04	0,04	0,04	0,05	0,03
775	1,21	1,19	1,21	1,48	1,66	2,31	3,87	4,50	3,95	3,85	4,71	5,39	5,32	6,40	6,96	6,68	8,54	7,65	7,91	8,66	7,74
776	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,02	0,06	0,02	0,03	0,03	0,06	0,08	0,09	0,07	0,08	0,07	0,05
778	0,15	0,20	0,23	0,20	0,26	0,29	0,26	0,26	0,12	0,10	0,16	0,21	0,24	0,25	0,35	0,33	0,38	0,41	0,46	0,47	0,41
781	0,42	0,02	0,01	0,76	0,33	2,00	1,37	0,90	0,90	0,98	1,48	1,62	1,60	2,14	1,25	1,03	1,12	1,06	1,37	1,02	1,19
782	0,04	0,02	0,03	0,06	0,22	2,24	3,49	2,27	3,04	3,04	4,03	5,21	6,72	6,09	4,67	4,43	4,33	4,48	4,15	3,74	4,05
783	0,37	0,26	0,11	0,63	0,30	1,29	0,84	0,50	0,55	0,85	0,98	1,92	1,96	3,99	1,68	1,36	2,61	3,19	2,01	1,70	7,73
784	0,33	0,38	0,60	0,50	0,50	0,54	0,55	0,49	0,38	0,39	0,45	0,53	0,58	0,56	0,66	0,76	0,94	1,06	1,10	1,05	0,93
785	0,88	2,83	1,99	1,15	0,96	1,10	1,59	1,79	1,98	1,44	1,08	1,23	1,28	2,51	2,00	1,22	0,59	1,69	1,63	1,26	1,01
786	3,53	2,61	3,13	0,86	1,35	1,20	1,08	0,52	0,27	0,39	0,43	1,01	1,28	0,75	0,45	0,41	0,48	0,49	0,57	0,94	1,52
791	0,01	0,02	0,20	0,06	0,27	0,04	0,25	0,04	0,09	0,11	0,11	0,07	0,05	0,02	0,02	0,04	0,13	0,22	0,88	0,36	0,08
792	0,05	0,45	0,27	1,56	1,85	0,42	0,60	2,58	1,03	0,21	0,14	0,28	0,15	0,34	0,10	0,09	0,15	0,23	0,22	0,16	0,17
793	1,61	1,74	3,97	1,70	1,68	3,20	2,74	6,46	5,78	3,48	3,63	4,98	3,94	2,08	1,54	1,45	1,25	0,67	1,61	1,06	0,90

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

İncelenen dönem boyunca yıllar itibariyle Balassa Endeksi birden küçük olan ya da Hinloopen ve Marrewijk sınıflamasına göre sıfır'dan büyük ancak bir'den küçük ya da bir'e eşit olan dolayısıyla rekabet gücüne sahip olmayan 35 alt sektörü şu şekilde belirtmek mümkündür:

SITC 712 Buhar türbinleri ile aksam ve parçaları, SITC 713 Motorlar ve aksamı, SITC 714 Turbojetler, tepkili motorlar, diğer gaz türbinleri vb. Aksamı, SITC 716 Elektrik motorları ve jeneratörler ile bunların aksam ve parçaları, SITC 718 Diğer güç motorları (su tribünleri, su çarkları, nükleer reaktörler, ışınlanmış yakıt elemanları), SITC 721 Tarımsal makineler (traktörler hariç) ve aksam parçaları, SITC 723 Toprağın tesviyesi, cevherleri taşıma, yayılması, kar küreyicileri vb., SITC 724 Tekstil, çamaşır yıkama ve kurutma, ütüleme makine aksam ve parçaları, SITC 725 Kağıt hamuru, kağıt/karton imaline, işlenmesine mahsus makine ve cihazlar, SITC 726 Matbaacılıkta kullanılan makineler, SITC 727 Gıda işleme makineleri, SITC 728 Diğer makineler ve cihazlar ile aksam parçaları, SITC 731 Takım tezgahları (torna tezgahları, planya, vergel, yiv açma, dişli açma vb. makineler), SITC 733 Metalleri dövme, çekiçleme veya kalıpta dövme suretiyle işlemeye mahsus takım tezgahları, SITC 735 Alet tutucular ile 731 ve 733 gruplarındaki makinelerin aksam ve parçaları, SITC 737 Tav ocakları, döküm potaları, hadde lehim, hadde makineleri, SITC 741 Isıtıcı ve soğutucu ekipmanları, bunların aksam ve parçaları, SITC 742 Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri ile bunların aksam, parçaları, SITC 743 Diğer pompalar, fanlar, santrifujler, filtre makine ve cihazları. SITC 744 Forkliftler, diğer yük arabaları ve kaldırıçlar, asansörler, SITC 745 Elektrikli olmayan diğer makine ve el aletleri vb. aksam parçaları, SITC 746 Her nevi rulmanlar, SITC 747 Borular, kanallar, depolar için musluklar, valfler vb. Cihazlar, SITC 748 Transmisyon milleri ve kranklar, SITC 749 Döküm plakaları ve modelleri, kalıplar, contalar, SITC 751 Büro makineleri (yazı, hesap, fotokopi), SITC 752 Otomatik bilgi işlem makineleri vb. ait birimler, SITC 759 Büro ver bilgi işlem makinelerinin aksam ve parçaları, SITC 762 Telsiz telefon, telsiz telgraf ve radyo yayınları için alıcı cihazlar, SITC 764 Telli telefon ve telgraf cihazları, telsiz telefon telgraf cihazları vb. aksamı, SITC 772 Elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları, SITC 774 Elektro teşhis cihazları (X ışınlı, alfa, beta, ve gama ışınlı cihazlar), SITC 776 Katod ışınlı tüpler, yarı iletken tertibat; elektrik devreleri, SITC

778 Elektrikli makinelerin aksam ve parçaları, SITC 791 Demiryolu taşıtları, aksam ve parçaları...

SITC 711 numaralı Buhar kazanları, kızgın su kazanları ve aksamı sektörü yalnızca 2009 ve 2011 yıllarında düşük rekabet avantajı (1,22, 1,04) elde eden bir endeks değerine sahiptir. Sektörün iki yıl haricinde rekabet avantajı elde edememiş olması rekabet gücü dezavantajına sahip sektör sınıfına girmesine neden olmuştur.

SITC 763 Plak döndürücüler, pikaplar, kaset çalarlar, video kayıt ve gösterme cihazları ve SITC 771 numaralı Elektrikli güç makineleri sektörleri yalnızca tek yılda (sırasıyla 2004 ve 1996) 1'den büyük bir değer almışlar ancak yıllar itibariyle rekabet gücü avantajına sahip olamamışlardır.

SITC 784 Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri sektörü, 2012 yılına kadar rekabet avantajı sağlayamamış ancak 2013-2015 yıllarında düşük rekabet avantajı elde etmişlerdir. 2016 yılında yine rekabet avantajını kaybeden sektör yıllar içerisinde rekabet avantajı elde etmiş olsada genel itibariyle rekabet dezavantajına sahip bir sektördür.

SITC 792 Hava taşıtları, uzay araçları vb. aksam, parçaları numaralı sektör 1999, 2000, 2004 yılında düşük 2003 yılında orta düzey (2,58) rekabet avantajını sağlasada genel ortalama baz alındığında, yıllar itibariyle rekabet avantajı elde edememiştir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, AB 15 piyasasında Makine ve ulaştırma araçları sektörü içinde SITC 761 Televizyon alıcıları en rekabetçi yapısıyla dikkat çekmektedir. Sektörler de genel çerçevede rekabet avantajı düşük ve hatta rekabet dezavantajı olduğunu söylemek mümkün iken, Televizyon Alıcıları sektörünün 23,28 olan ortalaması sektör içerisinde göze çarpmaktadır. Sektörde toplam da, 40 sektör de rekabet avantajı elde edilememişken bunlardan 35 tanesinde hiçbir yılda rekabet avantajı sağlanamamış, 5 tanesinde ise bazı yıllarda avantaj elde edilsede sektörlerin üstünlük sınıfına girmesi için yeterli olmamıştır.

4.4.3.3. Makineler ve Ulaştırma Araçları Sektörüne İlişkin Balassa Endeksi Ölçüm Sonuçlarının İstikrarlılığı

Balassa endeksinin dağılımını gösteren Tablo 4.9'a göre, 1996-2016 döneminde Makine ve Ulaştırma Araçları sektörünün, Balassa endeksi ile ölçülen karşılaştırmalı avantajlarında istikrarsız bir durum gözlemlenmektedir. Söz konusu dönemde Balassa

Endeksinin ortalamasında (0,61'den 1,10'a) bir yükselme ve maksimum değerinde de (9,20'den 16,67'ye) bir yükselme söz konusu olmakla birlikte endeks değerlerinde farklılık gözlemlenmektedir. Endeksin max değerlerinde yıllar itibariyle gözle görülür bir değişim ve dalgalanma olduğu görülmektedir. Örneğin; 1999 yılında 10,43 olarak gözlemlenen değer, 2004 yılında 57,77'ye kadar yükselmiş 2010 yılında 11,93'e yeniden düşmüştür. Endeksin aldığı değerlere göre toplam içerisindeki payları çok fazla bir değişim göstermemektedir. 1996 yılında 2'den küçük değerler alan endeks hesaplaması %94 iken, 2003'de bu pay %92, 2016 yılında ise %90'a düşmüştür.

Tablo 4. 9: Balassa Endeksinin Dağılımı (1996-2006)

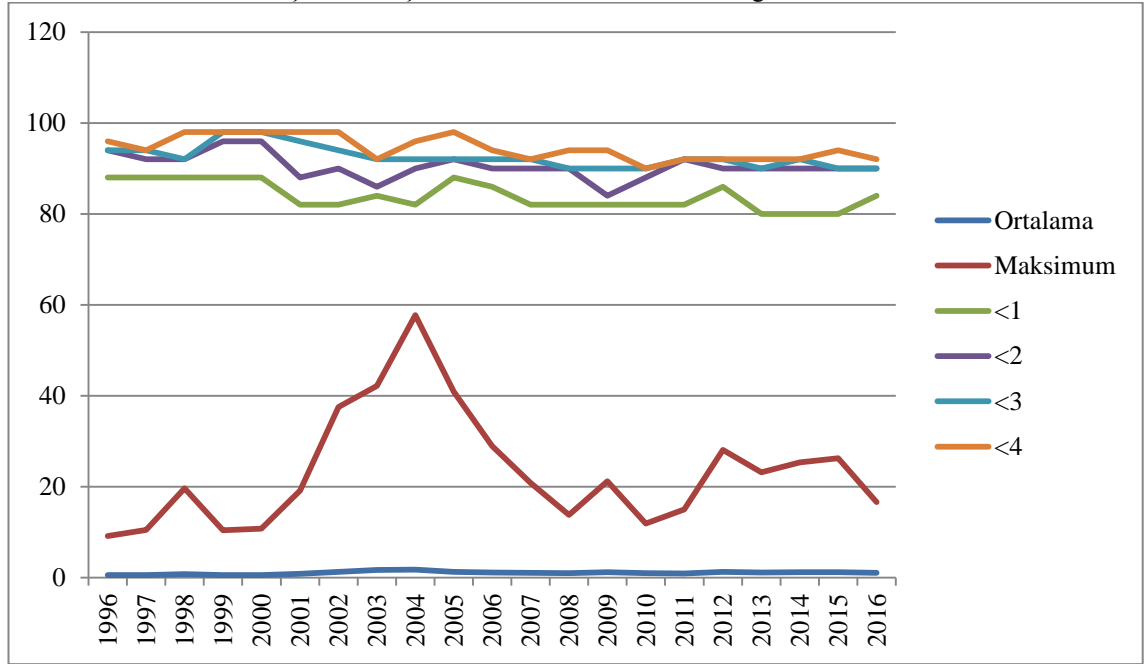
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ortalama	0,61	0,62	0,83	0,56	0,60	0,86	1,29	1,69	1,76	1,32	1,13
Maksimum	9,20	10,50	19,64	10,43	10,79	19,20	37,57	42,21	57,77	40,94	28,99
RCA (%)											
<1	88	88	88	88	88	82	82	84	82	88	86
<2	94	92	92	96	96	88	90	86	90	92	90
<3	94	94	92	98	98	96	94	92	92	92	92
<4	96	94	98	98	98	98	98	92	96	98	94

Tablo 4.9 Devamı (2007-2016):

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ortalama	1,07	1,03	1,20	0,98	0,96	1,28	1,17	1,23	1,21	1,10
Maksimum	20,08	13,81	21,21	11,93	14,99	28,10	23,19	25,38	26,30	16,67
RCA (%)										
<1	82	82	82	82	82	86	82	80	80	84
<2	90	90	84	88	92	90	90	90	90	90
<3	92	90	90	90	92	92	90	92	90	90
<4	92	94	94	90	92	92	92	92	94	92

Makine ve ulaştırma araçları imalatı sektöründe rekabeti zayıflatan ve dolayısı ile sektörün önünü açabilecek nedenler arasında gelişmiş bir yan sanayinin olmaması, sektörde ortalama ücretlerin yüksekliği ve nitelikli işgücü açığı gibi zayıflıklar öne çıkmaktadır. Bu çerçevede eğitim ve işgücü piyasası sorunları ile sektörün yurtiçinde üretim sürecindeki sektörel dikey bağlantılarındaki sorunlar ilk sırada yer almaktadır. Bankacılıkta aracılık maliyetlerinin düşürülmesi ve uzun vadeli kredi kullanımının yaygınlaştırılması sektörün gelişmesini etkileyecek finansman sorunlarının çözümüne katkıda bulunacaktır (TÜSİAD, 2008:304). Grafik 4.3 Sektörün dağılım analizini daha iyi gözlemlene ve incelemeye olanak sağlamaktadır.

Grafik 4.3: Makine ve Ulaştırma Araçları Sektörü Balassa Endeks Dağılımı

Sektörün istikrar analizi, Grafik de incelendiğinde, Ortalama değerlere ve Sektör paylarının aldığı değerlere bakıldığında çok fazla dalgalanma gözlemlenmezken, Maksimum değerlerin oldukça istikrarsız değerler aldığı görülebilmektedir.

4.4.4. Çeşitli Mamul Eşya

İmalat sanayi içerisinde yer alan bu sektör içerisinde; su tesisatı, ısıtma ve sabit aydınlatma cihazları, mobilya, çanta, hazır giyim, fotoğraf ve sinemacılıkta kullanılan cihazları yer almakta ve gerek dünya gerekse de Türkiye açısından imalat sanayinde önem arz eden sektörleri karşımıza çıkarmaktadır.

2005 yılından itibaren artan uluslararası rekabet ortamında, ülkelerin rekabet gücünü etkileyecek en önemli unsurlar arasında; kaliteli ve ucuz hammadde temini, nitelikli işgücü, işgücü ve teknoloji kullanımında verimlilik, pazara yakınlık, ürün kalite ve çeşitliliğini zenginleştiren ve birim üretim faaliyetlerinde tasarruf sağlayan Ar-Ge faaliyetleri ile moda ve marka olgusu gelmektedir. Bu unsurların mamul eşya sektöründe özellikle önem arz etmesi, sektörün imalat sanayi içerisinde kayda değer rekabet avantajı elde etme zaruryeti doğurmaktadır (Bostan, Ürül ve Ateş, 2010:51).

Türk mamul eşya sektöründeki rekabet olgusu, kaynakları ve sektörün performansının sürekliliği, sektörün ulusal ekonomideki önemi, oluşturduğu istihdam ve

ihracattaki payı gibi sebeplerden ötürü imalat sanayi içerisinde önemli sektör niteliği taşımaktadır. Sektör özellikle son yıllarda yüksek talep ile karşı karşıya kalan, nüfus artışıyla paralel gelişen kentleşmeye yönelik ihtiyaçlara yer veren, ulusal ve uluslararası pazarda sofistike talepler ile karşılaşan bir nitelik taşıdığından önemini koruyan ve giderek artıran bir sektör niteliğindedir.

Sektör emek yoğun üretime uygun mal ve alt sektörler içermekle birlikte sermaye ve teknoloji yoğun sektörleri de içerisinde barındırmaktadır. Mamul eşya sektörü, Türkiye gibi yoğun genç nüfusa sahip ülkelerde önemli bir istihdam kaynağı olma özelliğine sahiptir. Sektörün üretim ve ticareti uzun yıllar boyunca ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmıştır. Üretimde ve ticarete az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin payı ise günümüzde sürekli artmaktadır.

4.4.4.1. Çeşitli Mamul Eşya Sektörün Genel Yapısı

Çeşitli mamul eşya sektörünün Türkiye imalat sanayi içerisindeki payına bakılacak olursa, sektörün ilk yıllarda yüksek olan payının giderek azaldığı gözlemlenebilmektedir. Tablo 3.5’de, 1996 yılında %40’lık bir paya sahip olan sektör 2016 yılında %25 oranına kadar düşmüştür. Sektör genel ihracat rakamları çerçevesinde bir düşüş yaşarken AB(15) piyasasında bu gidişat sürmektedir. Sektör AB(15) piyasasında 1996 yılında %27’lik bir pay elde ederken, 2016 yılında bu pay %11 gibi bir orana düşmüştür (Tablo 3.13).

Tablo 4.10’da ise Çeşitli mamul eşya sektöründe alt sektörlerin payları gösterilmektedir. Yüksek bir oranla SITC 84 numaralı Giyim eşyası ve giysi aksesuarları sektörü en yüksek paya sahip sektördür.

Tablo 4. 10: Çeşitli Mamul Eşya Alt Sektörlerinin AB(15) Ülkelerine Toplam İhracat İçerisindeki Payları

Yıl	1996	(%)	2016	(%)
Toplam	4.781.685.769		11.782.557.050	
81	84.055.056	2	618.698.512	5
82	35.278.894	1	568.023.481	5
83	18.559.930	0	73.117.283	1
84	4.446.767.443	93	9.209.973.913	78
85	18.618.793	0	143.939.010	1
87	18.159.844	0	147.204.883	1
88	3.490.815	0	15.403.140	0
89	156.754.994	3	1.006.196.828	9

Kaynak: TÜİK

84 numaralı sektör 1996 yılında çok yüksek bir paya sahipken, 2016 yılında bu pay da bir düşüş yaşanmıştır. Bununla beraber 1996 yılında diğer sektör paylarının oldukça düşük olduğunu ve hatta çoğu sektörde payın %0 olduğunu görürken, 2016 yılında hemen hemen her sektörde bir artış olduğu da gözlemlenebilmektedir.

4.4.4.2. Çeşitli Mamul Eşya Sektörü için Hesaplanan Balassa Endeksi Bulguları ve Yorumlanması

Sektör SITC sınıflandırmasında 8 numaralı tanımlamada yer almakta ve 3 haneli, 31 alt sınıftan oluşmaktadır. Sektör endeks değerlerine genel olarak bakıldığında, 19 sektör de rekabet edebilme avantajı elde edilememiş iken kalan 12 sektör de rekabet avantajı sağlanmıştır. Bu sektörlerden 3 tanesi zayıf rekabet avantajı elde ederken, 2 sektör orta, 7 sektör ise yüksek rekabet avantajına sahip sektörlerdir. Sektörün sayı üstünlüğü olarak olmasada endeks değerleri bazında, elde ettiği değerlerin oldukça yüksek olduğu göz önüne alınırsa rekabet edebilme gücü vardır demek mümkündür. Genel olarak rekabet gücü olan sektörlerde yüksek rekabet gücüne rastlanırken, bu sektörlerin endeks değerlerinde son yıllarda bir düşüş gözlemlendiği söylenebilir. Yüksek rekabet gücüne sahip sektörlerle birlikte rekabet gücü olmayan alt sektörlerde karşımıza çıkmaktadır. Tablo 4.11’de italik olarak vurgulanan değerler rekabet gücü üstünlüğünü ifade etmektedir.

Balassa endeksi 1’den büyük ama 2’den küçük yada 2’ye eşit olan dolayısıyla zayıf rekabet üstünlüğüne sahip 3 alt sektör bulunmaktadır. Bu alt sektörleri; SITC 831 Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar, SITC 891 Ateşli harp silahları ve malzemeleri, 897 Kıymetli, yarı kıymetli, kaplama metallere kuyumcu ver mücevherci eşyası sektörleri olarak sıralamak mümkündür.

831 numaralı Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar sektörü, başlarda yüksek bir rekabet gücü değerine sahipken giderek azalan ve hatta 2016 yılında rekabet gücü avantajı elde edememiş bir sektör düzeyine gelmiştir. Sektör, 1996’dan 2004 yılına kadar 2,70 ortalamasına sahipken bu ortalama 2005’den sonra 1,41’e düşmüştür. Genel ortalaması 1,96 olan sektör zayıf rekabet avantajına sahip sektörler içerisinde yer almaktadır.

891 numaralı Ateşli harp silahları ve malzemeleri sektörü, 1996-2002 yılları aralığında rekabet edebilme gücüne sahip olmasa da bu yıldan sonra giderek; zayıf ve orta rekabet gücü endeks değerleri elde etmiştir. Sektör son yıllarda gelişim göstermiş

olup rekabet katsayısını artırsada 21 yıl ortalamasına bakıldığında 1,64 ile zayıf rekabet avantajına sahiptir.

897 no'lu Kıymetli, yarı kıymetli, kaplama metallerlerden kuyumcu ve mücevher eşyası sektörü yıllar itibariyle zayıf rekabet edebilme gücü düzeyinde endeks değerleri elde edilmiştir. Yalnızca 1996 yılında orta düzey rekabet avantajı (2,18) elde etmiş, sektör genel itibariyle zayıf rekabet avantajına sahip olmuştur.

Balassa endeksi 2'den büyük ama 4'den küçük yada 4'e eşit olan dolayısıyla orta düzey rekabet üstünlüğüne sahip 2 alt sektör bulunmaktadır. Bu alt sektörler; SITC 812 Demir, çelik ve seramikten radyatörler (elektriksiz) laobalar, küvetler, musluk taşları, SITC 821 Mobilya, aksam ve parçaları sektörleri olarak sıralanabilir.

812 numaralı sektör, 2001 yılına kadar ve 2008 yılında zayıf rekabet gücüne sahip bir sektördür. Ancak sektör bu yıldan sonra orta, 2015 ve 2016 yıllarında ise yüksek bir rekabet gücü düzeyi elde etmiştir. Sektör genel ortalamasına bakıldığında 2,52 ile orta düzey rekabet avantajına sahiptir.

821 numaralı sektör, 1999 yılına kadar rekabet avantajı elde edememiş, sonrasında 2001 yılına kadar zayıf rekabet endeks değerleri almış ve sonrasında 2007 yılı hariç her yıl orta düzey rekabet avantajı değerleri elde etmeyi başarmıştır. Genel ortalama bazında sektör orta düzeyde rekabet edebilme avantajına sahip bulunmuştur.

Balassa endeksi 4'den büyük dolayısıyla yüksek düzey rekabet üstünlüğüne sahip 7 alt sektör bulunmaktadır. Bu sektörler; SITC 841 numaralı Erkek/erkek çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarlar, SITC 842 Kadın/kız çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları, SITC 843 Erkek/erkek çocuklar için örme giyim eşyası, SITC 844 Kadın/kız çocuklar için örme giyim eşyası, SITC 845 Örülmüş olsun olmasın diğer giyim eşyası, SITC 846 Giyim eşyası iç aksesuar ve giyim eşyası parçaları (çorap, mendil, eldiven vb.), SITC 848 Tekstil dışında kalan giyim eşyası, şapka vs., olarak sıralamak mümkündür.

SITC 841 numaralı Erkek/erkek çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarlar sektörü, yüksek rekabet gücü endeks değerlerine sahip olsada sektörün endeks değerleri giderek düşmektedir. Ancak sektörün bütün yıllar da ve ortalamada aldığı değerlere bakıldığında sektör yüksek düzeyde rekabet edebilme gücüne sahip bir endeks değerine sahiptir. Aynı durumu gösteren Kadın/kız çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları alt sektörü olan SITC 842 ve SITC 843 Erkek/erkek çocuklar için örme

giyim eşyası numaralı sektörleri de yüksek rekabet gücü endeks değerleri almış olsada sektör endeks değerleri giderek düşmektedir. Ancak sektörün ortalamasına bakıldığında yine yüksek düzeyde rekabet edebilme gücüne sahip bir değer elde etmiştir.

Alt sektörler içerisinde en yüksek rekabet edebilme gücü endeks değerine sahip olan sektör SITC 844 numaralı, Kadın/kız çocuklar için örme giyim eşyası sektörüdür. Sektör “138” endeks değerine (1997) kadar yükselme göstermiştir. Ancak son yıllarda düşen bir eğilim göstererek, sektör değeri 2016 yılında “23”e kadar düşmüştür.

SITC 845 Örülmüş olsun olmasın diğer giyim eşyası ve SITC 846 Giyim eşyası iç aksesuar ve giyim eşyası parçaları numaralı sektörler de oldukça yüksek düzeyde rekabet gücü endeks değerlerine sahiptir.

SITC 848 numaralı Tekstil dışında kalan giyim eşyası, şapka vs. sektörü incelendiğinde, 2013 yılına kadar 14,407 ortalama ile yüksek düzeyde rekabet edebilme gücüne sahip olan sektör, 2014 yılından sonra orta düzeyde rekabet edebilme gücüne sahip endeks değerleri elde etmiş ve ortalaması 12,80’ düşmüştür. Sektör bu ortalama ile yüksek derecede rekabet avantajına sahip sektörler arasındadır.

Tablo 4. 11: Çeşitli Mamul Eşya Alt Ürün Grupları İtibariyle Balassa Endeksi

SEKTÖR	YILLAR																				
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
811	0,79	0,14	0,09	0,16	0,23	0,13	0,53	0,34	0,85	0,33	0,24	0,28	0,22	0,22	0,19	0,33	0,49	0,23	0,63	2,27	8,43
812	1,48	1,53	1,46	1,18	1,80	1,57	2,18	2,56	2,45	2,35	2,17	2,20	1,99	3,12	2,84	3,13	3,27	3,61	3,70	4,02	4,32
813	0,81	0,74	0,52	0,47	0,65	0,61	0,83	1,30	0,96	0,89	0,90	0,75	0,74	0,74	0,77	0,64	0,76	0,62	0,57	0,81	0,83
821	0,55	0,55	0,64	0,89	1,23	1,29	2,05	3,19	2,90	2,24	2,17	1,95	2,41	2,65	2,60	2,81	3,06	2,40	2,37	2,91	2,92
831	3,66	4,51	2,26	2,62	2,25	1,88	2,49	2,34	2,29	1,51	1,43	1,71	1,34	1,22	1,60	1,79	1,83	1,44	1,22	1,08	0,79
841	45,84	43,62	37,98	36,42	44,30	32,06	36,77	34,59	30,09	28,10	20,90	17,47	12,90	12,92	14,58	13,16	13,93	12,37	10,63	9,87	9,92
842	60,84	53,75	50,61	45,72	55,35	39,76	41,31	31,83	23,68	24,61	21,36	19,25	14,98	14,74	16,56	14,75	17,50	14,33	12,62	11,61	11,53
843	12,54	9,67	16,81	13,91	19,71	17,06	14,76	14,81	13,13	18,65	14,57	10,19	9,61	10,63	9,11	7,34	7,63	8,60	8,73	9,13	12,53
844	133,61	138,10	49,41	42,39	51,20	47,95	107,26	106,88	78,47	50,29	48,07	27,92	25,85	6,99	29,83	30,07	28,30	28,80	26,01	25,25	23,35
845	66,23	52,35	45,62	41,32	38,62	23,71	32,91	35,82	35,57	29,39	23,84	20,40	15,59	15,77	19,06	17,24	20,17	17,95	15,40	13,69	12,95
846	14,01	10,51	8,40	7,49	11,24	7,88	9,97	11,94	13,01	14,90	14,80	15,20	15,22	22,62	21,45	20,10	20,21	23,96	21,74	19,40	21,25
848	41,93	31,49	26,25	7,87	32,26	21,78	14,70	10,21	12,66	10,22	8,89	6,22	6,52	6,99	5,45	6,13	4,97	4,79	3,90	3,64	3,62
851	0,58	0,64	0,50	0,57	0,56	0,58	0,86	1,13	1,19	0,84	0,67	0,67	0,38	0,29	0,39	0,31	0,30	0,31	0,36	0,53	0,56
871	0,63	0,06	0,26	0,14	0,03	0,10	0,66	0,33	0,06	0,05	0,01	0,09	0,13	0,01	0,03	0,04	0,04	0,08	0,06	0,07	0,04
872	0,07	0,06	0,07	0,03	0,04	0,03	0,05	0,07	0,07	0,05	0,07	0,06	0,08	0,06	0,08	0,08	0,08	0,10	0,10	0,12	0,10
873	0,20	0,60	0,36	0,31	0,30	0,18	0,10	0,07	0,05	0,09	0,31	0,28	0,33	0,30	0,38	0,35	0,39	0,32	0,30	0,31	0,27

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 4. 11 Devamı:

SEKTÖR	YILLAR																					
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
874	0,09	0,07	0,08	0,06	0,07	0,04	0,06	0,05	0,08	0,07	0,09	0,10	0,10	0,14	0,06	0,07	0,09	0,09	0,09	0,10	0,09	0,09
881	0,02	0,02	0,12	0,03	0,04	0,08	0,05	0,03	0,03	0,02	0,04	0,09	0,03	0,03	0,23	0,02	0,02	0,06	0,04	0,04	0,05	0,05
882	0,02	0,01	0,05	0,06	0,05	0,02	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,03	0,02	0,04	0,07	0,06	0,05	0,02	0,04	0,04
883	0,17	0,02	0,04	0,03	0,03	0,05	0,01	0,02	0,01	0,04	0,04	0,04	0,04	0,05	0,12	0,11	0,09	0,06	0,06	0,10	0,10	-
884	0,10	0,04	0,07	0,05	0,10	0,04	0,03	0,03	0,02	0,01	0,02	0,04	0,04	0,08	0,05	0,05	0,06	0,05	0,05	0,06	0,06	0,08
885	0,03	0,10	0,06	0,07	0,08	0,09	0,09	0,09	0,06	0,05	0,10	0,11	0,09	0,10	0,07	0,09	0,12	0,12	0,19	0,35	0,21	0,21
891	0,95	0,83	0,91	0,74	1,66	0,71	0,66	1,92	1,84	1,18	1,22	1,54	2,18	1,45	2,12	1,79	1,93	2,51	2,39	3,03	2,87	2,87
892	0,24	0,36	0,24	0,15	0,24	0,13	0,19	0,22	0,28	0,23	0,31	0,34	0,39	0,55	0,47	0,45	0,43	0,43	0,40	0,43	0,43	0,43
893	0,41	0,47	0,41	0,42	0,68	0,60	0,61	0,73	0,77	0,82	0,90	0,78	0,96	1,05	1,06	1,11	1,21	1,22	1,18	1,15	1,12	1,12
894	0,41	0,26	0,36	0,18	0,14	0,20	0,23	0,22	0,20	0,12	0,19	0,20	0,15	0,13	0,13	0,22	0,25	0,17	0,34	0,43	0,40	0,40
895	0,22	0,19	0,21	0,14	0,16	0,14	0,10	0,10	0,11	0,08	0,07	0,08	0,09	0,09	0,13	0,11	0,09	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06
896	0,12	0,03	0,06	0,11	4,14	0,24	0,04	0,03	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,05	0,03	0,09	0,01	0,03	0,03	0,04	0,04	0,08
897	2,18	1,39	1,39	2,10	2,22	1,75	1,84	2,27	2,23	1,63	1,43	1,12	1,04	1,55	1,31	1,13	1,66	1,36	1,38	1,29	1,59	1,59
898	0,93	0,75	1,64	0,75	0,31	0,37	0,43	0,37	0,36	0,35	0,14	0,16	0,12	0,18	0,13	0,12	0,14	0,18	0,09	0,09	0,10	0,10
899	0,38	0,29	0,33	0,25	0,28	0,23	0,28	0,35	0,31	0,27	0,28	0,26	0,27	0,30	0,36	0,36	0,32	0,31	0,27	0,28	0,25	0,25

Kaynak: UN, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine dayanılarak hesaplanmıştır.

İncelenen dönem itibarıyla hiçbir yılda Balassa Endeksi birden büyük olmayan ya da Hinloopen ve Marrewijk sınıflamasına göre sıfır'dan büyük ancak bir'den küçük ya da bir'e eşit olan dolayısıyla rekabet gücüne sahip olmayan 13 alt sektörü şu şekilde sıralamak mümkündür:

SITC 871 Optik aletler ve aksamı, SITC 872 Tıbbi araç ve gereçler, SITC 873 Başka yerde sınıflandırılmamış metreler ve sayaçlar, SITC 874 Ölçü, kontrol, ölçü, ayar alet ver cihazlar bunların aksam ve parçaları, SITC 881 Sinema ve fotoğrafçılıkla ilgili aletler, SITC 882 Fotoğrafçılıkta kullanılan filmler, kimyasal müstahzarlar ve kağıt, karton vs., SITC 883 Sinemacılıkta kullanılan filmler, SITC 884 Optik cihazlar ile aksam ve parçaları, SITC 885 Saatler, SITC 892 Basılmış yayınlar, SITC 894 Çocuk arabaları, oyuncaklar, spor malzemeleri, SITC 895 Büro eşyası, kırtasiye malzemeleri, SITC 899 Başka yerde belirtilmemiş çeşitli işlenmiş eşyalar...

SITC 811 numaralı Prefabrik yapılar sektörü rekabet gücü avantajına sahip değildir. Ancak 2014 yılına kadar rekabet edemeyecek bir endeks değerine sahip olan sektör, 2015 yılında orta, 2016 yılında ise yüksek bir rekabet gücü endeks değerine ulaşmıştır.

SITC 813 Işıklı isim tabelaları ve aksamı, portatif elektrik lambaları sektörü 2003 yılında düşük düzeyde bir rekabet gücü endeks değeri elde etsede diğer hiçbir yılda ve genel itibarıyla de rekabet avantajına sahip değildir.

SITC 851 numaralı Ayakkabılar ve aksamı sektörünün rekabet edebilme gücü bulunmamakla birlikte 2003 ve 2004 yıllarında düşük düzeyde rekabet gücü endeks değerleri elde etmiştir.

SITC 893 numaralı Plastikten mamul eşya sektöründe ise 2008 yılına kadar rekabet edebilme gücüne sahip olmayan bir sektör iken 2009 yılından sonra düşük düzeyde de olsa rekabet edebilme gücü elde edilmiştir. Ancak sektör ortalama olarak rekabet avantajına sahip bulunmamaktadır.

SITC 896 numaralı Sanat ve koleksiyon eşyası, antika eşya sektörü rekabet edebilme gücüne sahip değildir. Ancak sektör 2000 yılında yüksek bir rekabet gücü endeks değerine sahiptir.

SITC 898 numaralı Müzik aletleri ve bunların aksam ve parçaları sektörünün rekabet edebilme avantajı bulunmamaktadır. Ancak sektör 1998 yılında zayıf da olsa rekabet avantajı elde etmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında yüksek rekabet avantajına sahip en önemli sektör SITC 844 numaralı, Kadın/kız çocuklar için örme giyim eşyası sektörüdür. Bu sektörü SITC 842 (Kadın/kız çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları), SITC 845 (Örülmiş olsun olmasın diğer giyim eşyası), SITC 841 (Erkek/erkek çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarlar) numaralı sektörler takip etmektedir. Ortalama bazında rekabet avantajı elde edemeyen 19 sektörden 13 tanesi bazı yıllardan hiçbirinde rekabet üstünlüğü sağlayamazken, 6 tanesi bazı yıllarda rekabet avantajı elde edebilmiştir.

4.4.4.3. Çeşitli Mamul Eşya Sektörüne İlişkin Balassa Endeksi Ölçüm Sonuçlarının İstikrarlılığı

Balassa endeksinin dağılımını gösteren Tablo 4.12'ye göre, 1996-2016 döneminde çeşitli mamul eşya sektörünün, Balassa endeksi ile ölçülen değerlerinde istikrarsız bir durum gözlemlenmektedir. Söz konusu dönemde balassa endeksinin ortalamasında (12,58'den 4,03'e) bir düşüş ve maksimum değerinde de (133,61'den 23,35'e) gözle görülür bir azalış söz konusu olmakla birlikte endeks değerlerinde de farklılık gözlemlenmektedir. Endeksin max değerlerinde yıllar itibariyle oldukça dalgalanan bir değişim görülmektedir. Örneğin; 1997 yılında 138,10 olarak gözlemlenen değer, 2003 yılında 106,88'e düşmüş 2009 yılında da 22,62'ye kadar azalış göstermiştir. Endeksin aldığı değerlere göre toplam içerisindeki payları da dalgalı bir seyir göstermektedir. 1996 yılında 1'den küçük değerler alan endeks hesaplaması %67,74 iken, 2011'de %54,83 2014 yılında ise %58,06 olarak karşımıza çıkmaktadır. Endeksin diğer paylarında, eğilimi çok farklılık gösteren, bir dalgalanmaya rastlanmamıştır.

Tablo 4. 12: Balassa Endeksinin Dağılımı (1996-2006)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ortalama	12,58	11,39	7,97	6,67	8,71	6,49	8,78	8,51	7,22	6,11	5,33
Maksimum	133,61	138,10	50,61	45,72	55,35	47,95	107,26	106,88	78,47	50,29	48,07
RCA (%)											
<1	67,74193	67,7419	64,5161	67,7419	58,0645	64,5161	64,5161	58,0645	58,06452	61,29032	61,2903
<2	70,9677	74,1935	74,1935	70,9677	67,7419	77,4193	67,7419	64,5161	64,51613	70,96774	70,9677
<3	74,1935	74,1935	77,4193	77,4193	74,1935	77,4193	77,4193	74,1935	77,41935	77,41935	77,4193
<4	77,4193	74,1935	77,4193	77,4193	74,1935	77,4193	77,4193	77,4193	77,41935	77,41935	77,4193

Tablo 4.12 Devamı (2007-2016):

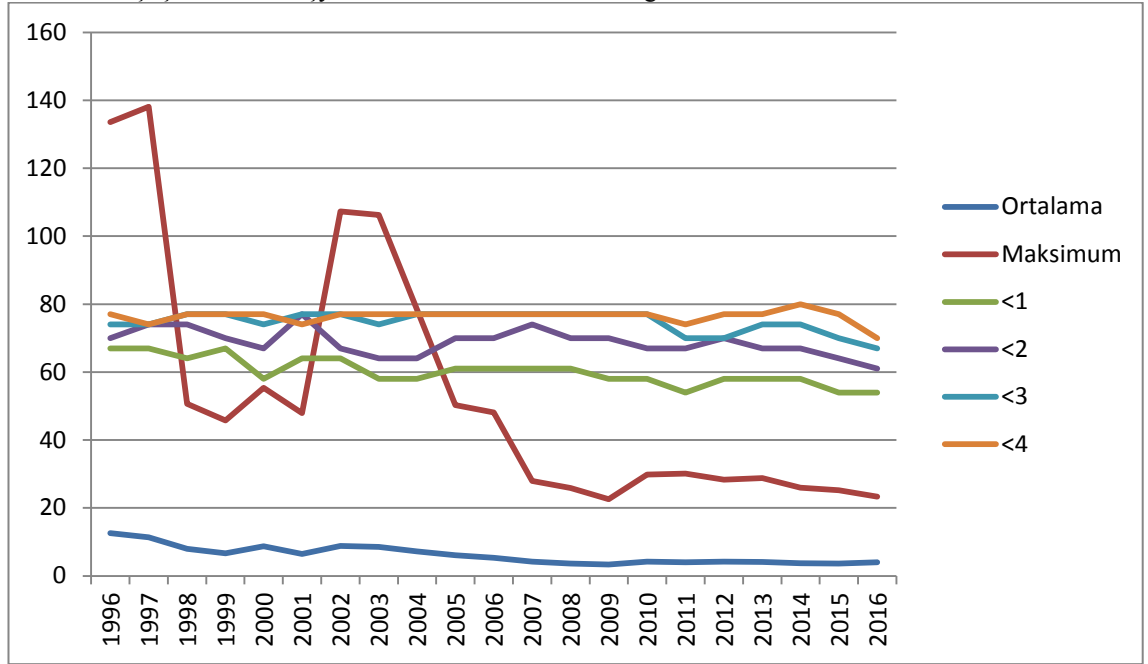
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ortalama	4,18	3,67	3,39	4,23	4,00	4,17	4,09	3,71	3,62	4,03
Maksimum	27,92	25,85	22,62	29,83	30,07	28,30	28,80	26,01	25,25	23,35
RCA (%)										
<1	61,2903	61,2903	58,0645	58,0645	54,8387	58,0645	58,0645	58,0645	54,8387	54,8387
<2	74,1935	70,9677	70,9677	67,7419	67,7419	70,9677	67,7419	67,7419	64,5161	61,2903
<3	77,4193	77,4193	74,1935	77,4193	70,9677	70,9677	74,1935	74,1935	70,9677	67,7419
<4	77,4193	77,4193	77,4193	77,4193	74,1935	77,4193	77,4193	80,6451	77,4193	70,9677

Ulusal pazarda artan talep ve talebin giderek daha fazla sofistike olmasından ötürü, nitelikli iş gücü ve firmaların dışa açılma stratejileri, sektör nezdinde giderek artması gereken bir olgudur. Bu durum daha çok sektör içerisindeki firmaların ihracata önem vermeleri ve yüksek teknolojiyi kullanmaları sayesinde gerçekleşecektir. Ancak sektörün rekabet gücünü geliştirmek ve kalıcı kılabilmek için bundan sonra üretim odaklı ve maliyet kontrolü yerine Ar-Ge, tasarım ve pazarlama gibi daha ileri rekabet unsurları üzerine yoğunlaşmak gerekmektedir.

Son yıllarda Türk mamul eşya sanayi ürünleri ihracatında Avrupa Birliği pazarı önemli bir paya sahiptir. Halen dünya'nın en büyük ve yüksek gelirli tüketim bölgesinin AB pazarı olduğu gerçeği göz önüne alındığında bu önem arz etmekte ve AB pazarının gelişen seyir izlemesi Türkiye piyasasını olumsuz etkilemektedir. Genel olarak bakıldığında, 2000'den bu yana yaşanan yapısal değişim sürecinde gerek üretim, gerek ihracatta emek yoğun sektörler paylarını kaybederken, yerini teknoloji yoğun sektörler bırakmaktadır. Türkiye'nin AB giriş sürecinde olması sektörü başlarda oldukça olumlu yönde etkilemiş gibi gözükse de bazı alt sektörler dışında sektörün gerek dış ticaret rakamlarını gerekse de rekabet gücüne olumsuz etkilerde de bulunmuştur. Türk mamul eşya sektörünün sahip olduğu rekabet gücünü kaybetmemesi ve artırabilmesi için, devlet desteğinin sağlanması, mesleki eğitim yetersizliğinin giderilmesi, teknolojik gelişme ile Ar-Ge'ye önem vermesi ve verimlilik artışı sağlaması gerekmektedir. Bunun yanında riskli ve kısa vadeli finansman sorununun, ülke imajının yetersizliğinin, marka yaratılamaması, öz sermaye yetersizliği, yeni pazarlara giriş konusunda sıkıntılar gibi sorunlarında çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Sektörün Balassa Endeksi dağılımının yer aldığı Grafik 4.4 incelendiğinde istikrarsız olan dağılım daha net şekilde görülebilmektedir.

Grafik 4.4: Çeşitli Mamul Eşya Sektörü Balassa Endeks Dağılımı

Sektörün ortalamasında giderek düşen bir eğilim gözlemlenirken, maksimum değerlerinin de yıllar itibariyle sürekli dalgalandığını görmek mümkündür. Sektör içerisinde aldığı paylara bakıldığında da yine bu değerlerin istikrarsız bir seyir izlediğini söylemek mümkündür.

4.4.5. İmalat Sanayi Genel Rekabet Gücü Sınıflandırması

RCA hesaplamasından hareketle imalat sanayi genel rekabet gücüne ilişkin temel tespitleri yapmak mümkündür. Bu tespitler doğrultusunda 166 sektör içerisinde; 111 sektör de rekabet üstünlüğü sağlayamazken, 55 sektörde rekabet avantajı elde etmiştir. Bu sektörlerden 23 sektör de zayıf rekabet üstünlüğü, 15 sektör de orta düzey rekabet üstünlüğü, 17 sektör de ise yüksek rekabet üstünlüğü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca 16 sektör için artan bir rekabet avantajı elde edildiği görülürken, 6 sektör için de azalan rekabet avantajı elde edildiği tespit edilmiştir.

- Ele alınan dönem boyunca rekabet gücü üstünlüğü (RCA) elde edemeyen sektörler;
 - Alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. türevleri (512)
 - Karboksilik asitler ve türevleri (513)

- Azot fonksiyonlu bileşikler (514)
- Organo-inorganik, heterosiklik bileşikler, nükleik asitler (515)
- Diğer organik kimyasal maddeler (516)
- Oksi ve peroksi metalik asitlerin tuzları, kıymetli metallerin bileşikleri (524)
- Radyoaktif elemanlar ve bileşikleri, bunları içeren karışım ve atıklar (525)
- Sentetik organik boyayıcı maddeler (531)
- Debagatta kullanılan boyayıcı hülasalar ve sentetik boyama müstahzarlar (532)
- Pigmentler, vernikler, boyalar (533)
- Eczacılık ve eczacılık ürünleri (541)
- İlaçlar (542)
- Uçucu yağlar rezinoitler (551)
- Parfüm ve kozmetik veya tuvalet müstahzarları (553)
- Sabunlar, temizleme, cilalama ürünleri (554)
- Mineral kimyasal gübreler (272.grubun dışındakiler) (562)
- Etilen polimerleri (ilk şekillerde) (571)
- Stiren polimerleri (ilk şekillerde) (572)
- Vinil klorür veya halojenli diğer olefin polimerleri (ilk şekilde) (573)
- Poliasetaller ve diğer polieterler ve epoksi reçineler (ilk şekillerde) (574)
- Diğer plastikler (ilk şekillerde) (575)
- Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb (581)
- Plastiklerden levhalar, filmler, yapraklar, plakalar (582)
- Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti 1 mm.yi geçen (583)
- Haşarat öldürücüler ve zararlı bitkileri yok ediciler (591)
- Nişasta, inülin, buğday gluteni, albuminler, yapıştırıcı ve tutkallar (592)
- Patlayıcı maddeler, fitiller ve fişekler (593)
- Ateşlemeyi önleyici müstahzarlar, çözücü müstahzarlar, yağlama müstahzarları (594)
- Diğer kimya sanayi ürünleri (595)
- İşlenmiş deri ve köseleler (611)
- Mantardan eşya (633)

- Kaplamalık ağaçlar, levhalar, kontaplak, sırik, kazık vs. ile ağaç yünü (634)
- Ağaçtan muhafazalar, kutu, kafes sandık, vs. ile inşaat ve marangozluk mamulleri (635)
- Kâğıt ve karton (641)
- Dokumaya elverişli diğer maddelerden dokunmuş mensucat (ipek, yün, keten vb.) (654)
- Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları, eknik eşya) (657)
- Mineral maddelerden mamul diğer eşya ve cihazlar (663)
- İnciler ve kıymetli metal taşlar (667)
- Demir veya alaşımsız çelikten düz haddelenmiş ürünler, çeşitli yöntemlerle kaplanmış (674)
- Alaşımli çelikten düz haddelenmiş ürünler (675)
- Demir veya çelikten raylar ve demiryolu inşaat malzemeleri (677)
- Gümüş, platin ve gümüş veya platin kaplamalı altın ve diğer metaller (681)
- Bakır ve bakırdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb. (682)
- Nikel ve nikelden çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb. (683)
- Kurşun (685)
- Çinko ve çinkodan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb. (686)
- Kalay ve kalaydan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb. (687)
- Metalürjide kullanılan adi metaller (tungsten, molibden, tantal, magnezyum, kobaklı vb.) (689)
- Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı (691)
- Bakır, Alüminyum, demir veya çelikten çivi, vida, pim, rondela vb. eşya (694)
- El aletleri ve makineler için aletler (695)
- Bıçakçı eşyası ve sofrta takımları, bunların aksam ve parçaları (696)
- Buhar kazanları, kızgın su kazanları ve aksamı (711)
- Buhar türbinleri ile aksam ve parçaları (712)
- Motorlar ve aksamı (713)
- Turbo jetler, tepkili motorlar, diğer gaz türbinleri vb. aksamı (714)
- Elektrik motorları ve jeneratörler ile bunların aksam ve parçaları (716)

- Diğer güç motorları (su tribünleri, su çarkları, nükleer reaktörler, ışınlanmış yakıt elemanları) (718)
- Tarımsal makineler (traktörler hariç) ve aksam parçaları (721)
- Toprağın tesviyesi, cevherleri taşıma, yayılması, kar küreyicileri vb. (723)
- Tekstil, çamaşır yıkama ve kurutma, ütüleme makine ve aksam ve parçaları (724)
- Kağıt hamuru, kağıt/karton imaline, işlenmesine mahsus makine ve cihazlar (725)
- Matbaacılıkta kullanılan makineler (726)
- Gıda işleme makineleri (727)
- Diğer makineler ve cihazlar ile aksam parçaları (728)
- Takım tezgahları (torna tezgahları, planya, vergel, yiv açma, dişli açma vb. makineler) (731)
- Metalleri dövme, çekiçleme veya kalıpta dövme suretiyle işlemeye mahsus takım tezgâhları (733)
- Alet tutucular ile 731 ve 733 gruplarındaki makinelerin aksam ve parçalar (735)
- Tav ocakları, döküm potaları, hadde lehim, hadde makineleri (737)
- Isıtıcı ve soğutucu ekipmanları, bunların aksam ve parçaları (741)
- Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri ile bunların aksam, parçaları (742)
- Diğer pompalar, fanlar, santrifujler, filtre makine ve cihazları (743)
- Forkliftler, diğer yük arabaları ve kaldıraçlar, asansörler (744)
- Elektrikli olmayan diğer makine ve el aletleri vb. aksam parçaları (745)
- Her nevi rulmanlar (746)
- Borular, kanallar, depolar için musluklar, valfler vb. cihazlar (747)
- Transmisyon milleri ve kranklar (748)
- Döküm plakaları ve modelleri, kalıplar, contalar (749)
- Büro makineleri (yazı, hesap, fotokopi) (751)
- Otomatik bilgi işlem makineleri vb. ait birimler (752)
- Büro ver bilgi işlem makinelerinin aksam ve parçaları (759)
- Telsiz telefon, telsiz telgraf ve radyo yayınları için alıcı cihazlar (762)

- Plak döndürücüler, pikaplar, kasetçalarlar, video kayıt ve gösterme cihazları (763)
- Telli telefon ve telgraf cihazları, telsiz telefon telgraf cihazları vb. aksamı (764)
- Elektrikli güç makineleri (716 hariç) (transformatörler, statik konvektörler, endüktörler) (771)
- Elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları (772)
- Elektro teşhis cihazları (X ışınli, alfa, beta, ve gama ışınli cihazlar) (774)
- Katod ışınli tüpler, yarı iletken tertibat; elektrik devreleri (776)
- Elektrikli makinelerin aksam ve parçaları (778)
- Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri (784)
- Demiryolu taşıtları, aksam ve parçaları (791)
- Hava taşıtları, uzay araçları vb. aksam, parçaları (792)
- Prefabrik yapılar (811)
- Işıklı isim tabelaları ve aksamı, portatif elektrik lambaları (813)
- Ayakkabılar ve aksamı (851)
- Optik aletler ve aksamı (871)
- Tıbbi araç ve gereçler (872)
- Başka yerde sınıflandırılmamış metreler ve sayaçlar (873)
- Ölçü, kontrol, ölçü, ayar alet ver cihazlar, bunların aksam ve parçaları (874)
- Sinema ve fotoğrafçılıkla ilgili aletler (881)
- Fotoğrafçılıkta kullanılan filmler, kimyasal müstahzarlar ve kağıt, karton vs. (882)
- Sinemacılıkta kullanılan filmler (883)
- Optik cihazlar ile aksam ve parçaları (884)
- Saatler (885)
- Basılmış yayınlar (892)
- Plastikten mamul eşya (893)
- Çocuk arabaları, oyuncaklar, spor malzemeleri (894)
- Büro eşyası, kırtasiye malzemeleri (895)
- Sanat ve koleksiyon eşyası, antika eşya (896)
- Müzik aletleri ve bunların aksam ve parçaları (898)

- Başka yerde belirtilmemiş çeşitli işlenmiş eşyalar (899)
- *Ele alınan dönem boyunca zayıf rekabet gücü üstünlüğü sahip olan sektörler;*
 - Hidrokarbonlar ve türevleri (511)
 - İnorganik kimyasal elementler, asitler, bileşikler, metallerin asit, hidroksit ve peroksitleri (522)
 - Diğer inorganik kimyasal maddeler (523)
 - Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar (579)
 - Deri ve köseleden mamul eşya (makine, mekanik işlerde kullanılan sereciye eşyası) (612)
 - Dabaklanmış, aprelenmiş, bütün halinde kürkler (613)
 - Kauçuk ve kauçuktan eşya (621)
 - Kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar) (629)
 - Kağıt, kağıt hamuru, karton ve selülozik liflerden mamul eşya (642)
 - Cam (664)
 - Demir veya alaşımsız çelikten haddelenmiş yassı ürünler (çeşitli tekniklerle kaplanmamış olanlar) (673)
 - Demir veya çelikten teller (678)
 - Demir ve çelikten tüpler, borular ve içi boş profiller ile tüp ya da boru bağlantı parçaları (679)
 - Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar (692)
 - Diğer adi metallere eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.) (699)
 - Traktörler (744.14 ve 744.15'tekilerin dışındakiler) (722)
 - Motorlu yolcu taşıtları (binek otomobilleri vb.) (781)
 - Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları (783)
 - Motosikletler, bisikletler, sakatlar için koltuklar vb. aksam parçaları (785)
 - Römorklar ve yarı römorklar (786)
 - Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar (831)
 - Ateşli harp silahları ve malzemeleri (891)
 - Kıymetli, yarı kıymetli, kaplama metallere kuyumcu ve mücevherci eşyası (897)

- Orta düzey rekabet gücü üstünlüğü (RCA) ortaya koyan sektörler;
 - Kauçuktan iç ve dış lastikler (yeni/eski) (625)
 - Tekstil iplikleri (651)
 - Pamuklu mensucat (652)
 - Sentetik veya suni filamentler ve devamsız liflerden mensucat (653)
 - Kordelalar, etiketler, armalar, tüller vb. (656)
 - Silisli fosil unları ve benzerlerinden eşya, tuğla, kiremit, karolar vb. eşya (662)
 - Dökme (pik) demir, manganezli dökme demir (aynalı demir), sünger demir, demir veya çelik granüller ve tozlar ile demir alaşımları (671)
 - Demir ve çelik barlar, çubuklar, köşebentler, diğer şekiller ve profiller (levha kazıkları (palplans) dahil) (676)
 - Alüminyum ve alüminyumdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb. (684)
 - Adi metallerden ev işlerinde kullanılan eşya ve aksam (697)
 - Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, ızalötörler, bağlantı parçaları) (773)
 - Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar (782)
 - Gemiler ve suda yüzen taşıtlar (793)
 - Demir, çelik ve seramikten radyatörler (elektriksiz) lavabolar, küvetler, musluk taşları (812)
 - Mobilya, aksam ve parçaları (821)

- Yüksek düzey rekabet gücü üstünlüğü (RCA) ortaya koyan sektörler;
 - Örne mensucat (655)
 - Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya ve takımlar (658)
 - Halılar ve diğer yer kaplamaları (659)
 - Kireç, çimento, tabii taşlar, asfalt ile bunlardan eşya (661)
 - Züccaciye, cam eşya (665)
 - Çanak-çömlek (666)
 - Demir veya çeliğin külçe ve diğer birincil formları; demir ve çeliğin yarı mamul ürünleri (672)

- Alüminyum, bakır veya demir çelikten teller, halatlar, kablolar, mensucat (693)
 - Televizyon alıcıları (kombine olsun olmasın) (761)
 - Evlerde kullanılan elektrikli veya elektriksiz diğer makineler (775)
 - Erkek /erkek çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarlar (841)
 - Kadın/kız çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları (842)
 - Erkek/erkek çocuklar için örme giyim eşyası (843)
 - Kadın/kız çocuklar için örme giyim eşyası (844)
 - Örülmüş olsun olmasın diğer giyim eşyası (845)
 - Giyim eşyası iç aksesuar ve giyim eşyası parçaları (çorap, mendil, eldiven vb.) (846)
 - Tekstil dışında kalan giyim eşyası, şapka vs. (848)
- *Başlangıçta rekabet gücü endeksi üstünlüğüne sahip olmayıp, son yıllarda rekabet gücü avantajı "ARTAN" sektörler;*
- Alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. türevleri (512)
 - Oksi ve peroksi metalik asitlerin tuzları, kıymetli metallerin bileşikleri (524)
 - Plastiklerden levhalar, filmler, yapraklar, plakalar (582)
 - İşlenmiş deri ve köseleler (611)
 - Dabaklanmış, aprelenmiş, bütün halinde kürkler (613)
 - Kâğıt, kâğıt hamuru, karton ve selülozik liflerden mamul eşya (642)
 - Demir veya çelikten teller (678)
 - Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı (691)
 - Diğer adi metallerden eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.) (699)
 - Motorlu yolcu taşıtları (binek otomobilleri vb.) (781)
 - Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları (783)
 - Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri (784)
 - Prefabrik yapılar (811)
 - Mobilya, aksam ve parçaları (821)
 - Ateşli harp silahları ve malzemeleri (891)

- Plastikten mamul eşya (893)
- *Başlangıçta rekabet gücü endeksi üstünlüğüne sahip olup, son yıllarda rekabet gücü avantajı “AZALAN” sektörler;*
 - Deri ve köseleden mamul eşya (makine, mekanik işlerde kullanılan serciye eşyası) (612)
 - Dökme (pik) demir, manganezli dökme demir (aynalı demir), sünger demir, demir veya çelik granüller ve tozlar ile demir alaşımları (671)
 - Demir veya çeliğin külçe ve diğer birincil formları; demir ve çeliğin yarı mamul ürünleri (672)
 - Demir ve çelik barlar, çubuklar, köşebentler, diğer şekiller ve profiller (levha kazıkları (palplans) dahil) (676)
 - Römorklar ve yarı römorklar (786)
 - Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar (831)

SONUÇ

Yapılan bu çalışmada, 1996-2016 döneminde, Türkiye'nin, imalat sanayi alt sektörlerinin SITC Rev.3, 3 basamaklı verilerine göre, AB-15 piyasasındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Rekabet gücü test edilirken Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yönteminden yararlanılmış rekabet gücü analizi, istikrar testine tabi tutulmuştur. Yapılan istikrar testi, net ve daha doğru bir sonuç elde edilmesine imkan sağlamıştır.

İmalat sanayi sektörünün rekabet gücü endeks sonuçlarına bakıldığında; toplam 166 sektör içerisinde; rekabet üstünlüğü sağlayamayan sektör sayısı 111 iken, 55 sektörde rekabet avantajı elde edilmiştir. Rekabet üstünlüğü sağlayan sektörlerin 23 tanesi zayıf rekabet üstünlüğü, 15'i orta düzey rekabet üstünlüğü, 17 sektör de ise yüksek rekabet üstünlüğü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca 1996-2016 döneminde özellikle son yıllarda, 16 sektör için artan bir rekabet avantajı elde edildiği görülürken, 6 sektör için de azalan rekabet avantajı endeks değerleri tespit edilmiştir. Başlangıçta rekabet avantajına sahip değilken son yıllarda rekabet üstünlüğü artan sektörlerle bakıldığında; Alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. Türevleri (512), Plastiklerden levhalar, filmler, yapraklar, plakalar (582), İşlenmiş deri ve köseleler (611), Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri (784), Plastikten mamul eşya (893) sektörleri hiç bir yılda rekabet üstünlüğü elde edemezken son yıllarda zayıf rekabet üstünlüğü elde edebilen bir sektör konumuna ulaşmıştır. Oksi ve peroksi metalik asitlerin tuzları, kıymetli metallerin bileşikleri (524) sektörü ise başlangıç yıllarında rekabet üstünlüğü sağlayamazken 2007-2013 yıllarında zayıf rekabet üstünlüğü elde edebilmiş ancak son 3 yılda bu avantajını kaybetmiştir. Dabaklanmış, aprelenmiş, bütün halinde kürkler (613) sektörü sektörler arasında gelişimini hızlandıran ve rekabet gücü açısından hızlı bir ilerleme sağlayan sektörlerdendir. Sektör başlangıç yıllarında rekabet dezavantajına sahipken 2011 yılından sonra sırasıyla zayıf, orta ve güçlü rekabet gücü endeksi elde etmeyi başarmıştır. Kâğıt, kağıt hamuru, karton ver selülozik liflerden mamul eşya (642) ve Demir veya çelikten teller (678) sektörü de zayıf rekabet gücü endeksine sahipken, son yıllarda orta düzey rekabet avantajı sağlayan sektörlerdendir. Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı (691) ve Diğer adi metallere eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.) (699) sektörü başlarda rekabet üstünlüğü avantajı sağlayamazken özellikle 2007 yılından sonra her yılda zayıf rekabet avantajı

sağlayarak rekabet üstünlüğü elde etmeyi başarmıştır. Motorlu yolcu taşıtları (781) sektörü de başlangıç yıllarında rekabet avantajına sahip değilken, 2001 ve 2009 yıllarında orta düzey rekabet avantajı endeksini, 2006 yılından sonra ise her yıl zayıf rekabet üstünlüğü endeksi elde etmeyi başarmıştır. Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları (783) sektörü 2007 yılından sonra rekabet avantajını artırarak güçlendirmiştir. Sektör rekabet dezavantajına sahipken sonrasında zayıf, orta derece üstünlük sağlamış ve 2016 yılında güçlü bir endeks değeri elde etmiştir. Prefabrik yapılar (811) sektörü her yıl rekabet dezavantajına sahipken 2015 yılında orta ve 2016 yılında güçlü rekabet avantajı sağlayan değerler elde etmiştir. Mobilya, aksam ve parçaları (821) sektörü ilk 4 yıl rekabet avantajı sağlayamazken son yıllarda avantajını orta düzey rekabet edebilme konumuna getirmiştir. Ateşli harp silahları ve malzemeleri (891) sektörü de rekabet avantajını artırarak gelişim sağlayan sektörlerdendir. Sektör başlarda rekabet dezavantajına sahipken sonraki yıllarda düşük ve orta düzey rekabet avantajı elde etmeyi başarmıştır.

İmalat sanayi alt sektörlerinde, başlangıçta rekabet avantajı olan ancak yıllar içerisinde bu avantajını kaybeden veya rekabet gücü endeks değerlerinde düşme gözlemlenen sektörler mevcuttur. Deri ve köseleden mamul eşya (612) sektörü başlangıçta zayıf ve orta rekabet avantajı değerleri elde ederken son yıllarda bu avantajı kaybetmiş ve rekabet dezavantajı elde eden sektör konumuna gelmiştir. Dökme (pik) demir, demir veya çelik granüller ve tozlar ile demir alaşımları (671) sektöründe de başlarda makul derecede yüksek rekabet avantajı değerleri gözlemlenirken sektör rekabet avantajının son yıllarda azaldığı ve zayıf rekabet avantajı elde eden sektör konumuna geldiği görülmektedir. Aynı durum, Demir ve çeliğin yarı mamul ürünleri (672) sektöründe de gözlemlenmekle birlikte sektörün son yıllarda rekabet avantajı elde edemediği gözlemlenmektedir. Demir ve çelik barlar, çubuklar, köşebentler, diğer şekiller ve profiller (676) ve Römorklar ve yarı römorklar (786) sektörü başlarda zayıf ve orta düzey rekabet avantajı endeks değerlerine sahipken son yıllarda bu üstünlüğü kaybederek, rekabet avantajı elde edemeyen değerler almışlardır. Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar (831) sektörü başlarda orta düzey rekabet avantajı endeks değerleri elde ederken son yıllarda bu üstünlüğü zayıf rekabet avantajına dönüşmüştür.

Tüm alt sektörler içerisinde en yüksek rekabet gücüne sahip sektör; 844 numaralı Kadın/kız çocuklar için örme giyim eşyası sektörüdür. Sektörün 21 yıllık ortalaması

52,67'dir. Ana imalat sanayi sektörleri içerisinde en zayıf sektör 5 numaralı “Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri” sektörüdür. 5 numaralı sektörü, Makine ve ulaştırma araçları (7) sektörü takip ederken, sektörler arasında en güçlü alt sektörler sahip ana imalat sanayi sektörü, Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar (6) sektörüdür.

Kimya sanayine yönelik olarak üretim kapasitesini geliştiren, ihracatı arttıran politikaların oluşturulması gerekmektedir. Katma değeri yüksek ürünlerin üretiminin sağlanarak, ara girdi ithalatının azaltılması ve sektöre uygun olarak ulusal Ar-Ge politikalarının oluşturulması, sektörün gelişmesine katkı sağlamaya yönelik çözümlerdir. Bunun yanında, yerli ürüne talep yaratılarak dış ticaret dengesinin ülke lehine dönüştürülmesi gerekmektedir. Türk kimya sektörü, yer altı zenginlikleri, iç tüketimde miktar ve çeşitlilik bolluğu bakımından büyüyen bir pazara sahip sektördür. Bunlara ek, dış pazarlara yakınlık ve deniz-demir yolu ulaşımına uygun coğrafi konum açısından büyük avantajlara sahip bir ülke kategorisindedir. Ancak sahip olduğu avantajların yanında önemli girdilerden olan ham petrol ve doğal gaz kaynaklarının Türkiye’de yetersiz olması ülkenin dışa bağımlılığını azaltmada yetersiz kalmasına ve sermaye yoğun bir sektör olan kimya sanayinde rekabet gücünün oluşmasında olumsuz bir faktör olarak etkilemesinde karşımıza çıkmaktadır.

İşlenmiş mallar sektörü, en yüksek rekabet gücüne sahip ana sektör olarak karşımıza çıkmakta ve teknolojik açıdan kuvvetli girdi sağlayan yeni ürünlerin hızla dünya piyasasında yer bulduğu bir alanda yer almaktadır. Sektörün, katma değeri yüksek ürün üretimine olan yönelimi, Orta Doğu, Asya, Doğu Avrupa gibi büyüme potansiyeli yüksek pazarlara yakınlığı ve iç pazarın taşıdığı yüksek potansiyel ile kalifiye işgücüne sahip olması, sektörün gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ancak sektör de mevcut olan ve çoğu sektörde karşımıza çıkan, ithal hammadde ve yarı mamule bağımlılık ile yüksek enerji maliyetleri, sektörün gelişimini yavaşlatmakta ve hatta rekabet gücünün azalmasına neden olmaktadır. Sektör içinde barındırdığı gelişmeye yatkın alt sektörler, komşu ülke sanayilerinin yapılanmaya açık olmasıyla, sektöre yapılan yoğun yatırımlar ile çevresel konulara artan duyarlılığın maliyeti yükseltmesiyle Türkiye İşlenmiş mallar sektörüne bir taraftan da tehdit oluşturmaktadır.

Makine ve Ulaştırma araçları sektörü, sahip olduğu potansiyel ve ihracatta gelişme olanaklarıyla, imalat sanayi içinde önemli bir rol oynamaktadır. Sektörün rekabet gücü

genel anlamda düşük olmasına rağmen gelişim gösteren bir yapıya sahiptir. Sektörün rekabet gücünü arttırması için finansman maliyetlerini minimuma indirecek modeller geliştirilmeli, orta ve uzun vadeli kredi imkanları sağlanmalı, markalaşma olgusu yaygınlaşmalı ve desteklenmeli, Organize Sanayi Bölgeleri kurulmalı ve sanayicilerin buralara taşınması teşvik edilmelidir. Firmaların kümeleşmelerini sağlayarak ihracat payını arttırmalı ve bu tarz oluşumlar kamu ve özel tüm kurumlar tarafından desteklenerek teşvik edilmelidir.

Çeşitli mamul eşya sektörü rekabet gücü bakımında ana sektörler içerisinde ikinci güçlü sektör niteliği taşımaktadır. Sektörün gittikçe artan teknoloji gelişimi, sektör içerisinde ve genel çerçevede ürün çeşitliliğinin fazla olması, hedef pazarlara yönelik ihracat çalışmalarının olması, sektörün içerdiği alt sektörleri sayesinde gelişime açık olması, son yıllarda moda olgusuna önem verilmesi ve ihracata yönelik çalışmaların olması sektörün gelişimine katkı sağlamaktadır. Sektörde yaşanan haksız rekabetler, düşük standart yapısı ve çevre problemi, sektörün çoğunlukla KOBİ'lerden oluşması, rekabet gücünü olumsuz etkileyen faktörlerdir. Markalaşamama sorunu ve teknolojik yetersizlikte sektörün gelişimini arttırmasını engellemektedir.

Türk İmalat sanayimizde; üretimde bilgi ve teknolojinin daha fazla kullanılması, kalite ve verimliliğinin artırılması, katma değeri yüksek malların üretilmesi, üretim yapısının güçlendirilmesi, uluslararası rekabet gücünü arttırma da ve elde edilmiş olan rekabet gücü üstünlüğünü korumada önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye, özellikle, yatırımlara, istihdama ve sanayi kesimine uygulanan destekleri arttırmalı ve doğrudan yabancı yatırımlar için kendini daha cazip hale getirecek politikaları devreye sokmalıdır.

EK 1

(SITC:51)- Organik Kimyasal Ürünler

511- Hidrokarbonlar ve türevleri

512- Alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. türevleri

513- Karboksilik asitler ve türevleri

514 -Azot fonksiyonlu bileşikler

515- Organo-inorganik, heterosiklik bileşikler, nükleik asitler

516- Diğer organik kimyasal maddeler

(SITC:52)- İnorganik Kimyasal Ürünler

522- İnorganik kimyasal elementler, asitler, bileşikler, metallerin asit, hidroksit ve peroksitleri

523- Diğer inorganik kimyasal maddeler

524- Oksi ve peroksi metalik asitlerin tuzları, kıymetli metallerin bileşikleri

525- Radyoaktif elemanlar ve bileşikleri, bunları içeren karışım ve atıklar

(SITC:53)- Debatat ve boyacılıkta kullanılan hülusalalar, tanen, boya, pigment, macun, mürekkep

531- Sentetik organik boyayıcı maddeler

532- Debatatta kullanılan boyayıcı hülusalalar ve sentetik boyama müstahzarlar

533- Pigmentler, vernikler, boyalar

(SITC:54)- Tıp ve eczacılık ürünleri

541- Eczacılık ve eczacılık ürünleri

542- İlaçlar

(SITC:55)- Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları

551- Uçucu yağlar rezinoitler

553- Parfüm ve kozmetik veya tuvalet müstahzarları

554- Sabunlar, temizleme, cilalama ürünleri

(SITC:56)- Mineral kimyasal gübreler (272.grubun dışındakiler)

562 Mineral kimyasal gübreler (272.grubun dışındakiler)

(SITC:57)- İlk şekillerde plastikler

571 Etilen polimerleri (ilk şekillerde)

572 Stiren polimerleri (ilk şekillerde)

573 Vinil klorür veya halojenli diğer olefin polimerleri (ilk şekilde)

574 Poliasetaller ve diğer polieterler ve epoksi reçineler (ilk şekillerde)

575 Diğer plastikler (ilk şekillerde)

579 Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar

(SITC:58)- İlk şekilde olmayan plastikler (boru, hortum, levha, yaprak, plaka, şerit, film vb.)

581 Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb

582 Plastiklerden levhalar, filmler, yapraklar, plakalar

583 Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti 1 mm.yi geçen

(SITC:59)- Başka yerlerde belirtilmeyen kimyasal maddeler ve ürünler

591 Haşarat öldürücüler ve zararlı bitkileri yok ediciler

592 Nişasta, inülin, buğday gluteni, albuminler, yapıştırıcı ve tutkallar

593 Patlayıcı maddeler, fitiller ve fişekler

597 Ateşlemeyi önleyici müstahzarlar, çözücü müstahzarlar, yağlama müstahzarları

598 Diğer kimya sanayi ürünleri

(SITC:61)- Başka yerde belirtilmeyen İşlenmiş deri ve köseleler

- 611 İşlenmiş deri ve köseleler
612 Deri ve köseleden mamul eşya (makina, mekanik işlerde kullanılan saraciye eşyası)
613 Dabaklanmış, aprelenmiş, bütün halinde kürkler
(SITC:62)- Kauçuk ve kauçuktan eşya
621 Kauçuk ve kauçuktan eşya
625 Kauçuktan iç ve dış lastikler (yeni/eski)
629 Kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar)
(SITC:63)- Mantar ve ahşap eşya(mobilya hariç)
633- Mantardan eşya
634- Kaplamalık ağaçlar, levhalar, kontaplak, sıruk, kazık vs. ile ağaç yünü
635- Ağaçtan muhafazalar, kutu, kafes sandık, vs. ile inşaat ve marangozluk mamülleri
(SITC:64)- Kağıt,karton ve kağıt hamurundan eşya
641- Kağıt ve karton
642- Kağıt, kağıt hamuru, karton ver selülozik liflerden mamul eşya
(SITC:65)- Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya)
651- Tekstil iplikleri
652- Pamuklu mensucat
653- Sentetik veya suni filamentler ve devamsız liflerden mensucat
654- Dokumaya elverişli diğer maddelerden dokunmuş mensucat (ipek, yün, keten vb.)
655- Örme mensucat
656- Kordelalar, etiketler, armalar, tüller vb.
657- Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, votka, sicim, ip, şapka taslakları, eknik eşya)
658- Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya ve takımlar
659- Halılar ve diğer yer kaplamaları
(SITC: 66)- Taş, alçı, çimento, amyant, cam, seramik vb. maddeden eşya
661- Kireç, çimento, tabii taşlar, asfalt ile bunlardan eşya
662- Silisli fosil unları ve benzerlerinden eşya, tuğla, kiremit, karolar vb. eşya
663- Mineral maddelerden mamul diğer eşya ve cihazlar
664- Cam
665- Züccaciye, cam eşya
666- Çanak-çömlek
667- İnciler ve kıymetli metal taşlar
(SITC: 67)- Demir ve çelik
671- Dökme ve aynali demir, ferro alyajlar
672- Demir veya çelikten külçe ve diğer ilk şekillerde yarı mamuller
673- Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmamış yassı hadde mamulleri
674- Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmış yassı hadde mamulleri
675- Paslanmaz veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamülleri
676- Demir veya çelikten (alaşımli, alaşımsız) filmaşın, çubuk ve profiller
677- Demir veya çelikten demiryolu ve tramvay hattı malzemesi
678- Demir veya çelikten teller
679- Demir veya çelikten ince, kalın borular ve içi boş profiller, boru bağlantı parçaları
(SITC: 68)- Demir ihtiva etmeyen madenler

- 681- Gümüş, platin ve gümüş veya platin kaplamalı altın ve diğer metaller
- 682- Bakır ve bakırdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.
- 683- Nikel ve nikelden çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.
- 684- Alüminyum ve alüminyumdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.
- 685- Kurşun
- 686- Çinko ve çinkodan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.
- 687- Kalay ve kalaydan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.
- 689- Metalurjide kullanılan adi metaller (tungsten, molibden, tantal, magnezyum, kobaklı vb.)

(SITC: 69) Demir, çelik, bakır, nikel, alüminyum ve diğer adi metallere eşya

- 691- Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı
- 692- Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar
- 693- Alüminyum, bakır veya demir çelikten teller, halatlar, kablolar, mensucat
- 694- Bakır, Alüminyum, demir veya çelikten çivi, vida, pim, rondela vb. eşya
- 695- El aletleri ve makineler için aletler
- 696- Bıçakçı eşyası ve sofraya takımları, bunların aksam ve parçaları
- 697- Adi metallerden ev işlerinde kullanılan eşya ve aksam
- 699- Diğer adi metallere eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.)

(SITC: 71) - Güç üreten makineler ve araçlar

- 711- Buhar kazanları, kızgın su kazanları ve aksamı
- 712- Buhar türbinleri ile aksam ve parçaları
- 713- Motorlar ve aksamı
- 714- Turbojetler, tepkili motorlar, diğer gaz türbinleri vb. aksamı
- 716- Elektrik motorları ve jeneratörler ile bunların aksam ve parçaları
- 718- Diğer güç motorları (su tribünleri, su çarkları, nükleer reaktörler, ışınlanmış yakıt elemanları)

(SITC:72) - Özelliği olan belirli sanayiler için makineler ve aksamı

- 721- Tarımsal makineler (traktörler hariç) ve aksam parçaları
- 722- Traktörler (744.14 ve 744.15 tekilerin dışındakiler)
- 723- Toprağın tesviyesi, cevherleri taşıma, yayılması, kar küreyicileri vb.
- 724- Tekstil, çamaşır yıkama ve kurutma, ütüleme makina ve aksam ve parçaları
- 725- Kağıt hamuru, kağıt/karton imaline, işlenmesine mahsus makina ve cihazlar
- 726- Matbaacılıkta kullanılan makineler
- 727- Gıda işleme makineleri
- 728- Diğer makineler ve cihazlar ile aksam parçaları

(SITC: 73)- Metal işleme makineleri

731- Takım tezgahları (torna tezgahları, planya, vergel, yiv açma, dişli açma vb. makineler)

733- Metalleri dövme, çekişme veya kalıpta dövme suretiyle işlemeye mahsus takım tezgahları

- 735- Alet tutucular ile 731 ve 733 gruplarındaki makinelerin aksam ve parçaları
- 737- Tav ocakları, döküm potaları, hadde lehim, hadde makineleri

(SITC: 74) - Diğer genel endüstri makina/cihazların aksamları

- 741- Isıtıcı ve soğutucu ekipmanları, bunların aksam ve parçaları
- 742- Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri ile bunların aksam, parçaları
- 743- Diğer pompalar, fanlar, santrifujler, filtre makine ve cihazları
- 744- Forkliftler, diğer yük arabaları ve kaldırıcılar, asansörler

- 745- Elektrikli olmayan diğerk makine ve el aletleri vb. aksam parçaları
746- Her nevi rulmanlar
747- Borular, kanallar, depolar için musluklar, valfler vb. cihazlar
748- Transmisyon milleri ve kranklar
749- Döküm plakaları ve modelleri, kalıplar, contalar
(SITC:75) - Büro makinaları ve otomatik veri işleme makinaları
751- Büro makinaları (yazı, hesap, fotokopi)
752- Otomatik bilgi işlem makinaları vb. ait birimler
759- Büro ver bilgi işlem makinalarının aksam ve parçaları
(SITC:76)- Haberleşme,ses kaydetme ve sesi tekrar vermeye yarayan cihaz ve araçlar
761- Televizyon alıcıları (kombine olsun olmasın)
762- Telsiz telefon, telsiz telgraf ve radyo yayınları için alıcı cihazlar
763- Plak döndürücüler, pikaplar, kaset çalarlar, video kayıt ve gösterme cihazları
764- Telli telefon ve telgraf cihazları, telsiz telefon telgraf vihazları vb. Aksamı
(SITC:77)- Elektrik makinaları,cihazları ve aletleri, vb.aksam,parçaları
771- Elektrikli güç makinaları (716 hariç) (transformatörler, statik konvertörler, endüktörler)
772- Elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları
773- Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, ızalötörler, bağlantı parçaları)
774- Elektro teşhis cihazları (X ışınllı, alfa, beta, ve gama ışınllı cihazlar)
775- Evlerde kullanılan elektrikli veya elektriksiz diğerk makinalar
776- Katod ışınllı tüpler, yarı iletken tertibat; elektrik devreleri
778- Elektrikli makinaların aksam ve parçaları
(SITC:78) - Motorlu kara taşıtları, bisiklet ver motosikletler, bunların aksam ve parçası
781- Motorlu yolcu taşıtları (binek otomobilleri vb.)
782- Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar
783- Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları
784- Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri
785- Motosikletler, bisikletler, sakatlar için koltuklar vb. aksam parçaları
786- Römorklar ve yarı römorklar
(SITC: 79) - Demir, deniz, havayolu taşıtları ile bunların aksam, parçaları
791- Demiryolu taşıtları, aksam ve parçaları
792- Hava taşıtları, uzay araçları vb. aksam, parçaları
793- Gemiler ve suda yüzen taşıtlar

(SITC: 81)- Prefabrik yapılar; sıhhi su tesisatı, ısıtma ve sabit aydınlatma cihazları
811- Prefabrik yapılar
812- Demir, çelik ve seramikten radyatörler (elektriksiz) laobalar, küvetler, musluk taşıları
813- Işıklı isim tabelaları ve aksamı, portatif elektrik lambaları
(SITC:82)- Mobilya; yatak takımı,yatak payandaları ve yastıklar
821- Mobilya, aksam ve parçaları
(SITC:83)- Seyahat eşyası,el çantaları vb. taşıyıcı eşya
831- Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar
(SITC: 84)- Giyim eşyası ve bunların aksesuarları
841- Erkek/erkek çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarlar

- 842- Kadın/kız çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları
- 843- Erkek/erkek çocuklar için örme giyim eşyası
- 844- Kadın/kız çocuklar için örme giyim eşyası
- 845- Örülmüş olsun olmasın diğer giyim eşyası
- 846- Giyim eşyası iç aksesuar ve giyim eşyası parçaları (çorap, mendil, eldiven vb.)
- 848- Tekstil dışında kalan giyim eşyası, şapka vs
- (SITC:85)- Ayakkabılar ve aksamı
 - 851- Ayakkabılar ve aksamı
- (SITC:87)- Başka yerde belirtilmeyen mesleki,ilmi,kontrol alet ve cihazlar
 - 871- Optik aletler ve aksamı
 - 872- Tıbbi araç ve gereçler
 - 873- Başka yerde sınıflandırılmamış metreler ve sayaçlar
 - 874- Ölçü, kontrol, ölçü, ayar alet ver cihazlar, bunların aksam ve parçaları
- (SITC:88)- Fotograf, sinemacılıkta kullanılan alet ve cihazlar ile optik eşya vb.
 - 881- Sinema ve fotoğrafçılıkla ilgili aletler
 - 882- Fotoğrafçılıkta kullanılan filmler, kimyasal müstahzarlar ve kağıt, karton vs.
 - 883- Sinemacılıkta kullanılan filmler
 - 884- Optik cihazlar ile aksam ve parçaları
 - 885- Saatler
- (SITC: 89)- Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamül eşyalar
 - 891- Ateşli harp silahları ve malzemeleri
 - 892- Basılmış yayınlar
 - 893- Plastikten mamul esya
 - 894- Çocuk arabaları, oyuncaklar, spor malzemeleri
 - 895- Büro eşyası, kırtasiye malzemeleri
 - 896- Sanat ve kolleksiyon eşyası, antika esya
 - 897- Kıymetli, yarı kıymetli, kaplama metallerlerden kuyumcu ver mücevherci eşyası
 - 898- Müzik aletleri ve bunların aksam ve parçaları
 - 899- Başka yerde belirtilmemiş çeşitli işlenmiş eşyalar

KAYNAKÇA

- ACAR Mustafa, Mehmet DİKKAYA, *Ekonomik Entegrasyon: Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara: Savaş Yayınevi, 2018.
- AKDOĞAN Muzaffer, “Avrupa Birliği ve Birlik Üyesi Devletlerarasında Egemenlik İlişkisi”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C. 6, S.24, 2010, ss. 55-76.
- ALTAY Hüseyin, “Karşılaştırmalı Üstünlükler Kapsamında Türk Endüstrilerinin Avrupa Birliği (15) Pazarındaki Rekabet Gücü Düzeylerinin İncelenmesi: 1995-2007”, *Kütahya:Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, Ağustos 2008, ss. 215-240.
- BAĞCI Erdem, “Türkiye İmalat Sanayi Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Analizi”, *İstanbul: Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.38, S.1, Haziran 2016 , ISSN: 2149-1844, ss. 73-92.
- BAKKALCI Ahmet Can, “Avrupa Birliği İle Türkiye Arasında Gerçekleştirilen Gümrük Birliği'nin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkileri”, *İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.17/Yıl:2002, (2), ss. 39-53.
- BALASSA Bela, *The Theory of Economic Integration*, London: George Allen & Unwin Ltd., 1962.
- BALASSA Bela, “Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage”, *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33(2), 1965, s. 99-123.
- BALKIR Canan, *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, 2010.
- BAYRAKTUTAN Yusuf, *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme*, Ankara: Nobel yayın dağıtım, 7. Baskı, 2013.
- BİLGET Tunç, *İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin Ortak Pazar Sorununa Yaklaşımı*, Ankara: Maliye Tetkik Kurulu Yayını, 1971.
- BİLİM SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI, 2018.
- BOSTAN Aziz, Serap ÜRÜL, İsmet ATEŞ, “Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Rekabet Gücü: Avrupa Birliği Ülkeleri İle Bir Karşılaştırma”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S.13, 2010. ss. 44-58.
- CEFIC Facts and Figures. (2018). Facts & Figures of the European Chemical Industry. https://cefic.org/app/uploads/2018/12/Cefic_FactsAnd_Figures_2018_Industrial_BROCHURE_TRADE.pdf.

- COŞKUN Enis, *Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2001.
- ÇAĞLAYAN Mirza Halit, *Gümrük Birliği ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi, 2016.
- ÇAK Demet, ÇAK Murat, *Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:68, İstanbul, 2007.
- ÇAKMAK Özge Aynagöz, "Gümrük birliği Teorisinin Gelişimi", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C.13, S.44, 2002, ss. 23-39.
- ÇAKMAK Özge A., "Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Polonya Ve Macaristan'ın Cam Endüstrilerinin Avrupa Birliği Piyasasında Rekabet Gücü", *Ekonomik Yaklaşım dergisi*, C.16, S.54, 2005, ss 55-68.
- ÇEŞTEPE Hamza, TUNÇEL Aslı, "Türkiye Demir Çelik Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Analizi", *International Congress on Social Sciences II (INCSOS 2018 Quds)*, Vol.13/15, Spring 2018, p. 113-129.
- ÇETİN Murat, Eyyup ECEVİT, "İhracatın Sürükleyici Gücü Olarak Tekstil Sektörü: Kahramanmaraş İli Örneği", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C. 15, S.2, 2008. ss. 116-132.
- ÇİVİ Emin, "Rekabet Gücü: Literatür Araştırması", *Yönetim ve Ekonomi*, C.8, S.2, 2001. ss. 21-38.
- DEDEKOCA Ersin, "Dış Ticaret Hadler ve Anlattıkları", 2018, <https://www.aydinlik.com.tr/dis-ticaret-hadleri-ve-anlattiklari-ersin-dedekoca-kose-yazilari-subat-2018>, (05.01.2019).
- DEMİR Osman, Yusuf TEMUR, "Gümrük Birliğinin İlk İki Yılı Değerlendirilmesi", *Dış Ticaret Dergisi DTM Yayını*, S. 11, Ankara, 1998.
- DEMİRKIRAN Özlem, Eda ÇİÇEK, Havva Eltet SARIKÇIOĞLU , "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Son Dönem", *Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.3, S.1., (2010), ss. 57-75.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler, Ankara Antlaşması ve Katma Protokol*, C.2, 1993.
- DPT, *Ankara Antlaşması ve Katma Protokol*.
- DPT, *Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri*, Ankara: DPT Yayınları, 2004.
- DPT, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2000.

DTM, *Türkiye – AB İlişkileri Kapsamında Teknik Mevzuat Uyumu*,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detay&yayinID=1153&icerikID=1261&dil=TR>.

DTM, *DTM İstatistikleri*, www.dtm.gov.tr, 2006.

DTM, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 6.Baskı, Ankara, 2007.

DURA Cihan, Hayriye ATİK, *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2014.

DURA Cihan, Ertuğrul YILDIRIM , “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış”, *Kayseri: Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.28, 2007, ss. 141-177.

ELMAS Gülen, *Gümrük Birliği Üyeliğinin Türkiye de Fiyat Yapısı Üzerine Etkileri*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

ERTEK Esin, *Kimya Sektörü Raporu*, TSKB Ekonomik Araştırmalar, 2014.

ERTÜRK Emin, *Uluslararası İktisat: Teori ve Politika*, Bursa: Yoroç Basım Dağıtım, 4. Baskı, 2016.

EUROPA, “Agenda 2000: For A Stronger And Wider Union”, *Bulletin of the European Union*, Supplement 5/97, 1997.

EUROPEAN Comission Enterprise and Industry, *High Level Group on the Competitiveness of the European Chemicals Industry — Final Report*. ISBN 978-92-79-12230-9, 2009, s. 6.

FİLİZTEKİN Alpay, “Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği’nin Türkiye İmalat Sanayi Üzerine Etkileri”, *İstanbul: Kalder 12.Ulusal Kalite Kongresi*, 2003. ss. 1-23.

GÜLEÇ Esra, Muhittin ADIGÜZEL, “Türkiye Mobilya Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü İncelemesi”, *Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri*, WPS NO/31 / 2016-05. ss.1-17.

GÜNGÖR Gonca Akgün, “Türkiye İmalat Sanayinde Firma Ölçeği Değişmeleri ve İhracat Performansı İlişkisi”, *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, Vol: 3, Issue: 13, 2007, s.21-39.

GÜNGÖR Gonca Akgün, “Türkiye İmalat Sanayinin Uluslararası Ticarete Karşılaştırmalı Üstünlükleri ve Rekabet Gücü Göstergeleri”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C.51 S.596, 2014. ss. 45-58.

GÜRAN Nevzat, *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği*, 2.Baskı, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 2002.

- HABİKOĞLU Elif Haykır, “Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkisi ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları”, *İstanbul: İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Sigortacılık Programı Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, 2007. ss. 65-82.
- HINLOOPEN Jeroen, and Charles Van MARREWIJK “On the Empirical Distribution of the Balassa Index”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 137, 2001, p. 1-35.
- HOEN Alex Roelof, Jan OOETERHAVEN “On The Measurement Comparative Advantage”, *Netherlands: Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis*, 40(3), 2006, p. 677-691.
- İKV, *AB Genişlemesi*, <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>, (26.12.2018).
- KAR Muhsin, Mustafa ACAR, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, ed.Muhsin Kar, *Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye :Ortak Politikaların Oluşumu ve Uyumlaştırılması*, Bursa: Ekin Kitabevi, 2010.
- KARLUK Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 4.Baskı, İstanbul : İstanbul Menkul kıymetler Borsası, 1996.
- KARLUK Rıdvan, *Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye... Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü?*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1997.
- KARLUK Rıdvan, *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika*, İstanbul: Beta Basım Yayım, 2009.
- KILIÇ Ramazan, *Türkiye-AB ilişkileri ve Gümrük Birliği*, , 2.Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002.
- KINDLEBERGER Charles P., *Uluslararası İktisat*, çev. Necdet Serin, Ankara, 1970.
- KOKTEN Erkan Sami, Abdullah KARAKAYA, “SWOT (GZFT) Uygulaması ile Karabük Demir Çelik Sektörünün Analizi”, *Baku – Azerbaycan: 5th International Symposium on Innovative Technologies in Engineering and Science*, 2017. ss. 79-86.
- KÖSEKAHYAOĞLU Levent, Gökhan ÖZDAMAR, “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türk İmalat Sanayi’nin Rekabet Gücündeki Değişimler”, *Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.14, S.1, (2009), ss. 17-30.
- KÜÇÜKAHMETOĞLU Osman, *Reel Entegrasyon Teorisi Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Bir Yaklaşım*, Bursa: Ekin Kitapevi, Ankara: Başak Matbaacılık, 2005.
- MIHÇI Sevinç, Arzu AKKOYUNLU-WİGLEY, “Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği’nin Türkiye İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üzerindeki Yoğunlaşma ve Kârlılık Etkileri”, *İşletme, İktisat ve Finans Dergisi*, C.17, S.198, 2002. ss. 1-18.

- MIHÇI Sevinç, Arzu Akkoyunlu WIGLEY, “Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği’nin Türk İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üzerindeki Kârlılık Etkileri”, *Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.5, S.3, 2003, ss.77-91.
- MIHÇI Sevinç, Arzu AKKOYUNLU-WIGLEY, “Effects of Customs Union with European Union on the Market Structure and Pricing Behaviour of Turkish Manufacturing Industry”, *Hacettepe University, Department of Economics*, 2009. ss. 1-23.
- MOLLE William, *The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy*, USA, Dartmouth Publishing, 1991.
- OĞUZ Gönül, “Avrupa Birliğinin Genişleme Yorgunluğu Sürecinde AB-Türkiye İlişkileri”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.1, 2012. ss. 49-73.
- ÖZÇALIK Melih, OKUR Ahmet, “Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörlerinin Gümrük Birliği Sonrası AB-15 Ülkeleri Karşısında Rekabet Gücü”, *Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.1, Nisan 2013. ss. 205-223.
- ÖZER Akif, “Avrupa Birliğine Tam Üyelik Yolunda Türkiye”, *Sayıştay Dergisi*, S.69, 2008. ss. 49-71.
- PETROL-İŞ, *Dünya ve Türkiye de Kimya Sektörü –Kriz Sonrası Yapısal ve Güncel Eğilimler*, 2011.
- SALVATORE, Dominick, *International Economics*, 11th edition, United States of America: Wiley, 2013.
- SAVRUL Burcu Kılınc, Hasan Alp ÖZEL, “Küreselleşme Sürecince Bölgesel Ekonomik Entegrasyonların Başarı Koşulları”, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.2, 2014, ss. 37-54.
- SAYIN Yusuf, “Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakereleri ve Müzakere Fasılları”, *Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, C.19, S.2, 2016. ss. 42-62.
- SEYİDOĞLU Halil, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Geliştirilmiş 21. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2017.
- ŞAHİN Dilek, “İmalat Sanayinde Rekabet Gücünün Ölçümü: Türkiye ve BRIC Ülkeleri Örneği”, *Ege Akademik Bakış*, C.16, S. 4, Ekim 2016, ss. 709 / 718.
- ŞAHİNLİ Mehmet Arif, “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi: Türkiye Pamuk Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama”, *Konya: Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2011. ss. 228-239.

- ŞAHNACI Ceren, *Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de İmalat Sanayinde Yapısal Dönüşüm*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2009.
- ŞANLI Bahar, “Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliğinin Olabilirliği”, *İstanbul Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 22, S.1, 2008. ss. 13-30.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, *Türkiye – AB İlişkileri*, S.3, 2017, <https://www.ab.gov.tr/4.html>, (10.10.2018).
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı, *Türkiye-AB Gümrük Birliği*, 2011, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa>. (25.08.2019).
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, *Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum*, 2017, https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html, (24.11.2018).
- T.C. Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü, *Kimya Sektör Raporları*, Kimya Ürünleri ve Özel ihracat Daire Başkanlığı, 2016.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, *Deri ve Deri Mamulleri Sektörü*, [https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Deri ve Deri Mamulleri Sekt%C3%B6r%C3%BC.pdf](https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Deri_ve_Deri_Mamulleri_Sekt%C3%B6r%C3%BC.pdf), 2016, (24.06.2019)., 2016.
- T.C. Ticaret Bakanlığı, *Demir-Çelik Demir Çelikten Eşya Sektörü Raporu*, https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Demi_Celik_Demir_Celikten_Esya.pdf, 2018, (24.06.2019).
- TASAM, “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri ve Bu İlişkilerin Türkiye’ye Yansımaları, ed. Caner Sancaktar” *Stratejik Rapor*, S.2, İstanbul: Tasam, 2008.
- TECER Meral, *Avrupa Birliği ve Türkiye: Sorular-Yanıtlar*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 2007.
- TEMİZ Dilek, “Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye’nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişmeler Oldu mu?”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C.8, S.1, 2009, s.115-138
- TINBERGEN Jan, *International Economic Integration*, Amsterdam: Elsevier Publishing, 1965.
- TUNÇSİPER Bedriye, Şimal YAKUT , “Avrupa Birliği’nin Parasal Birlik Hedefi ve Türkiye’nin Uyumu”, *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, 1999. ss. 100-119.
- TÜBİTAK, *Vizyon 2023 Teknoloji Öngörü Projesi*, Ankara: Kimya Paneli Raporu, 2003.

- TÜRKER Oğuzhan, “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’nin Dış Ticaretinin Rekabet Gücü”, *Kayseri: Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.32, Ocak- Haziran 2009, ss. 281-302.
- Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB), *Sektörel Görünüm: Kimya ve Plastik*, (2018).
- TÜSİAD, *Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Gümrük Birliği’nin Dış Ticaretimize Etkileri*, İstanbul, 2003.
- TÜSİAD, *Gümrük Birliği Çerçevesinde AB’nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri*, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-06-467 İstanbul, 2008.
- TÜSİAD, *Türkiye Sanayine Sektörel Bakış*, yayın no. TÜSİAD-T/2008 - 05/466, ISBN : 978-9944-405-39-3, 2008.
- UTKULU Utku, Edt. İsmail AYDEMİR, *Türkiye’de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması (Teoriden Pratiğe)*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2013.
- UYAR Süleyman, “Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi”, *Dış Ticaret Dergisi*, Ekim 2000. ss. 103-130.
- UYAR Süleyman, “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri” *Dış Ticaret Dergisi*, S.20, Ankara, 2001. ss. 43-51.
- VERGİL Hasan, Ertuğrul YILDIRIM, “AB-Türkiye Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri”, *Kayseri: Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.26, 2006, ss. 1-21.
- VINER, Jacob. *Customs Union Issue*, edit. by Paul Oslington, Oxford University Press, Incorporated, 2014. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uludagebooks/detail.action?docID=1591066>.
- YILMAZ Neslihan, “Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası ve Türkiye Tarımının Uyumu,” (AB Uzmanlık Tezi), *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı: Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Yayınları*, Ankara.
- YILDIZ Mircan, “Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği”, *Bursa: Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, (1999).
- YÜKSELER Zafer, Ercan TÜRKAN, “Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar”, *İstanbul: Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporları Serisi*, 2006. ss.1-99.
- İnternet Kaynakları;
www.iktisatsozlugu.com, (21.09.2018).
<https://derivesen.com/turkiyede-dericilik-sektoru>, 2018, (24.06.2019).

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Tuğçe MERAL
Tez Adı	Gümrük Birliği Sonrası Türk İmalat Sanayi'nin Avrupa Birliği Piyasasındaki Rekabet Gücü
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	İktisat
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	<i>Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL</i>
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☒ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :02/09/2019

İmza :